

SVEUČILIŠTE J. J. STROSSMAYERA U OSIJEKU

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

U ĐAKOVU

Doc. dr. Zvonko Pažin

LITURGIJSKA GODINA

(Nacrt predavanja)

ĐAKOVO, 2005.

UVOD: TEOLOGIJA LITURGIJSKE GODINE

Liturgijska godina nije samo neki izvanjski okvir kršćanskih blagdana. Ona je puno više plod teološke refleksije o vremenu. Bogoslužje Crkve je sastavni dio povijesti spasenja a liturgijska godina je nastavak, produženje biblijske povijesti spasenja. Naime, liturgijska je godina prostor u kojem se *slavi, ostvaruje i uprisutnjuje* vazmeno otajstvo Kristove muke, smrti, uskrsnuća i proslave; slavi se otajstvo po kojem smo spašeni, točnije rečeno po liturgijskom se slavlju to spasenje na nas primjenjuje.

1. Liturgijska je godina utemeljena na povijesti spasenja

Krist je središte svega spasenja kojega je Bog naumio. Od praiskona je on određen za Spasitelja, on je početak i svršetak svega stvorenja. Stvaranje je bilo po njemu i u njemu se ostvaruje te čeka svoje konačno ostvarenje u njegovu Tijelu - Crkvi. Otajstvo se Kristovo sastoji u naumu spasenja, a taj je naum životno povezan i progresivan, on se razvija i *ostvaruje u vremenu*. Sve od stvaranja, Adamova pada, obećanje spasenja, poziva Abrahamova, od sinajskog saveza, od najave Novog saveza, pa sve do smrti i uskrsnuća Kristova, ovaj naum spasenja je u stalnoj napetosti, dok se posvema ne ostvari, sve do konačne proslave kad će „*Bog biti u svemu*“ (1 Kor 15,28).

Svako razdoblje, svaka etapa ne samo da pripravlja onu slijedeću, nego kao u klici, kao u zametku već sadrži onu slijedeću etapu. To znači da otajstvo spasenja ostvareno i koje se ostvaruje po Kristu treba uvijek gledati u njegovoj sveobuhvatnosti i organsko-životnoj povezanosti, sve do eshatološke dimenzije. Tako npr. stvaranje nije samo obećanje, nego prvi čin otkupljenja. Stari zavjet nije samo povijesna priprava Kristova dolaska, nego je dio ekonomije spasenja čija je glava Krist. U Kristu i po Kristu je Bog govorio Izraelu, izabrao ga svojim narodom, anticipirajući tako konačno spasenje koje se ostvaruje po Kristu. U Kristovu se čovještvu, dakle, ostvarilo otajstvo onog spasenja koje je postalo *naše* spasenje. Kristovo vrijeme postaje vrijeme Crkve: spasenje koje je ostvareno u Kristovu tijelu (on je u svom tijelu pobijedio smrt i bio proslavljen!) priopćuje se i daje (primjenjuje) po sakramentima i po riječi Božjoj svim ljudima koji su to spremni prihvatiti. Oni onda sačinjavaju Crkvu, koja je Kristovo Tijelo. Da bi se shvatilo značenje liturgijske godine osobito je važno uzeti u obzir da se Božji naum spasenja ostvaruje isključivo po Kristu. Čitav njegov život treba gledati pod vidom otajstva spasenja čiji je vrhunac vazmeno otajstvo muke, smrti, uskrsnuća i proslave Kristove. Svi događaji Kristova života uzimaju se kao otajstva, sakramenti, tj. kao dio jednog jedinstvenog otajstva, duboko životno povezanog, koje se usavršava i ostvaruje u vazmenom otajstvu. Tako do-

gađaji Kristova života za kršćanina nisu samo povijesne datosti, nego otajstva, stvarnosti koje na otajstven način ostvaruju naše spasenje.

2. Od povijesnih događaja do liturgijskog spomen-čina

Božje spasenje ostvareno u povijesti uprisutnjuje se u bogoslužju za sve naraštaje. Već u Starom zavjetu je spasenjski događaj (izlazak iz Egipta) bio ovjekovječivan, uprisutnjavao, činjen stvarno prisutnim i djelotvornim u pashalnoj spomen-večeri. Tako je svaki naraštaj mogao slaviti Boga zbog spasenja kojeg mu daje te je mogao u živoj vjeri iščekivati eshatološko usavršenje i ostvarenje toga spasenja. Međutim, Krist je ispunio i doveo do punine i savršenstva sve spasenjske događaje iz Starog zavjeta. On je upravo ono *ispunjenje* starozavjetnih obećanja. U njemu su se ispunila Pisma, u njemu se ispunilo ono „*danas*“ konačnog spasenja. Kad Krist veli: „Ovo činite meni na spomen“ (Lk 22,19), on unosi svoju Pashu (Vazam) u sva vremena. Spasenjska stvarnost se ovjekovječuje, uprisutnjuje u sva vremena u euharistijskom spomen-činu. Leon Veliki kaže: „Ono što je bilo vidljivo u našeg Gospodina, prešlo je u sakramentalne obrede“. Tako je blagdan, slavlje Crkve sâm Krist, naše Vazmeno janje (1 Kor 5,7).

Bogoslužje u vremenu, u liturgijskoj godini je, stoga, događaj, trenutak, dio velike godine otkupljenja otvorene i započete po Kristu. Svaka je liturgijska godina jedna točka u uzlaznoj vremenskoj crti povijesti spasenja. Bogoslužno slavlje polučuje tako onu konačnu svrhu spasenja: ono posadašnjuje i poosobljuje otajstvo Kristovo. Jer, što bi npr. meni vrijedilo Kristovo otkupljenje kad ne bih mogao postati dionikom tog otkupljenja? A to se ostvaruje po bogoslužju, po sakramentima koje slavimo u vremenu, tijekom liturgijske godine. Tako vrijeme postaje „materijal“, kategorija, mjesto ostvarenja sakramentalnog čina koji daje spasenje.

Slavlje i obnavljanje Kristovih otajstava u „*circulus anni*“ nije zatvoreni krug prema poganskom shvaćanju. Povijest spasenja koja se primjenjuje i ostvaruje u nama, ostvaruje se ponaosob u bogoslužnim činima i to tako da neprestano raste i usavršava se. Dakle, slikovito rečeno, liturgijska godina, tj. slijed liturgijskih godina nije zatvoreni krug (kao da bi svake godine bilo sve isto), nego radije *uzlazna spirala*. Dakle, Crkva ne ponavlja jednostavno otajstva Kristova, nego kroz liturgijsku godinu pušta da ta otajstva u njoj rastu i sazrijevaju sve do slavnog Gospodnjeg dolaska sa svojim izabranicima. Evo što drugi Vatikanski sabor govori o liturgijskoj godini:

SC 102: Bogu odana Majka Crkva smatra svojom zadaćom da u određene dane kroz godinu spasonosno djelo svoga božanskog Zaručnika slavi svetim spominjanjem. Svake sedmice, u dan što ga je nazvala Gospodnjim, ona slavi spomen Gospodnjeg uskrsnuća, koje uz to, zajedno s njegovom blaženom mukom, svetkuje i jednom u godini najvećim blagdanom Uskrsa. Tijekom pak godine Crkva

razvija čitavo Kristovo otajstvo od utjelovljenja i rođenja do uzašašća, do duhovskog dana i očekivanja blažene nade i dolaska Gospodnjeg. Slave tako otajstva otkupljenja, otvara vjernicima bogatstvo kreposti i zasluga svojega Gospodina, da se tako ta otajstva na neki način u svako doba ponaznačuje, kako bi vjernici mogli doći s njima u dodir i napuniti se milošću spasenja.

Zaključimo tvrdnjom da čitava liturgijska godina, tj. svi njezini blagdani slave osnovno i jedino, jedinstveno Kristovo otajstvo: vazmeno otajstvo njegove muke, smrti, uskrsnuća i proslave. Tako *svaki* blagdan u liturgijskoj godini treba na sebi svojstven način slaviti to otajstvo i to otprilike po ovoj shemi:

- slavi se spomen *prošlog* spasenjskog događaja,
- taj se spasenjski događaj (osobito njegovi učinci) *ponazočuje, uprisutnjuje*, u liturgijskom slavlju;
- slaveći ta otajstva liturgija nam već daje predokus konačnog, vječnog spasenja, ona nas već uvodi u konačno spasenje (eshatološki vid slavlja).

PRVI DIO:

VAZMENI KRUG

I. NEDJELJA – DAN GOSPODNJI

Nedjelja je najstariji kršćanski blagdan, pa će i naše razlaganje o liturgijskoj godini započeti proučavanjem nedjelje. Na početku ćemo reći nešto o židovskoj suboti, a onda vidjeti u čemu je novina i značenje nedjelje.

A. SUBOTA (ŠABAT)

Vrlo je vjerojatno da subota potječe iz Mezopotamije. Ako se uzme u obzir da jedan mjesecev ciklus traje nešto više od 28 dana, onda su važni i „kritični“ 7., 14., 21. i 28. dan. Ti su se dani smatrali nesretnima, dakle manje pogodnima za poslove, pa su se ljudi tih dana radije posvećivali molitvi i bogoslužju. Babilonci su dan punog mjeseca nazivali „šapattum“, a dan nestanka mjeseca „bubbulum“. Očita je sličnost riječi „šapattum“ i „šabat“. Kasnije, u Židova, šabat više ne slijedi mjeseceve mjene, nego se ustaljuje u sedmodnevnom krugu. I danas je za Židove osobito značajan onaj šabat uoči mladog mjeseca. Za Židove je zapovijed obdržavanja šabata prva i najvažnija zapovijed. Zato se u njihovoj tradiciji veli: kada bi svi Židovi dvije subote za redom u potpunosti obdržali sve zapovijedi vezane za taj dan, bili bi spašeni, tj. tada bi došao Mesija.¹ Evo sada osnovnih oznaka židovskog šabata.

a) Šabat kao posveta vremena.

Židovi ističu kako je riječ "svet" (posvetiti) prvi puta u Bibliji uporabljena upravo za šabat. Po šabatu se posvećuje vrijeme, jer je taj dana posebno posvećen molitvi i učenju Tore. Za Židove, nadalje šabat ima, naravno, duhovno značenje a u isto vrijeme i veliko značenje za obiteljski život. Budući da je puno toga zabranjeno činiti na šabat, obitelj se nužno okuplja, moli i razgovara o obiteljskim pitanjima, jer je na šabat zabranjeno voditi poslovne razgovore. Šabat, naravno, počinje od zalaska sunca u petak do zalaska sunca u subotu, jer za Ži-

¹ Usp. K. DA-DON, *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*, Profil, Zagreb, 2004., 247-275.

dove inače dan započinje večerom.² Još dva sata prije sumraka žena pali svijeće ide se u sinagogu, a onda vraća kući gdje uz molitvu i čitanje Pjesme nad pjesmama bude "doček šabata (koji je predstavljen kao kraljica. Slijedi svečana večera.

b) Posvemašnje uzdržavanje od posla.

Zabrana rada je apsolutna, čak i u vrijeme sjetve i žetve, a tiče se i Židova i njihovih slugu i robova, kao i njihovih životinja. Kasnije, u ropstvu, dolazi još i zabrana paljenja vatre (dakle i kuhanja), kao i putovanja. Neki su čak toga dana zabranjivali i njegov bolesnika. Budući da je Židovima često teško doslovno obdržavati šabat, oni su od starine našli pomoć. To je "*šabes goj*" što na jidišu označava ne-Židova koji za Židove čini ono što je Židovima zabranjeno (i to uz nadoplatu). Danas za Židove ulogu *šabes goja* čine automati koji se programiraju, čega ima sve više i više.³ Kao pomoć za "normalan" život služi i ustanova zvana eruv ("povezivanje"). Naime, Židovu je zabranjeno na šabat hodati dulje od 2000 lakata (1000 metara), međutim, *nije* zabranjeno hodati unutar svoga dvorišta. Zato oni jednostavno povežu, tj. opašu jednim konopom cijelo naselje, koje se onda smatra jednom stambenom jedinicom, a čitavo je naselje onda kao dvorište, tako da se slobodno može hodati po cijelom naselju. Naravno, ukoliko je u pitanju životna opasnost, onda su oslobođeni zapovijedi o uzdržavanju od posla.

c) Sudjelovanje u hramskom i sinagogalnom bogoslužju.

To jest i bio osnovni razlog subotnjeg poćinka - da ćovjek toga dana bude slobodan za bogoslužje.

d) Šabat kao znak saveza

„Subote moje morate obdržavati, jer subota je znak između mene i vas od naraštaja do naraštaja, da budete svjesni da vas ja, Jahve, posvećujem”. (Izl 31,12). Tako je za Židove obdržavanje subote temeljni znak obdržavanja saveza. I danas u državi Izrael, posljednje što bi jedan liberalni Židov od svoje židovske tradicije napustio bilo bi upravo obdržavanje subote.

e) Radost subote

Iz 58,13 naziva subotu „milinom”. Slavlje subote zapoćinje već u petak navećer paljenjem svjetiljke koja gori sve do subote navećer. Oblaće se svećane haljine. Za večerom u molitvi zvanj „Kidduš” Židovi slave Boga što im je podario su-

² Židovi tumaće da je to zbog toga što u Knjizi postanka stoji: "I bi večer, pa jutro, dan prvi..."

³ Tako postoji tzv. *subotnje dizalo* koje je programirano da se zaustavlja na svakome katu, tako da ga pobožan Židov ne mora pritiskom na dugme aktivirati. Tako se u Izraelu mogu nabaviti spravice koje se stave u bravicu automobila i koje onda pokreću automobil, tako da ga vozać ne pali sam. Ostala pomagala možemo samo zamisliti.

botu: „Blagoslovljen da si, Gospodine, Bože naš, kralju svijeta jer si nas posvetio svojim zapovijedima i jer smo ti omiljeli, te si nam u baštinu predao šabat svoga posvećenja, iz ljubavi i naklonosti kao spomen stvaranja.”

f) Eshatološki vid subote

Kasniji židovski spisi šabat smatraju predokusom vječnosti: „Ovaj dan je čitav šabat i odmor zauvijek, svijet pravednika je svijet subotnjeg mira.” U ovom kontekstu valja gledati kršćanski izraz „pokoj vječni”.

B. NEDJELJA

1. Povijest nedjelje

Povijest nedjelje započinje uskrsnućem Kristovim te možemo slobodno reći da kršćanska nedjelja dobiva svoj određeni oblik još znatno prije Nicejskog sabora (325.).

a) Uskrsni događaj

Isus je uskrsnuo „rano ujutro, prvoga dana u tjednu (po suboti)” (Mt 28,1; Mk 16,9; Lk 24,1; Iv 20,1) i toga se dana ukazao svojim učenicima (Lk 24,13-49); Iv 20,19-25). Toga se istoga dana zbio i silazak duha Svetoga (Dj 2,1-3). Dakle prvoga dana u tjednu (nedjelja) su se zbili središnji događaji našega spasenja (događaji koji sačinjavaju vazmeno otajstvo): Krist je pobijedio smrt i uskrsnuo od mrtvih toga dana, te istoga dana poslao Duha Svetoga „da on u svijetu djelo njegovo dovrši i izvrši svako posvećenje” (4. euharistijska molitva). Dakle, nedjelja na najodličniji način slavi Kristovo vazmeno otajstvo koje, kao što znamo, obuhvaća muku, smrt, uskrsnuće i proslavu Kristovu.

b) Prvi dan u tjednu

Kršćansko slavljenje prvoga dana u tjednu ima svoje početke u prvoj nedjelji poslije uskrsnuća Kristova:

Iv 20,26s: I nakon osam dana (po uskrsnuću) bijahu njegovi učenici opet unutra, a s njima i Toma. Vrata bijahu zatvorena a Isus dođe, stane u sredinu i reče: „Mir vama!” Zatim će Tomi: „Prinesi prst svoj ovamo i pogledaj mi ruke! Prinesi ruku i stavi je u rebra moja i ne budi nevjeran, nego vjeran!”

Imajući pred očima otajstvo svoje prisutnosti ostvareno na posljednjoj večeri, Isus želi svratiti pozornost svojih učenika na dvije točke: pokazujući svoje proslavljene rane, on postavlja otajstvo križa u središte kršćanske obredne zajedni-

ce, i to križa nakon kojeg slijedi uskrsnuće. Nadalje, tražeći vjeru od Tome, on zahtijeva da ta zajednica bude zajednica vjernika koja svjedoči Kristovo uskrsnuće.

Već su apostoli uočili izuzetnu važnost nedjelje koja je vezana uz spomen prisutnosti njihovog raspetog i uskrslog Gospodina. U 1 Kor 16,2 Pavao uvrštava u nedjeljno slavlje prikupljanje darova za braću u Jeruzalemu (bilo je to o Uskrsu 57. godine): „Svakoga prvog dana u tjednu neka svaki od vas kod sebe na stranu stavlja i skuplja što uzmogne, da se ne sabire istom kada dođem.” Iako iz navedenog teksta ne proizlazi nužno da je prvoga dana u tjednu bio nužno i liturgijski sastanak, iz ostalih se svjedočanstava to može pretpostavljati. U Dj 20,7.11 nalazimo opis jednog nedjeljnog euharistijskog slavlja:

U prvi dan tjedna, kad se sabrasmo lomiti kruh, Pavao im govoraše, i kako je sutra kanio otkupovati, probesjedi sve do ponoći... Zatim se pope pa, pošto razlomi kruh i blagova, dugo je još zborio, sve do zore. Tad otkupova.

Strogo egzegetski gledano, iz ovog teksta nije sigurno vidljivo da su euharistijski sastanci i inače bili nedjeljom. Isto tako nije posvema jasno kojim načinom je ovdje Luka računao „prvi dan”: po židovskom (subota uvečer) ili po poganskom načinu računanja (nedjelja uvečer)? Zaključit ćemo da saborski dokumenti ne griješe kada tvrde da se nedjelja slavi još od apostolskih vremena, jer na to upućuje cjelokupna kasnija tradicija.

c) Dan Gospodnji

Do sada smo govorili o „prvom danu u tjednu”, prema židovskom načinu brojanja. S Otkrivenjem (oko godine 95.) pojavljuje se nov izraz: Otk 1,10: „Zanijeh se u duhu u dan Gospodnji i začuh iza sebe jak glas, kao glas trublje.” Tako na grčkom govornom području *κυριακή ημέρα* ili samo *κυριακή* postaje naziv za nedjelju. Latinski prijevod *dies dominica* prešao je u romanske jezike. Ovo je jedino mjesto u Novom zavjetu gdje se spominje „dan Gospodnji”. Iako se ne govori o nedjeljnom euharistijskom sastanku vjernika, ipak treba imati na umu da - prema sudu većine egzegeta - Ivanova viđenja odražavaju liturgijske sastanke njegova vremena, tako da njegovo spominjanje dana Gospodnjeg može biti u liturgijskom kontekstu.

d) Nedjelja u Crkvi u prva tri stoljeća

Nedjelja je bila toliko važna u prvoj kršćanskoj zajednici, da ne manjka dokumenata iz tog vremena. Ako su u prvo vrijeme jeruzalemski kršćani održavali subotu (uz nedjelju), vrlo brzo se slavila samo nedjelja. Tako Ignacije Antiohijski (+ 107.) piše u Poslanici Magnežanima:

Oni koji su živjeli po starom uređenju došli su do nove nade i ne slave više subotu, nego nedjelju, dan kad je naš život bio uzdignut uvis po Kristu i po njegovoj smrti.

Didahé, spis koji je suvremen Ignaciju, ako ne i Otkrivenju, daje nam sliku kako su se održavali skupovi vjernika:

U nedjeljni dan Gospodnji saberite se da lomite kruh i da zahvaljujete nakon što ispovjedite svoje grijeha, da bi vaša žrtva bila čista. Ali, ako bi tko što imao protiv svoga druga, neka ne bude s vama dok se s njim ne pomiri, a sve zbog toga da vaša žrtva ne bi bila obeščašćena.

Evo jednog poganskog svjedočanstva. Plinije Mlađi, upravitelj Bitinije u svom pismu caru Trajanu piše 112. godine kako uhićeni kršćani „*tvrde kako se sva njihova krivica sastojala u tome što su se oni redovito sastajali jednog određenog dana prije zore, da bi zajedno pjevali pjesme Kristu kao Bogu.*” Po svoj prilici „jedan određeni dan” u ovom Plinijevom tekstu označava upravo nedjelju. Već tada je, dakle, (euharistijski) sastanak bio rano u zoru, tj. odijeljen od agapâ.

U prvoj Apologiji sv. Justina (+ 165.) nalazimo prvi opis nedjeljne euharistije:

A u dan zvan dan sunca (nedjelja) drži se zajednički sastanak svih, bilo da borave u gradu ili na selu. Koliko već ima vremena, čitaju se spomen-spisi apostolâ i knjige proročke (...) U dan sunca dolazimo svi na zajednički sastanak, jer je to prvi dan, kad Bog pokrenu mrak i pravoar te stvori svijet, a Isus Krist, naš Spasitelj, istoga dana ustade od mrtvih: razapeše ga uoči subote, a dan poslije subote, to jest na dan sunca, ukaza se svojim apostolima i učenicima i nauči ih ono što dajemo i vama na razmišljanje.⁴

Didascalia apostolorum, sirski dokument iz 3. st. također zapovijeda vjernicima da nedjeljom dolaze slaviti euharistiju, oni koji to ne čine, ne mogu se ispričati.

Evo sada pregleda nauke Otaca o nedjelji:

- To je dan kad se kršćanska zajednica sabire (Ignacije Antiohijski, Justin, Tertulijan)
- To je *prvi dan*, spomen stvaranja (Justin, Klement), to je *prvi dan* koji upućuje na novo stvaranje - uskrsnuće (Justinijan, Tertulijan, Ciprijan, Origen).
- Budući da je to dan liturgijskog okupljanja, potrebno je da to ujedno bude i dan odmora (Tertulijan, Didascalia).
- To je dan kršćanske inicijacije (Justin, Klement, Hipolit).
- To je dan slušanja Riječi (Justin, Origen, Didascalia) i dan euharistije (Didache, Justin, Hipolit, Origen...)
- To je dan biskupskog ređenja (Hipolit).

---

⁴ *Prva Apologija*, 67 (= PG 6,427-431); *Časoslov* 2, 510-511.

- Dan sakramentalnog pomirenja (Didahe, Didascalia).
- Zbog svega ovoga to je i dan radosti (Tertulijan, Didascalia, Pseudo Barnaba).

I doista, nedjeljno euharistijsko slavlje je bilo na velikoj cijeni među prvim kršćanima. Zanimljiv je primjer takozvanih „mučenika nedjelje“: 31 muškarac i 18 žena su bili privedeni pred rimskog konzula 304. g. u Kartagi zbog "protuzakonitih" (nedjeljnih) sastanaka. Svećenik Saturnij tom prilikom kaže: „Mi moramo slaviti dan Gospodnji. To je naš zakon“. Čitač Emerit veli: „Da, u mojoj kući smo slavili dan Gospodnji. Mi ne možemo živjeti a da ne slavimo dana Gospodnjeg“.⁵ Kad je prokonzul zatražio od mučenika Feliksa ne da prizna da je kršćanin, nego samo da poretne da je sudjelovao na kršćanskim liturgijskim sastancima, pisac navedenog djela ovako se čudi tome pitanju:

*„Kao da bi kršćanin mogao biti kršćanin a da ne slavi Gospodnja otajstva ili kao da bi čovjek Gospodnja otajstva mogla slaviti a da nije kršćanin! Ne znaš li dakle, soto-
tono, da kršćanin živi u slavljenju Gospodnjih otajstava te da se slavljenje Gospod-
njih otajstava mora vršiti u prisutnosti kršćana, na način da ne mogu opstojati jed-
no od drugoga odijeljeni? Kad čuješ za ime kršćanina, znaj da se kršćanin sabire s
braćom pred Gospodinom, i kada čuješ za sveto zborovanje, prepoznaj u njemu ime
kršćanina.“⁶*

e) Nedjelja nakon Milanskog Edikta 313. g.

Kao što smo vidjeli, kršćanski značaj nedjelje se razlikovao od židovskog shvaćanja subote, koja je za njih prvenstveno bila dan odmora, dan posvećen Gospodinu. Kršćanska je nedjelja bila spomen Vazmenog otajstva u euharistijskom slavlju. Uskoro su se i kršćani počeli nedjeljom uzdržavati od posla. Prvo svjedočanstvo u tome smislu potječe od Origena sredinom 3. st. Konačno je car je Konstantin 321. godine nedjelju proglasio državnim blagdanom te *zabranio* da se nedjeljom obavljaju zanatski poslovi. U počecima su bili dopušteni poslovi u polju, ali uskoro se zabranjuju jednostavno svi poslovi. Tako npr. pokrajinski sabor u Narbonni 589. određuje novčanu kaznu za prekršitelje nedjeljnog počinka, a ako bi prekršitelj bio sluga za kaznu je dobivao stotinu udaraca šibom. Valja međutim napomenuti da su se kršćani i prije toga počeli nedjeljom uzdržavati od posla. Tako, od Nicejskog sabora (325.) pa sve do danas, nedjelja je dan euharistijskog slavlja, dan kada se proglašava Božja riječ, te dan počinka.

f) Kasniji razvoj slavlja nedjelje

Kasnije je čak zakonski određena obveza sudjelovanja u nedjeljnoj misi. Tako pokrajinski sabor u Agdu 506. određuje da se treba slušati cijela misa. Kazna za prekršitelje je biskupova javna opomena, a kasnije čak i novčana kazna. U Ma-

⁵ G. CARDARELLI (prir.), *Atti dei martiri*, Edizioni Paoline, Milano, 1985., 630-631.

⁶ *Isto*, 633.

đarskoj je nakon 1000. godine čak zabilježena kazna šibanjem za one koji ne bi došli na misu.⁷ Penitencijal iz Milana iz tog vremena određuje da ima tri dana postiti o kruhu i vodi tko propusti nedjeljnu misu. a neke odredbe pokrajinskih sabora zabranjuju da se krčme otvaraju dok ne završi misa.⁸ Očito je, dakle, da je oduvijek bilo poteškoća u tome da se svi vjernici potaknu da dostojno i redovito sudjeluju na euharistiji.⁹ Nadalje, od samih početaka se određuje da na misu valja ići u vlastitu župsku crkvu. To je u počecima, naravno, bila katedrala, kako to svjedoči još u 2. st. Ignacije Antiohijski, a kasnije, kad su nastale župe po selima, onda je biskup ovlastio župnike da tamo slave nedjeljnu euharistiju, s time da čak župnici udalje iz crkve vjernike koji ne pripadaju njegovoj župi. Tek s pojavom prosjačkih redova javlja se želja da se u njihovim crkvama može zadovoljiti nedjeljna zapovijed, tako da npr. Leon X. 1517. dopušta da vjernici mogu nedjeljom slušati misu u dominikanskim i franjevačkim crkvama. Kasnije se ta privilegija daje i isusovačkim crkvama.

No, s druge strane, sve do nedavno ljudi su ipak rado dolazili na misu. Naime, u mnogim su sredinama liturgijska slavlja bila jedina društvena događanja. Sav se društveni život odvijao oko crkve. Glazba se počela razvijati od crkvene glazbe, kazalište od liturgijskih skazanja, veliki su blagdani bili jedina prigoda za "modne revije", nedjelja je bila prigoda da se ljudi nađu, da se mladi upoznaju; crkvene su bratovštine bile početkom svjetovnih udruga... Jednom riječju, sav se društveni život odvijao uz crkvu. U tome smislu nije osobito smetalo što je liturgija bila na latinskom, što je bila nerazumljiva i što kršćanski puk nije u njoj djelatno sudjelovao nego je bio puki promatrač. Bilo je važno da je liturgija sjajna i da okuplja ljude oko nekih sadržaja. K tome, liturgija je na određeni način privlačila i svojim izvanjskim sjajem. Kao ilustraciju donosimo kako je puk ostao zapanjen i zadivljen ceremonijama posvete crkve u Sotinu 15. 5. 1768.:

"Kad je biskup služio svečanu misu uz dva infulirana (koji nose biskupsku kapu, mitru) kanonika, te uz brojnu asistenciju svećenika i redovnika, narod se upravo zapanjio od čuda. U koru je pjevalo osmoro franjevac: svećenici i klerici. Svijet nije mogao da se dosta načudi, što biskupovoj opravi, što mnoštvu svećenika; ponajpače pako skladnom pjevanju franjevaca u koru. Umilni glas starca biskupa pogotovo je zadivio narod. Ne znaš pravo hoćeš li da se nagledaš te sjajne asistencije, ili da se ušima naslušаш pjeva još nečuvena!"¹⁰

2. Značenje nedjelje

---

⁷ M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, 2, *L'anno liturgico*, Ancora, Milano, 1946., 19.

⁸ Usp. *Isto*, 20.

⁹ Od starine je u Slavoniji poznat pojam "godišnjaka", kršćana koji bi samo jedanput godišnje (o Božiću) došli na misu. Nije to suvremena pojava.

¹⁰ Placido BELAVIĆ, *Čudotvorna Gospina slika u Sotinu*, Vukovar, 1909. (pretpisak: Zagreb, 1995.). Pisac svoj opis temelji na župskoj spomenici iz toga vremena.

U prvim su stoljećima kršćani vrlo intenzivno slavili nedjelju. U počecima je ona, naime, bila jedini kršćanski blagdan. Osim toga, nedjelja je slavila osnovna kršćanska otajstva, pa je stoga razumljivo njezino mjesto u ono vrijeme. Zašto baš nedjelja? Jedni smatraju da je to čisto praktičan razlog: prvi su kršćani (oni iz židovstva) slavili subotu odlaskom u sinagogu, a tek su se u subotu navečer mogli sastati (idući na sastanak u subotu navečer nisu kršili stroge propise o subotnjem poćinku) i onda su u miru mogli slaviti svoja otajstva. Drugo mišljenje, općenito prihvaćeno, naglašava kako je nedjelja dan Kristovog uskrsnuća i Crkva slavi cjelokupno vazmeno otajstvo slaveći euharistiju upravo toga dana.

a) *Novina nedjelje*

Novina se nedjelje osobito uočljiva u usporedbi sa židovskom subotom. Oci rado naglašavaju da je nedjelja savršena subota. Tako Euzebij: „*Budući da su Židovi bili nevjerni, Božja je Riječ pomakla subotnje slavlje do zore slijedećeg dana i dala nam je kao sliku pravog odmora spasonosnu nedjelju.*” Ignacije Antiohijski je odlučan: „*Oni koji su prihvatili novu nadu ne časte više subotu nego nedjelju.*”

Ponovimo: osnovna razlika između židovske subote i kršćanske nedjelje je u tome što je za Židove subota prvenstveno bila dan odmora, neradni dan. Nedjelja je, naprotiv, dan kada se slavi i ponazoćuje osnovno otajstvo naše vjere: uskrsnuće i proslava Isusa Krista. Ti događaji, zajedno s utjelovljenjem, mukom i smrću čine Kristovo vazmeno otajstvo po kojem smo spašeni. Očigledna je, dakle, veza između euharistije i nedjelje: euharistija je ponazoćenje, posadašljenje toga otajstva, a nedjelja je vremenski, kozmički okvir toga slavlja, toga spasenja, djelatnog u svim vremenima. Justin nam to u Dijalogu s Trifunom zorno prikazuje:

Propis o obrezivanju, koji je određivao da se svi novorođeni (muški) bez izuzetka obrezuju osmoga dana, bio je slika pravog obrezanja po kojem smo bili obrezani od grijeha i pokvarenosti zahvaljujući Isusu Kristu koji je uskrsnuo od mrtvih prvoga dana u tjednu. Doista, prvi dan tjedna, koji je prvi od svih dana naziva se i osmim ako se ponovno broji prema tjednom rasporedu. Međutim, taj dan uvijek ostaje prvi.

b) *Imena nedjelje*

Dan Gospodnji. Kao što smo vidjeli, ovaj se naziv prvi puta javlja u Otk 1,10 i u latinskom jeziku taj izraz zamjenjuje stari poganski naziv *dies solis*. U romanjskim jezicima imamo i danas *domenica* (talijanski), *domingo* (španjolski), *dimanche* (francuski). Germanski su jezici međutim saćuvali pogansko ime (dan sunca): *Sonntag* (njemaćki), *Sunday* (engleski). Hrvatski naziv shvaća nedjelju na židovski naćin („ne-djelati”), a ruski je naziv „najteološijski”: *vaskrsenje*. Dakle, sâm naziv dan Gospodnji bi po sebi najbolje izražavao bit nedjelje.

Dan uskrsnuća. Ovaj je naziv svojstven Bizantskoj crkvi, kao što je to slučaj gore spomenute ruske.

Prvi i osmi dan. Prvi dan je dan stvaranja svijeta. U bizantskoj liturgiji se osobito naglašava veza između prvog dana, dana stvaranja i dana uskrsnuća, dana novog stvaranja. Osim toga, nedjelja je ujedno *osmi* dan koji ima izričito eshatološki značaj: ona je znak vječnog života. Nedjelja koja slavi uskrsnuće Kristovo anticipira njegov povratak („Tvoj slavni dolazak iščekujemo” - *donec venias*).

c) *Nedjelja nakon 2. Vatikanskog sabora*

Tijekom povijesti nedjelja je često bila zasjenjena mnogim većim ili manjim blagdanima. Sabor joj je htio vratiti prvotnu važnost i dostojanstvo:

SC 106: Crkva svetkuje vazmeno otajstvo svakog osmog dana, koji se s pravom naziva danom Gospodnjim ili nedjeljom. To biva prema apostolskoj predaji koja potječe od samog dana uskrsnuća Kristova. Tog su se dana vjernici dužni sastati zajedno, da slušaju Božju riječ i da sudjelujući kod euharistije obave spomenčin muke, uskrsnuća i proslave Gospodina Isusa te da zahvaljuje Bogu koji ih „uskrsnućem Isusa Krista od mrtvih nanovo rodi za životnu nadu” (1 Pt 1,3). Stoga je nedjelja prvotan blagdan koji se ima predlagati i uporno preporučivati vjerničkoj pobožnosti, da bude i dan radosti i počinka od posla. Neka joj se druga slavija, osim doista najznačajnijih, ne pretpostavljaju, jer je ona temelj i jezgra čitave liturgijske godine.

Sabor dakle naglašava kako se još od *apostolskih* vremena nedjelja slavi kao dan kada se u euharistiji slavi Kristovo *vazmeno otajstvo*. Budući da je to središnje otajstvo našeg spasenja, vjernici ga slave bogoslužnim okupljanjem i blagdanskim počinkom. Jednostavno rečeno, nedjelja ima svoj sadržaj i svoje prvenstvo. Nedopustivo je da je razblažujemo nekim svojim sadržajima ili da je gušimo nekim svojim pobožnostima, jednako kao što je nedopustivo da se pri nekim našim posebnim slavljinama i ne spomene nedjeljno evanđelje nego se propovijeda tematski ili se čitaju poslanice crkvenih uglednika. Sabor naučava da je nedjelja prvotan blagdan i ne smije se dopustiti da je potisnu razne druge svetkovine. Stoga nije u redu da netko za misijski dan, papin dan, nedjelju zahvalnicu, Dan državnosti, katehetsku nedjelju itd. uzme misna čitanja i molitve po svom nahođenju, ili da posvema zanemari poruku nedjeljnih biblijskih čitanja. Samo najveći blagdani (liturgijski propisi to točno određuju) imaju prednost pred nedjeljom.

Nedjeljna je euharistija je najuzvišeniji trenutak kad se Crkva ostvaruje kao Crkva – Kristovo živo Tijelo. Zato bi, naravno, bilo idealno kad bi se cijela župska zajednica našla na jednom nedjeljnom euharistijskom slavlju, kao što je to redovito u filijalnim crkvama. S jedne je strane bitno to zajedništvo, s druge je strane u nekim župskim zajednicama ipak potrebno imati više nedjeljnih bogoslužja. Što učiniti? U starini je bez iznimke bila samo jedna nedjeljna misa

(kao što i danas ne postoji „repriza“ svatova). Slavlje je jedno. Zato, ako u nekoj župi ipak ima više nedjeljnih misa, valja razmisliti jesu li baš sve potrebne. Koji puta jednostavno „podilazimo“ vjernicima s umnožavanjem nedjeljnih misa, pogotovo u redovničkim crkvama. U gradovima se mise toliko umnožavaju da više uopće nema govora o župskoj zajednici.

3. Nedjelja u društvenoj zajednici¹¹

Nedjelja – blagdan ili praznik? Nedjelja, kao i cijeli konac tjedna u modernom društvu sve više postaje dan posvemašnjeg opuštanja, različitih oblika zabave – već prema interesima. Cijele obitelji odlaze na izlete, u svoje kuće za odmor ili se pak svaki pojedini član obitelji posvećuje svojoj zabavi, već prema zanimanju. Nedjelja je za kršćane dan Gospodnji, dan kad se u zajednici vjernika – mjesna Crkva – slavi euharistiju i to u zajedništvu s cijelom Crkvom koja je Tijelo Kristovo. Nedjelja je, prema tome, prvenstveno dan zajedništva, zajedništva Crkve, tijela Kristova povezanog Duhom Svetim. Dosljedno tome, ona je i dan kad se na poseban način učvršćuje zajedništvo i ljubav kršćanske obitelji, kada se kršćani također osjećaju osobito povezani s rodbinom i prijateljima. Zato je kršćanska nedjelja nipošto nije puki neradni dan. Ona je, naprotiv blagdan, blagovanje, sveto drugovanje, radost i ljubav.

Nedjelja, dan kada neki, nažalost, moraju raditi. Imajući sve ovo u vidu svjesni smo da neki moraju žrtvovati blagodat nedjelje, jer po naravi posla moraju biti na usluzi i nedjeljom i blagdanom. To su liječnici i bolničko osoblje, čuvari reda, pripadnici vojske, vozači u javnom prijevozu i sl. Koliko je god moguće treba uznastojati da i oni na neki način ipak sudjeluju u nedjeljnoj radosti i milosti.¹² Ostali, koji toga dana svetkuju, nastojat će koliko je god moguće izbjegavati tražiti usluge nedjeljom, tako da se i u službama koje moraju i nedjeljom biti djelatne ipak osjeti razlika između nedjelje i ostalih radnih dana.

Nedjelja – dan kada neki pokušavaju dodatno zaraditi. Nažalost u zadnje vrijeme sve se više primjećuje nastojanje da se upravo nedjeljom pokušava dodatno zaraditi i to u službama koje donedavno uopće nisu radile nedjeljom. Tako danas redom sve trgovine mješovitom robom rade tijekom cijele nedjelje, kao i one uslužne djelatnosti koje nisu neophodne kao što su npr. autopraonice, frizerske radnje, servisi... Tome valja pridodati i ugostiteljske objekte, tako da sve više i više ljudi mora raditi nedjeljom i to, štoviše, osobito nedjeljom. Time se svim tim djelatnicima oduzima pravo nedjeljnog svetkovanja, također veoma trpi njihov obiteljski život. Time se čovjek sve više otuđuje i kao vjernik i kao kršćanin i kao ljudska osoba, a kao prva vrijednost se nameće isključivo zarada i trka

---

¹¹ Preuzeto iz materijala Druge biskupijske sinode đakovačke i srijemske.

¹² Tako će npr. barem dio bolničkog osoblja sudjelovati na nedjeljnoj misi u krugu bolnice, slično kao i vojnici u vojarnama, djelatnici u javnom prijevozu poći će na večernju nedjeljnu misu ili pak na onu anticipiranu.

za stjecanjem materijalnih dobara. U tome smislu valja imati na umu poziv i molbu upućenu od naših biskupa:

“(Poslodavci i sindikalni radnici), nemojte u prvi plan stavljati proizvodnju i konkurenciju, nego etičke i religiozne kriterije... Društvo koje se organizira u ritmu protivnom čovjeku srlja u kulturnu regresiju”.¹³

Športske priredbe. Sve je više športskih natjecanja koja se upriličuju nedjeljom i to nedjeljom prije podne. Redovito se na takve športske priredbe pozivaju djeca i mladi bilo kao sudionici, bilo kao gledatelji. Štoviše, nekima je to i “obveza” prema školi i prema športskom klubu. Tako se i oni otuđuju i od obiteljskog i od euharistijskog stola. Doista bi valjalo uznastojati da se takve priredbe organiziraju subotom, ili barem nedjeljom poslijepodne, tako da se ostavi dovoljno prostora za oba stola: onaj euharistijski i onaj obiteljski. U tome bi se smislu trebali potruditi ravnatelji škola i predstavnici mjesnih vlasti, a i same kršćanske zajednice.

Okupljanje ili rasipanje obitelji? Za premnoge obitelji velika je teškoća da se tijekom tjedna nađu oko obiteljskog stola. Redovito, naime, djeca idu u školu u različito vrijeme, k tome dolaze i slobodne aktivnosti. Tamo gdje rade oboje roditelja stanje je tim nepovoljnije. Upravo zbog toga izuzetno je važno njegovati obiteljsko zajedništvo nedjeljom, kad će se svi članovi obitelji naći oko *jednog* euharistijskog stola i oko *jednog* obiteljskog stola, gdje će moći razgovarati i drugovati u ljubavi. Stoga će biti izuzetno važno uznastojati da veći dio nedjelje članovi obitelji provedu zajedno, a da se tek onda posvete aktivnostima po vlastitom i pojedinačnom izboru.

Dan učvršćivanja rodbinskih i prijateljskih veze. Zajedništvo kršćana ne mogu se iscrpiti samo za euharistijskim stolom. Štoviše, euharistijsko slavlje znači ujedno i misijsko poslanje. U tome su smislu zasigurno hvalevrijedna rodbinska ili prijateljska druženja kršćanskih obitelji. Nedjelja je dan kada će kršćanske obitelji biti osobito osjetljive za potrebe siromaha, napuštenih ili bolesnih.

Zaključimo. Kršćansko slavljenje dana Gospodnjeg najbolji najjednostavniji je i najbolji način da kršćanin obnovi i ojača i svoju vjeru i poboljša svoj obiteljski i kršćanski život. Nedjeljna euharistija, obiteljsko drugovanje, djela milosrđa i molitva najzdraviji je vid kršćanske duhovnosti. Valja se prisjetiti da je dugo vremena nedjelja bila jedini kršćanski blagdan i dobro ćemo činiti budemo li joj vratili prvenstvo. Bit će to na blagoslov svakom kršćaninu ponaosob, svakoj kršćanskoj obitelji i cijeloj Crkvi.

4. Liturgijsko značenje srijede i petka

---

¹³ *Nedjelja – dan Gospodnji i dan blagdanski počinka. Poruka hrvatskih biskupa, u VĐSB 7-8(1997)481-482, ovdje 482.*

Ova su dva dana bila rano određena posebno za post i molitvu. Tako već *Didache* određuje: „*Ieiunia vestra non fiant cum hypocritis (Židovima); ieiunant enim secunda post sabbatum et quinta (ponedjeljak i četvrtak); vos autem ieiunate quarta et sexta (srijeda i petak)*”. Uskoro se srijedom i petkom počinje slaviti i euharistija, iako je to po sebi bilo problematično jer euharistija kao najizvrsnija hrana, prekida post. To se različito rješavalo. Neki su post o devetoj uri prekidal euharistijskim slavljem a drugi su čak uzimali pričest i nosili je kući da bi se pričestili u dan kad nema posta. Na Zapadu je uskoro petak kao dan posta dobio veću važnost od srijede. Na Zapadu je uveden post i subotom, vjerojatno kao produžetak posta petkom. Na Istoku, u Galiji i u Milanu nije bilo tog običaja.

II. USKRS (VAZAM) – PASHA

Kao što smo vidjeli, sve tamo od apostolskih vremena kršćani su svake nedjelje slavili središnje otajstvo: vazmeno otajstvo muke, smrti, uskrsnuća i proslave Kristove. To je bio jedini blagdan. Tek početkom 2. st., a u Rimskoj crkvi tek sredinom toga stoljeća počeo se slaviti *godišnji* spomen vazmenog otajstva smrti i uskrsnuća Kristova.¹⁴ Isus je umro uoči židovske Pashe koja je padala 14. nisana (a toga je dana u mjesecu prema židovskom kalendaru uvijek bio pun mjesec - uštap), a uskrsnuo je u nedjelju, iza toga dana. Kad se u 2. st. počeo slaviti Uskrs, maloazijske su Crkve slavile kršćansku Pashu uvijek 14. nisana, bez obzira na to kojega bi dana u tjednu padao taj datum, dok su ostale Crkve slavile Pashu - Uskrs nedjeljom nakon 14. nisana.¹⁵ Teološki gledano, prvi su više naglašavali Kristovu muku i smrt (iako su slavili čitavo otajstvo: muku, smrt i uskrsnuće). U povijesti ih nazivamo „quatuordecimani” (od latinskog broja 14). Oni koji su pak slavili kršćansku Pashu *nedjeljom* iza 14. nisana naglašavali su (teološki gledano) Kristovo uskrsnuće. Papa Viktor (189.-198.) je skoro ekskomunicirao sve maloazijske „kvatuordecimanske” Crkve, ali to ipak nije bio učinio na intervenciju Ireneja Lionskog. Čitava je rasprava zaključena na Nicejskom saboru 325. Određeno je da se Uskrs ima slaviti nedjeljom iza 14. nisana, točnije, *u nedjelju nakon prvog proljetnog uštapa*¹⁶ (to je teoretski moguće

¹⁴ Tako svjedoči spis *Epistola Apostolorum*.

¹⁵ Međutim, budući da je 14. nisana mogao pasti i prije proljetne ravnodnevnice, kršćani su onda čekali nedjelju *iza* 14. nisana, nakon što bi nastupila proljetna ravnodnevica.

¹⁶ Ovu će definiciju studenti – za svoje dobro! – doslovno upamtiti. Za ljubitelje matematike evo Gaussove formule za izračunavanje datuma Uskrsa:

g = tekuća godina

a = ostatak od g : 19

b = ostatak od (19a + 24) : 30

c = ostatak od g : 4

d = ostatak od g : 7

e = ostatak od (6b + 2c + 4d + 5) : 7

Uskrs = 22. ožujka + b + e.

od 22. ožujka do 25. travnja) a za računanje datuma je bila zadužena Aleksandrijska crkva. Evo zaključaka Nicejskog sabora o Uskrsu:

- Uskrs se uvijek mora slaviti nedjeljom;
- Ne može se slaviti istoga dana kad i židovska Pasha;
- neka se slavi u nedjelju iza 14. nisana, pod uvjetom da je već nastupila proljetna ravnodnevica (ekvinocij).

Međutim, poteškoća je bila u tome što sabor nije rekao *kad je proljetna ravnodnevica*. Naime, po aleksandrijskom je računanju to bio 21. ožujka, a prema rimskom 18. ožujka. Tako se dogodilo da već 326., godinu dana nakon sabora, Aleksandrija i Rim nisu slavile Uskrs istoga dana. Sredinom 5. st. papa Leon je prihvatio aleksandrijsko računanje, a konačno pravilo računanja Uskrsa (prema ciklusu od 19 godina) uveo je Dionizije Mali 526.

Kada je u pitanju julijanski kalendar, onda je računanje nešto zamršenije. Budući da taj kalendar kasni 13 dana, onda prvi proljetni uštap po gregorijanskom ne mora biti proljetni uštap i po julijanskom kalendaru. Npr. ako je uštap 30. ožujka, onda je taj dan po julijanskom kalendaru tek 17. ožujka, pa prema njihovu računanju još nije došlo proljeće, pa onda oni čekaju slijedeći uštap. Pojednostavljeno rečeno, kad je po gregorijanskom kalendaru uštap 3. travnja i kasnije, onda se Uskrs slavi istoga dana i po julijanskom kalendaru. Ako je ranije, onda se po julijanskom kalendaru čeka slijedeći uštap. Međutim, onu odredbu da se Uskrs ne može slaviti kad i židovska Pasha pravoslavne Crkve i dalje održavaju, a Zapadne ne. Naime, ako židovska Pasha padne istoga dana kad i kršćanski Uskrs (Pasha može pasti bilo kojeg dana u tjednu), onda Pravoslavne crkve slave Uskrs tjedan dana kasnije, a Zapadne crkve ne.¹⁷ Tako se može dogoditi (kao npr. 1998.) da pravoslavci slave Uskrs tjedan dana iza katolika.

Po prilici u isto vrijeme kad se počeo slaviti Uskrs počelo se slaviti i vazmeno vrijeme – pedesetnica. Početkom 3. st. javlja se i Sveto trodnevlje. Budući da je priprema za Uskrs bila povezana s postom, uskoro se uvelo i pokorničko vrijeme pripreme za Uskrs, i to kroz 40 dana. Tako je nastala korizma. Tako ćemo i mi prvo govoriti o Vazmenom bdjenju, a zatim o Svetom trodnevlju i vazmenom vremenu, te na koncu o korizmi.

A. VAZMENO (USKRSNO) BDJENJE

1. Podrijetlo i razvoj

a) Vazmeno slavlje u počecima Crkve

---

¹⁷ Dakle, tu odstupamo od odredbe Nicejskog sabora.

Prvi spomen godišnjeg slavlja Uskrsa je u spisu *Epistola apostolarum* iz 150. godine. Možemo samo pretpostaviti da se Uskrs slavio i ranije, odnosno da su se čak i apostoli u nedjelju iza 14. nisana spominjali Kristova uskrsnuća, ali o tome nemamo nikakvih dokaza. U najstarijim zapisima proslave Uskrsa je predstavljena prvenstveno kao strogi post od jednog ili više dana, nakon kojega slijedi molitveno bdjenje koje se zaključuje euharistijskim slavljem. Sudjelovanje u ovom bogoslužju bilo je toliko važno, da npr. Tertulijan vidi poteškoću da se jedna kršćanka uda za poganina, jer joj možda muž neće dopustiti da sudjeluje u vazmenom bdjenju. To je za Tertulijana bio najvažniji razlog zbog kojeg jedna kršćanka ne bi smjela ući u mješovitu ženidbu! Jednako je tako i *post* obavezan i potpun. Hipolit Rimski u *Apostolskoj predaji* određuje: "*Do Uskrsa neka se ništa ne jede, sve do prikazanja, jer se u protivnom neće računati da se postilo!*"

Ovo je dakle kršćanska Pasha: post i slavlje, *prijelaz* iz jednog u drugo u svetoj noći, u noći u kojoj se sati posta završavaju u molitvi, a onda se proglašava slavlje u euharistijskoj gozbi. Naglasimo da u ovom slučaju post nema samo pokorničko-asketsku ulogu, nego se prvenstveno spominju oni dani kad je Crkvi Zaručnik bio uzet: vazmeni je post prvi dio, prvi čin Pashe, tj. *prijelaz* čitavog Krista: Glave (samog Krista) i Tijela (Crkve) iz smrti (koju simbolizira post) u život (kojeg simbolizira ali i predstavlja euharistijska gozba), iz suza u radost. Zato je u prvoj Crkvi bilo nepojmljivo da se pričešćuje na Veliki petak, jer se time krši post (euharistija je najizvrsnija hrana koja tek krši post!). *Uočimo*: jedno je bio korizmeni post koji je bio pokorničkog karaktera, taj se post prekidao na Veliki četvrtak. Vazmeni post (Veliki petak i Velika subota) je bio nešto posve drugo: prvi dio onog otajstvenog prijelaza s Kristom iz smrti u život. Didascalia apostolorum, sirski dokument iz 3. st. nalaže:

*U petak i u subotu postite i ne okusite ništa. Učinite zbor, ne spavajte, probdijte noć u molitvi, u zazivanju, u čitanju proroka, evanđelja, psalama... sve do tri sata po ponoći iza subote. Tada prestanite s postom... Prinesite tada vaše darove i onda jedite, budite radosni, razdragani i sretni, jer je uskrsnuo Mesija, za-
log vašeg uskrsnuća. Neka vam to bude vječan zakon, sve do konca svijeta.*

Dakle, osnovni element vazmenog bdjenja su:

- zbor vjernika koji poste,
- molitveno bdjenje uz čitanje Svetog pisma,
- post se prekida slavljenjem euharistije i bratskim agapama u radosti uskrslog Krista.

Hipolit Rimski izvještava kako su se u vazmeno bdjenje uključili blagoslov vode i krštenja. Naime, kako su se prije krštenja podjeljivala nedjeljom, na spomen vazmenog otajstva u koje se novokršćenici ucjepljuju, tako je najčasnije mjesto krštenja postalo vazmeno bdjenje koje na poseban način slavi Kristovo i naše vazmeno otajstvo:

(Kandidati za krštenje) provest će čitavu noć u bdjenju: čitat će im se čitanja i bit će poučavani... O prvim pijetlovima molit će se nad vodom... Prvo će biti krštena djeca... U trenutku određenom za krštenje biskup će izreći zahvalnicu nad uljem... Svećenik, obraćajući se svakom kršteniku, zatražit će od njega da se odrekne.

b) Razvoj vazmenog bdjenja u Rimu

Slavlje krštenja. Kao što smo upravo spomenuli, prema Pavlovom naučavanju, kršćanin se po krštenju upriličuje smrti Kristovoj, da bi s njime i uskrsnuo na novi život (Rim 6,3-5). I prva je Crkva shvatila bitnu povezanost krštenja s vazmenim otajstvom, pa su se zato krštenja prvenstveno slavila nedjeljom. S masovnim obraćenjima nakon 313. krštenje se podjeljivalo osobito u vazmenoj noći, nakon što bi katekumeni na to bili pripravljeni čitave korizme. To je bilo zlatno doba kršćanske inicijacije (uvođenje u kršćanstvo koje je kulminiralo podjeljivanjem sakramenata inicijacije - krštenja, potvrde i euharistije) i mistagoških kateheza (to su bile pouke nakon krštenja, kada su novokršćenici bili upućivani osobito u otajstvo euharistije). Razvila se bogata krsna liturgija koja je imala svoje puno značenje i osobitu ljepotu i znakovitost dok su se krštavali odrasli. Kad su se počela krštavati samo djeca, ta liturgija praktički zamire, a u svijesti naroda je praktički ostao samo svečani blagoslov vode. Tako od 11. st. vazmena liturgija na Zapadu *de facto* gubi svako obilježje inicijacije.

Paljenje uskrzne svijeće. U stara vremena imala je osobito značenje u obitelji paljenja svjetiljki uvečer, osobito na početku neke gozbe. Kršćani su od početka smatrali Krista svjetlom svijeta. Tako su već od 4. st. kršćani pridavali veliko značenje paljenja svijeća (odnosno uljanica) na početku njihovih liturgijskih sastanaka. Tako je i vazmena noć – najsvetija noć kršćana – započinjala svečanim paljenjem svijeća. Krist je svojim uskrsnućem, čitavim vazmenim otajstvom (smrt-uskrsnuće-proslava) razbio tmine grijeha i obasjao svijet svojim spasenjem. Tako je u 7. st. nastao i *Exsultet*, koji je bio jedan od mnogih himana posvećen Kristu-Svjetlu. U papinsku liturgiju ovaj himan ulazi tek u 11. st.¹⁸ Nadalje, stari je običaj bio da se na Veliki četvrtak uvečer ugase sva svjetla sve do Vazmenog bdjenja. Kasnije je došlo do toga da se upravo u vazmenom bdjenju blagoslivljao novi oganj, kako nam to svjedoči Rimski pontifikal iz 12. st.

c) Otajstveni sadržaj vazmenog bdjenja

Vazmeno bdjenje predstavlja središte čitave liturgijske godine. Ono se nalazi između dva velika otajstva – muka i uskrsnuća Kristova. Ono označava *prijelaz* (ovo je ključni termin vazmenog otajstva i vazmenog bdjenja!). I tu se ostvaruje

---

¹⁸ Razigranost liturgije svjetla nije se uklapala u duh klasične rimske liturgije. Zato je ona ušla tek u 11. st.

otajstvo: u vazmenoj se noći posadašnjuje, ponazočuje vazmeno otajstvo smrti i uskrsnuća Kristova. Kao što je Krist iz smrti prešao u život, tako se i kršćanin (po krštenju) otajstveno s njime sjedinjuje prelazeći iz smrti (grijeha) u novinu života. Ta se stvarnost za kršćanina ponazočuje u vazmenom bdjenju. Vazmeno bdjenje predstavlja još jedan prijelaz: ono je u isto vrijeme treći dan Svetog trodnevlja i *prvi* dan vazmenog vremena. Ukratko, u vazmenom se bdjenju ostvaruje vazmeno otajstvo (Krista) i Tijela-Udova (Crkve).

Nije dakle čudo da Augustin ovo bdjenje naziva „majkom svih bdjenja“, a Misal o njemu ovako govori:

Po starodrevnoj predaji ovo je noć bdjenja Gospodinu (usp. Izl 124,42), kad vjernici, prema evanđeoskoj opomeni (Lk 12,35ss), drže u rukama zapaljene svjetiljke poput ljudi koji čekaju kad će se vratiti Gospodin da, kad dođe, njih zateče budne i posadi za svoj stol (str. 201).

Ovo je dakle sadržaj vazmenog bdjenja: spomen izlaska starog izabranog naroda, spomen smrti i uskrsnuća Kristova, prisutnost uskrslog Krista u narodu Novog saveza po sakramentima inicijacije po kojima čovjek postaje dionikom Kristova vazmenog otajstva sa svim njegovim plodovima i iščekivanje Kristova ponovnog dolaska u slavi. Za sve ove elemente usporedi *Exsultet* (Vazmeni hvalospjev).

d) Propadanje (dekadencija) vazmenog bdjenja

Dekadencija (7.-17. st.) Obred vazmenog bdjenja, naslijeđeni od rimskih bogoslužnih knjiga (sakramenata) iz 6. st. ustalili su se konačno u vrijeme Inocenta III. (+ 1216.). Dekadencija se očitovala u tome što se bdjenje sve više i više anticipiralo, budući da je tako i tako bilo neinteresantno, jer nije bilo odraslih novokrštenika, pa je tako nestalo sve simbolike inicijacije. Već u 7. st. je iščezlo noćno bdjenje, tako da je „bdjenje“ započinjalo već u 14 sati, zatim se čekalo sve do pojave prve zvijezde (do sumraka), kada bi se započinjalo s misom. Uskoro se već u podne blagoslivljao novi oganj. Tako je sva simbolika vazmenog hvalospjeva izgubila svu svoju snagu (hvalospjev kliče „svetoj noći“ i Kristu koji je raspršio tmine). Razumljivo je stoga da su vjernici sve manje sudjelovali u ovim, za njih nerazumljivim obredima, nego su sve više pohađali ranu uskrsnu (jutarnju) misu koju su povezivali sa simbolikom dolaska pobožnih žena na Isusov grob. Na koncu je Pio V. (1566.) zabranio slaviti poslijepodnevnu misu.

e) Vazmeno bdjenje prema Misalu Pija V. (1570.) do 1951.

Vazmeno se „bdjenje“ slavilo na Veliku subotu prije podne. Zanimljivo je da je – teoretski – to i dalje bilo noćno bdjenje, jer u rubrici stoji: *Dicta nona in Choro*, što je teoretski bilo „*nakon što se izmoli Deveti čas*“ (15 sati). Međutim, toga dana, kao i cijelu korizmu, Srednji se čas (u ostale dane i Večernja) molio prije podne. Evo obreda.

Služba svjetla sastojala se od blagoslova nove vatre, procesije, blagoslova zrna tamjana i blagoslova uskrsne svijeće. Nakon što se blagoslovila vatra (na kojoj bi se spalili ostaci svetih ulja od prethodne godine), blagoslovila se prva svijeća od troroge svijeće. Od 12. st. bila se prestala unositi uskrsna svijeća. Ona je jednostavno stajala na oltaru. Dok bi se (latinski) pjevalo "Svjetlo Kristovo", palila bi se preostale dvije svijeće. Pjevanje hvalospjeva "Exsultet" prekidalo bi se tri puta dok bi se utiskivao tamjan u svijeću. Kod mjesta u himnu "Koji, premda je razdijeljen" subđakon pali uskrsnu svijeću trorogom svijećom, te na riječi: "O zaista blažene noći" pale se svjetla u crkvi.¹⁹

Služba riječ. Đakon skida bijelo ruho i opet oblači ljubičasto. Poslije starozavjetnih čitanja odlaže se ljubičasto ruho i opet oblači bijelo. Bilo je 12 starozavjetnih čitanja koja su se nazivala "proročanstva". Nakon svakog proročanstva svećenik bi rekao "Oremus", a onda đakon: "Flectamus genua", nakon čega bi svećenik rekao zbornu molitvu. Evo tih 12 čitanja:

- Post 1,-2,2
- Post 5,32-6,22.7,6,11-14,18-21.23-248,1-3.6-11.15-21
- Post 22,1-19
- Izl 14,24-31.15,1
- Iz 54,17.55,1-11
- Bar 3,9-38
- Ez 37,1-14
- Iz 4,1-6
- Izl 12,1-11
- Jon 3,1-10
- Pnz 31,22-30
- Dn 3,1-24

Krsna služba. Nakon dvanaestog proročanstva i pripadajuće zborne molitve započinjao bi blagoslov vode²⁰ u koju se ulijevalo katekumensko i krizmano ulje a onda su se pjevale litanije svih svetih *duplicando* (s ponavljanjem). U počecima su se pjevale 3 puta – dok se čekalo da novokršteni nakon obreda krštenja dođu iz krstionice – i to tako da su se prvi puta zazivi ponavljali sedam puta, drugi puta pet puta, a kod trećeg pjevanja tri puta.

Euharistijska služba. Slijedila je uskrsna misa i to od početka: Gospodine, smiluj se, Psalam koji se inače molio na početku mise ("Dosudi mi pravo, Bože,"),

---

¹⁹ Usp. D. KNIEWEALD, *Liturgika*, Zagreb, 1937., 167-169.

²⁰ Blagoslov vode bi započinjao dvjema zbornim molitvama, a onda se pjevala duža blagoslovna molitva "in modum praefationis".

Slava Bogu na visini, Zborna molitva i "redovita" čitanja – Kol 3,1-4; Mt 28,1-7. I onda dalje, kao i obično.²¹

f) *Vazmeno bdjenje prema obredu iz 1951.-1955.*

Liturgijski pokret, započet na prijelomu 19. i 20. st. provodio je opsežna teološka, biblijska, patristička i liturgijska istraživanja. Sve je to onda kulminirao na 2. Vatikanskom saboru. Tako je npr. Odo CASEL 1934. objavio članak *Blagdan Pashe (Uskrsa) u Crkvi Otaca* i time dao najznačajniji prilog ponovnom otkrivanju pravog značenja kršćanskog Vazma. Liturgijski je pokret u tome smislu bio toliko živ, da je još prije Sabora Pio XII. 1951. *ad experimentum* odredio noćno slavljenje Vazmenog bdjenja, a 1955. proglasio ga obvezatnim.

Po tom obnovljenom obredu bdjenje je trebalo početi u zgodan čas tako da svečana misa počne oko pola noći, s tim da se ostavlja mogućnost da se ranije započne.²² Obred je bio pojednostavljen tako da bi narod mogao što bolje sudjelovati. Svećenik započinje obred u ruhu ljubičaste boje. Blagoslovi vatru i svijecu, obuče ruho bijele boje, unosi svijecu u crkvu pjevajući tri puta „*Svjetlo Kristovo*“. Stavi svijecu na stalak, okadi je i pjeva vazmeni hvalospjev. Na koncu svećenik (i đakon) ponovno obuče ruho ljubičaste boje i onda započnu čitanja. Nakon svakog čitanja se ustane i odmah klekne te u tišini moli, da bi onda svećenik zaključio zbornom molitvom. Četiri su čitanja:

- Post 1,1-2,2
- Izl 14,24-15,1
- Iz 4,2-6
- Pnz 31,22-30

Zatim se, duplirajući, pjevaju litanije Svih svetih.²³ Litanije se pjevaju u dva dijela. Nakon prvog dijela, naime, slijedio je blagoslov vode, obnova krsnih obećanja, a zatim bi slijedio drugi dio litanija a nakon toga bi slijedila svečana misa uskrsnog bdjenja, s istim čitanjima kao i prije reforme (Kol 3,1-4; Mt 28,1-7), a na kraju mise pjevao se Ps 150 i hvalospjev Blagoslovljen (Lk 1,68-70).

2. Slavlje svete noći prema Novom misalu (1970.)

---

²¹ Zanimljivo je da puk ovo bogoslužje i nije nazivao "bdjenje", nego "uskrsnuće". Pri tome je za pučku pobožnost osobito bila važna procesija s kipom uskrslog Isusa. Taj se kip stavljao na glavni oltar gdje bi obično stajao oltarni križ i ostajao bi kroz cijelo vazmeno vrijeme.

²² Opća odredba u br. 9 veli: "Svečano uskrsno bdjenje ima se održati u prikladan sat, tako da svečana misa bdjenja počne oko pola noći između svete subote i Uskrsa. Ali, gdje je, radi posebnih mjesnih prilika, po sudu ordinarija za vjernike zgodnije, da se bdjenje obavi ranije, neka se ne počinje prije sumraka ili barem nipošto prije zalaska sunca." Usp. *Obnovljeni obred svete sedmice*, Vatikan, 1967., str. X.

²³ To je ostalo od onih vremena kad je bio dulji put od krstionice do crkve, pa su se litanije dvaput ili triput pjevale.

Vazmeno je bdjenje po svojoj naravi noćno slavlje. Može početi kad se smrači, a treba završiti prije zore.²⁴ U većini slučajeva bdije se jedan dio noći. Važno je da se bdjenje slavi u *župskoj* crkvi,²⁵ da se barem jedanput godišnje, u toj najsvjetlijoj liturgiji *svi* vjernici nađu u jednom slavlju. Trebali bi nastupiti doista teški razlozi (zbilja ne znamo koji!), pa da se ovo bdjenje paralelno slavi i u nekoj drugoj crkvi. Tko bi tako što zagovarao, pokazivao bi da veoma malo razumije kršćansko bogoslužje.²⁶ Cijelo se bogoslužje, inače slavi u ruhu bijele boje.

a) *Služba svjetla: novi oganj i uskrsna svijeća*

Izvan crkve svećenik ukratko objasni okupljenom narodu smisao obreda svete noći, blagoslivlja novi oganj, od tog novog ognja pali uskrsnu svijeću, ukrašava je znakom križa, slovima *alfom* i *omegom* i tekućom godinom proglašavajući Krista početkom i svršetkom.²⁷ Svećenik također utisne pet zrna tamjana u križ spominjući pet rana Kristovih.²⁸ Nakon toga je đakon u ophodu unosi u crkvu pjevajući tri puta „*Svjetlo Kristovo!*” Pri tome i vjernici pale svoje svijeće od uskrsne svijeće i u ophodu ulaze u crkvu slijedeći uskrsnu svijeću. Taj hod simbolizira hod izabranog naroda za ognjenim stupom kroz pustinju, a osobito simbolizira hod naroda za Kristom koji je rekao: „*Ja sam svjetlo svijeta, tko ide za mnom, neće hoditi u tami*” (Iv 8,12). Kad se uskrsna svijeća stavi na njezino mjesto, đakon je okadi i pjeva vazmeni hvalospjev (*Exsultet*) koji pjesničkim riječima prinosi Bogu plamen te svijeće te naglašava novinu Kristova spasenja.

Pjevanje vazmenog hvalospjeva povezano je s nekim *psihološkim* i *dramatskim poteškoćama*. Izgleda da cijelo slavlje ima dva vrhunca, što je za ljudsko doživljavanje nespretno. Naime, u svakoj drami ima zaplet, vrhunac i rasplet. U

---

²⁴ Sadašnji Misal, dakle, više ne spominje da bi bdjenje trebalo tako zgodno započeti da euharistijska služba (misa) započne oko ponoći, nego samo veli da vazmeno bdjenje ne smije započeti prije nego se smrači, a treba završiti prije zore. Ipak, napominjemo da bi svakako bilo idealno da vazmeno bdjenje započne u 23 sata tako da po prilici oko ponoći započne euharistijska služba. Time se postiže onaj prijelaz, toliko važan za bogoslužje vazmene noći. Čini mi se krivim i – na dulje staze – lošim stavljati ovo slavlje u 20 sati kako to danas većina čini. Time se na krivi način podilazi vjernicima (“jer im je tako zgodnije”). Zašto onda božićnu ponoćku uporno slave u još “nezgodnije” vrijeme, točno u ponoć. Ako je ljudima nešto bitno, važno i lijepo, doći će u ono vrijeme kada se to i treba slaviti, a to je u ovom slučaju zacijelo vrijeme neposredno prije ponoći.

²⁵ Usporedi moj članak u VBĐS 3(1988)57.

²⁶ Nerazumljivo je doista da pripadnici nekih duhovnih pokreta imaju svoje odijeljeno vazmeno bdjenje. Slično je i s insistiranjem nekih redovničkih zajednica. Crkvenost je bitna i neizostavna sastavnica kršćanskog bogoštovlja.

²⁷ U stvarnosti je svijeća već ukrašena svim tim znakovima, a svećenik tek forme radi prelazi “kopljem” preko unaprijed otisnutih znakova na svijeći.

²⁸ Utiskivanje zrna tamjana u svijeću dugujemo jednoj pogrešci. Naime, riječ *incensum* koja se u počecima spominje u sklopu liturgije vazmene svijeće zapravo znači “ulazak”, a odnosi se na svijeću i znači ulazak (svijeće) u crkvu. Međutim, budući da riječ *incensum* u isto vrijeme znači i tamjan, neki su kasnije pogrešno shvatili da se misli na tamjan koji bi trebalo utisnuti u svijeću. Slično se događalo Židovima koji su zapovijed da im molitva *Š'ma* bude “kao zapis među očima”, shvatili doslovno te su onda tu molitvu u malom svitku i futrolici doslovno stavljali na čelo dok bi molili tu i ostale svoje molitve.

ovom slučaju crkva okupana svjetlom i pjevanje hvalospjev svijeći predstavlja određeni vrhunac, a onda slijedi određeni pad: starozavjetna čitanja. Nakon toga dolazi do novog prijelomnog trenutka (vrhunca): svečani himan *Slava Bogu na visini*, paljenje svijeća na oltaru, zvonjenje zvona... Bilo je zato mišljenja da se vazmeni hvalospjev pjeva iza starozavjetnih čitanja. Međutim, teološki je ipak bolje ovako kako je danas. Naime, Stari se zavjet čita *u svjetlu* Kristova uskrsnuća.

b) Bogoslužje riječi

Ovo je majka svih bdjenja i na poseban način dolikuje da Božji narod sluša Božju riječ i moli čekajući Gospodina. Podsjetimo se da je jedan od bitnih dijelova kršćanskog bogoslužja upravo navještaj silnih Božjih djela, Božjega spasenja (to je ona anamneza), to je ono: „*Ako te sin tvoj upita...*” Zato, makar su u ovom bdjenju – koje na najizvrsniji način slavi Božje spasenje – obvezatna samo tri starozavjetna čitanja²⁹ (plus poslanica i evanđelje), dolikuje da bogoslužje riječi u ovome slavlju bude nešto obilnije. Naravno, u tom slučaju narod treba poučiti i objasniti mu značenje i veličinu vazmenog bdjenja i kontekst tih čitanja. Napomenimo da se uvijek mora uzeti čitanje Izl 14,15-15,1. Evo pregled čitanja:

- *Stvaranje* (Post 1,1-2,2)
- *Abrahamova žrtva* (Post 22,1-18)
- *Prijelaz preko Crvenog mora* (Izl 14,15-15,1)
- *Novi Jeruzalem* (Iz 54,5-14)
- *Bog svima daruje spasenje* (Iz 55,1-11)
- *Vrelo mudrosti* (Bar 3,9-15.32.4,4)
- *Novo srce i nov duh* (Ez 36,16-17a 18-28)³⁰
- *Poslanica* (Rm 6,3-11)
- *Evanđelja:*
  - Godina A - Mt 28,1-10
  - Godina B - Mk 16,1-8
  - Godina C - Lk 24,2-12

U jednom svom govoru sv. Augustin izražava onu silnu radost koja se „prolama” u uskrsnoj noći zbog uskrsnuća Kristova. Ta radost posebno odjekuje u himnu *Slava Bogu na visini*, koji uz paljenje svijeća na oltaru, zvuk zvona i orgulja (prema mjesnom običaju) u današnjem misalu pjeva nakon starozavjetnih čitanja, a prije poslanice, te usklikom *Aleluja* koji slijedi poslije poslanice:

Evo, pjevajmo „Aleluja”! Taj usklik je sladak i radostan, obiluje milošću i nježnošću. Kad bismo ga bez prestanka pjevali, umorili bismo se. Ali, kad ponovo dođe, kolikog li veselja!... To je radost, braćo moja, radost biti zajedno, radost

²⁹ Rubrika veli da se u izuzetnim slučajevima uzmu barem dva starozavjetna čitanja.

³⁰ Začuđuje i iznenađuje činjenica da nije uvršteno čitanje o izlasku, kada su Židovi blagovali vazmeno janje. U starom misalu je to bilo!

pjevati psalme i himne, radost prisjećati se muke i uskrsnuća Kristova, radost nadati se vječnom životu. A ako nas sama nada ispunja tolikom radošću, kolika će tek radost biti kada dostignemo ispunjenje? Uistinu, ovih dana kada odjekuje aleluja, naš duh nije onaj isti. Ne osjećamo li nešto poput nebeskog mirisa?... Tamo će se naći svi sveti i susrest će se oni koji se nisu nikada vidjeli, tako će se naći oni koji su se poznavali, tamo će biti savršeno jedinstvo. (In Ps 118).

Nakon svakog čitanja slijedi po jedan psalam i jedna molitva nadahnuta pojedinim čitanjem. To je jedan od rijetkih slučajeva gdje u našem misalu molitve slijede biblijska čitanja (inače molitve slijede jednogodišnji, a nedjeljna čitanja trogodišnji ciklus). To je nedostatak našeg misala, jer molitve koje su općenite i ne slijede čitanja, jednostavno "ne sjedaju" i ne pamte se. Zanimljivo je da npr. talijanski misal za nedjeljne mise uz onu redovitu zbornu molitvu donosi još po tri nedjeljne molitve prema ABC ciklusu. Za nadati se je da će tako biti i u hrvatskom budućem Misalu.

c) Krsno slavlje

U ovom se dijelu prvo blagoslivlja voda kojom će kroz čitavo uskrsno vrijeme (i u samom vazmenom bdjenju) biti krštavana djeca i katekumeni. Blagoslov vode započinje litanijama svi svetih. Blagoslovna molitva je jedna veoma stara rimska molitva koja je nešto prilagođena. U anamnezi te molitve se govori o svim biblijskim slikama vode koje predoznačuju krštenje.

Nakon toga slijedi krštenje ukoliko ima kandidata, i to prema uobičajenom obredu: odreknuće od grijeha i ispovijest vjere. Naglasimo da novokršteni odmah primaju sakrament potvrde i to od krstitelja, bio on biskup ili svećenik. Nakon (eventualnih) krštenja slijedi ispovijest krsne vjere od strane čitave okupljene zajednice.³¹ Ukoliko nema krštenika, može se uzeti i drugi obrazac blagoslova vode koji posebno govori o krštenju kojeg su okupljeni vjernici već primili.

d) Euharistijsko slavlje

---

³¹ Ovdje se javlja mala poteškoća. Naime, ako se krštenje slavi u krstionici (tamo gdje nema većine vjernika), onda je razumljivo da se kandidati odreknu zla i grijeha i ispovjedu vjeru, a da se kasnije u crkvi vjernici spomenu svoga krštenja tako da se i oni odreknu zla i obnove svoju krsnu vjeru, upravo tako kako stoji u misalu. Međutim, ako se krštenje (kako je to redovito slučaj) slavi pred očima svih vjernika, onda izgleda da se odreknuće od grijeha i ispovijest vjere ponavljaju, a liturgija načelno ne trpi ponavljanja. Ne bi li bilo jednostavnije da se u tom slučaju pozove krštenike da se odreknu grijeha i ispovjedu vjeru, a da se u isto vrijeme pozove ostale vjernike da *obnove* ono što su i oni jednoć učinili, pa da tako *zajedno* vjernici i novokršteni učine isto: novokršteni se odreknu grijeha i ispovjedu vjeru, a ostali vjernici obnove ono što su na svom krštenju već bili učinili. Očito je da oni koji su sastavljali obred jednostavno nisu imali pred očima mogućnost da se krštenje slavi u crkvi, a ne u krstionici.

Euharistijsko slavlje se nastavlja pripremom darova. Novokrštenici se pričešćuju pod obje prilike i tako zaključuju svoju inicijaciju.³² Podrazumijeva se da se za ovu misu uzmu nove, neposvećene hostije.³³ Naravno, za katekumene još preostaje vrijeme mistagogije – sve do Duhova.

EXCURSUS 1: OPHOD NA VELIKU SUBOTU ("USKRSNUĆE")

Iako je sve do 1951. vazmeno bdijenje bilo u subotu ujutro, vjernici u sebi ispravno osjećali kako bi najvažnije slavlje trebalo biti na Veliku subotu navečer. Tako se uskoro javila pobožnost zvana Uskrsnuće koja se slavila na Veliku subotu navečer (nakon što se "bdjenje" već proslavilo prije podne). Evo kako je izgledalo "Uskrsnuće prema Strossmayerovom Obredniku iz 1878.

Navečer se zvoni. Svećenik obučen u roketu, bijelu štolu i bijeli plašt dođe s pjevačima do "Božjeg groba" i zapjeva, a pjevači prihvate: Ustani, što spavaš, Gospodine, itd...³⁴ Nastavlja se zatim cijeli psalam 139 (Gospodine, Proničeš me svega i poznaješ). Okadi se sakrament (koji bude izložen na "Božjem grobu"), svećenik ga uzme u ruke, otkrije veo i okrene Sakrament prema grobu i pjeva a pjevači nastave: "Ustadoh i još s tobom jesam, na mene si ruku svoju stavio (Ps 139,5-6).

Kreće ophod prema glavnom oltaru. Kad tamo stigne, svećenik okrene sakrament prema narodu i tri puta pjeva, svaki puta višim glasom: *Mir vam ja jesam, aleluja!* Odg.: *Nemojte se bojati, aleluja!* Zatim krene ophod uobičajenim putem izvan crkve. Pjevaju se uskrsne pjesme. Kad se vrate u crkvu, svećenik stavi Sakrament na oltar i pjeva *Tebe Boga hvalimo*. Slijedi *O tolika tajna to je*. Sakrament se okadi. Nakon rezponsorija slijedi molitva, blagoslov s Presvetim, koje se onda spremi. Pjeva se *Kraljice neba* sa završnom molitvom.

EXCURSUS 2: VAZMENO BDJENJE U BIZANTSKOM OBREDU

Kao i u Zapadnoj crkvi, tako se i u bizantskoj liturgiji vazmeno bdjenje sve više i više anticipiralo (tj. slavilo se na Veliku subotu po danu), tako da od prvog bdjenja nije ostalo ništa. Međutim, dok je na Zapadu ostalo cjelokupno „bdjenje“ koje se slavilo na Veliku subotu prije podne, u bizantskom je obredu posebno bogato monaško molitveno (nesakramentalno) bdjenje.

³² Usp. moj članak: "U bdjenjima noćnim mislim na tebe" u VBĐS 5(1966)299.

³³ Inače je pravilo da se na svakoj misi, pogotovo nedjeljnoj, posvećuje određena količina hostija, da se ne bi vjernici pričestivali iz "smočnice". Time euharistijski znak dolazi više do izražaja. Zato treba paziti da se ne posvećuje previše euharistijskog kruha, koji se onda danima i tjednima kasnije treba konzumirati. Ako to vrijedi za nedjeljne mise, onda to tim više vrijedi za vazmeno bdjenje.

³⁴ Radi se o Ps 44,24-27: *Preni se! Što spavaš, Gospode? Probudi se! Ne odbacuj nas do vijeka! Zašto lice svoje sakrivaš, zaboravljaš bijedu i nevolju našu? Jer duša nam se u prah raspala, trbuh nam se uza zemlju prilijepio. Ustani, u pomoć nam priteci, izbavi nas radi ljubavi svoje!*

Anticipirano bdjenje. Drevno bdjenje, koje se slavilo u subotu ujutro sadrži prije svega službu svjetla. U Jeruzalemu (govorimo o staroj istočnoj liturgiji!) patrijarha užije novi ogranj unutar svetoga Groba i zatim taj plamen pokazuje vjernicima. Pučka pobožnost posebno cijeni ovu „svetu vatru“ koja je „sišla s neba“. Nakon toga se čita 15 starozavjetnih čitanja, svećenik zatim oblači bijele haljine i čita evanđelje uskrsnuća, a na koncu slijedi euharistija sv. Bazilija.

Noćno bdjenje. Srednjovjekovna služba Svete noći započinje paljenjem svijeća i ophodom koji se zaključuje čitanjem evanđelja uskrsnuća. Slijedi uobičajena služba čitanja prema bizantskom časoslovu. U samu zoru, kad se završi služba čitanja slijedi euharistijska služba prema liturgiji sv. Ivana Zlatoustoga.

B. SVETO TRODNJEVLJE - „TRIDUUM SACRUM“

Iako je vazmeno bdjenje, naravno, dio Svetog trodnevlja, zbog njegove velike važnosti smo ga obradili u posebnom poglavlju. Inače, izraz *Triduum sacrum* prvi puta spominje sv. Ambrozije. Izraz „*Vazmeno trodnevlje*“ je iz ovog stoljeća. Bili smo naglasili da se u vazmenom bdjenju slavi čitavo vazmeno otajstvo muke, smrti, uskrsnuća i proslave Isusa Krista. Zato nije bespredmetno pitanje, zbog čega sada treba posebno slaviti dan Kristove muke i dan Kristova pokopa, tj. počivanja u grobu? Ne znači li to „razdvajanje“ slavlja vazmenog otajstva koje se zbiva u Vazmenom bdjenju?

Kao odgovor na to donosimo jeruzalemsku i rimsku tradiciju. Općenito je osobina judeokršćana bila ta da su oni veoma rado slavili otajstva vezana uz pojedina sveta mjesta, vezana uz Kristov život. To je bilo i razumljivo, jer su se nalazili u Isusovoj domovini. Tako je za njih npr. bilo posve razumljivo da se na Veliki petak skupe oko mjesta gdje je Isus bio razapet, na uskrsno jutro oko Kristova groba, na blagdan njegova rođenja u Betlehemu, itd.

Što se tiče uvođenja liturgije Velikog petka u Rimu, trebamo znati da su srijeda i petak kroz cijelu godinu bili već vrlo rano liturgijski dani kada se slavila euharistija (naime, u samim počecima euharistija se slavila isključivo nedjeljom!). Tek kasnije, nakon misa srijedom i petkom dolaze i ostale svakodnevne mise. Dakle, budući da je petak ionako liturgijski dan, u Rimu se na Veliki petak slavila posebna liturgija muke Isusove.

Izuzetno je važno uočiti da Sveto trodnevlje po svojoj biti čine *petak, subota i nedjelja*. Donedavno su Sveto trodnevlje sačinjavali četvrtak, petak i subota. Problem nije samo formalni, nego teološki. Ako trodnevlje završava Velikom subotom, onda je vazmeno otajstvo nepotpuno, jer nedostaje uskrsnuće Kristovo. A već smo naglasili da je u vazmenom otajstvu ključan prijelaz iz smrti u život. Ako uzmemo, što je ispravno, da Trodnevlje sačinjavaju petak, subota i nedjelja, onda je nedjelja zadnji dan Trodnevlja i prvi dan Pedesetnice, produžene

vazmene radosti. Sadašnji je naš misal donio polovično, ali ne znamo koliko sretno rješenje: Trodnevlje započinje na Veliki četvrtak misom Večere Gospodnje.

O vazmenom smo bdjenju već govorili. Počet ćemo s liturgijom Velikog četvrtka. On po sebi ne bi trebao pripadati Svetom trodnevlju, ali je kroz povijest pripadao, a i danas djelomično pripada. Zatim ćemo govoriti o Velikom petku, Velikoj suboti i Uskrsu.

Kao što spomenusmo na početku, slavljenje je Svetog trodnevlja na osobit način utemeljeno na predaji Jeruzalemske crkve koja je na svetim mjestima slavila pojedina otajstva (muku, smrt, uskrsnuće, uzašašće...). Međutim, to odjelito slavljenje Kristovih otajstava nije željelo umanjiti vrijednost vazmenog bdjenja koje po sebi slavi čitavo vazmeno otajstvo. Vrlo je vjerojatno da je slavljenje Svetog trodnevlja bilo potaknuto i arijanskom herezom: htjelo se – nasuprot arijancima – slaviti osobu Isusa Krista Bogočovjeka.

1. Veliki četvrtak

a) Povijest

Tijekom povijesti na ovaj su se dan slavila četiri različiti obreda:

- *pomirenje pokornika,*
- *posveta ulja,*
- *misa večere Gospodnje,*
- *misa završetka korizmenog posta.*³⁵

U Jeruzalemu je u 4. st. toga dana u rano poslijepodne bilo bogoslužje, a zatim bi svi požurili kući da se malo odmire, jer su cijelu slijedeću noć trebali probdjeti. U samim počecima misa Velikog četvrtka je bila jednostavno misa završetka korizmenog posta. Neki su je slavili ujutro, neki oko podne, a neki navečer, prema Posljednjoj večeri. Sv. Augustin navodi sva tri ova običaja.

U 4. st. u Rimu uopće nije bilo mise Večere Gospodnje, nego se slavilo *pomirenje pokornikâ*. Spomenimo samo ukratko da se sakrament pokore u ono vrijeme mogao podijeliti samo jedanput u životu. Ispovijed grijeha je bila tajna, ali pokora za te grijeha često puta javna i znala je potrajati više godina. Takvi su pokornici, dakle, u Rimu na Veliki četvrtak bili svečano *pomireni*, tj. današnjim rječnikom rečeno, dobivali su odrješenje od svojih grijeha. Spomenimo samo da su predmet te ispovijedi bili samo neki veliki grijesi: otpad od vjere, preljub, ubojstvo... Zanimljivo je da je taj dan i nakon nestanaka javnih pokornika sa-

---

³⁵ Gelazijev sakramentar spominje samo prve tri. Misa završetka korizmenog posta uvedena je nešto kasnije.

čuvao određeni „pomirbeni“ značaj. Tako je u nekim dijelovima Francuske sve do 19. st. toga dana nakon moljenja psalma vjernicima davano odrješenje za koje se preciziralo da nije sakramentalno.

Već u 7. st. u Rimu susrećemo drugu praksu. Na rimskim župama svećenici bi ujutro slavili *misu završetka korizmenog posta*, a navečer *misu večere Gospodnje*, na kojoj bi se (u papinoj liturgiji) ujedno i *posvetio ulje*. Podsjetimo se da korizma završava na Veliki četvrtak, a zatim slijedi Sveto trodnevlje. Zanimljivo je da na toj misi nije bilo bogoslužja riječi, nego bi se odmah započinjalo prikazanjem. Toga je dana papa prao noge svojim ukućanima, a isto su to činili i svećenici na župama.

b) *Veliki četvrtak prema Misalu Pija V. 1570.*

Prije reforme iz 1951-1955. misa Večere Gospodnje se slavila prije podne (toliko je bio važan euharistijski post!), a posveta ulja bi se slavila posebnim obredom iza pričesti.³⁶ Pomirenje pokornika je nestalo već u 10-11. st.

Između 13. i 15. st. uvodi se nešto novo u bogoslužje Velikog četvrtka. Naime, u staroj rimskoj liturgiji se običavalo u jednom kovčežiću (pričuvnici) spremiti ostatke posvećenog Kruha i pohraniti ih jednostavno u sakristiju nakon mise Velikog četvrtka. Na početku slijedeće mise taj bi se kovčežić donio pred papu koji bi mu se kratko poklonio i onda započeo bogoslužje. Međutim, nakon 13. st. kada je sve više rasla euharistijska pobožnost izvan mise, taj je obred postao prigodom za osobitu euharistijsku pobožnost. K tome, kad je bogoslužje Velikog četvrtka uzelo i neke znakove žalosti (npr. isključivanje zvona i orgulja)³⁷ vjernici su ovaj provizorni tabernakul (euharistija se nije više nosila u sakristiju nego na posebno mjesto u crkvi) je za vjernike postao „Isusov grob“, iako se, liturgijski gledano, još nije moglo govoriti o smrti Kristovoj.

c) *Veliki četvrtak nakon reforme 1955.*

Misa večere Gospodnje je konačno dobila svoje pravo mjesto – uvečer.³⁸ Prije podne u svojoj katedrali biskup slavi misu posvete ulja. Prijenos Svetotajstva nakon večernje mise je trebala biti manje svečan, a trebalo je i izbjegavati preveliko isticanje „Božjeg groba“.

---

³⁶ Međutim, znalo se događati da su biskupi imali blagoslov ulja i dan ranije, da bi oni ljudi koji bi došli sa župa po sveto ulje, mogli stići na vrijeme.

³⁷ Zvona nisu zvonila, pa su se upotrebljavale različite čegrtaljke i „klepetala“. Ovi drveni instrumenti vuku podrijetlo iz monaških običaja. Naime, kako su u počecima zvona bila rijetka i skupa, u mnogim ih samostanima i nije bilo, nego su za određivanje dnevnog reda redovnici upotrebljavali takva drveno pomagalo zvano „tabula“.

³⁸ Zahvaljujući tome što je 1953. godine strogi euharistijski post smanjen na tri sata prije pričesti (a prije toga se moralo postiti od ponoći do pričesti). Zbog toga je i bogoslužje Velikog petka moglo biti prebačeno u večernje sate.

d) *Veliki četvrtak prema Misalu Pavla VI. 1970.*

Kao i u redu od 1955. prije podne se u katedrali slavi misa posvete ulja, ali joj se pridaje još jedan novi značaj kojega u tradiciji uopće nema: svećenici (koji su u koncelebraciji s biskupom) obnavljaju svoja svećenička obećanja. Napominjemo da je to jedina prijedodnevna misa u cijeloj biskupiji.

Uvečer se u svim župskim crkvama slavi misa Večere Gospodnje koja otvara Sveto trodnevlje. Podsjećamo da liturgičari stavljaju u pitanje uputnost ove raspodjele. Tu se nekako našlo srednje rješenje između dosadašnjeg brojanja (četvrtak, petak, subota) i klasičnog (i ispravnog) brojanja (petak, subota, nedjelja). Osobitost mise večere Gospodnje je (neobvezatni!) obred pranja nogu koji vrlo znakovito upućuje na Gospodnju zapovijed ljubavi.³⁹ Nakon mise slijedi prijenos Svetotajstva u kapelicu, odnosno na neko dolično mjesto, a glavni oltar se ogoli. Vjernici se pozivaju da ostanu još jedno vrijeme u molitvi i klanjanju, da se ne bi i na nas mogao odnositi Isusov prijekor upućen Petru: *“Jednu uru nisi mogao probdjeti sa mnom?”*.⁴⁰

2. Veliki petak

a) *Povijest*

Prvo svjedočanstvo slavljenja Velikog petka nalazimo u Jeruzalemu koncem 4. st. Egerija, hodočasnica iz tog vremena, daje nam detaljan prikaz slavlja Velikog petka u Jeruzalemu. To je bio dan „putujuće molitve”. U četvrtak navečer bi se vjernici sastajali u dvorani posljednje večere, zatim u Maslinskom vrtu i tako bi cijelu noć proveli pjevajući himne i čitajući čitanja. U petak prije podne, nakon kraćeg odmora, puk bi se sabrao kod dvorane posljednje večere (gdje se častio stup bičevanja) i zatim išao do Golgote. Tamo bi biskup izložio relikviju (moći) svetoga Križa, a vjernici su se klanjali i ljubili Križ. U svakoj od tih postaja bi se čitali odgovarajući odlomci iz Biblije i pjevali psalmi. Dakle, osnovni dijelovi bogoslužja Velikog petka bili su:

- služba riječi (s obvezatnim čitanjem evanđeoskog opisa Kristove muke),
- čašćenje (relikvija) svetoga Križa.

Najstarije svjedočanstvo slavlja Velikog petka u Rimu nalazimo u Grgurovom sakramentaru i evanđelistaru iz 7. st. Čitalo se evanđelje muke Gospodnje i molila velika molitva vjernika, a koja se sačuvala i u današnjem bogoslužju Velikog petka.

---

³⁹ Prava je šteta da je obred pranja nogu neobvezatan. Trebalo bi ga svakako uzeti jer je to drevna tradicija, a drugo, znademo da znakovi koji puta jače govore od izgovorene riječi.

⁴⁰ Ponegdje to bude jedan sat klanjanja, drugdje do ponoći, a neki se osmjere da u molitvi probdiju cijelu noć. Međutim, u tako dugim bdjenjima valja biti razborit: kako će slijedećega dana moći raditi (i “funkcionirati” u vlastitoj obitelji) onaj koji je cijelu noć bdio?

Izgleda da je u to vrijeme na rimskim župama („titulima“) bogoslužje Velikog petka bilo nešto drugačije. Na početku se izlagao križ na oltar, zatim bi, kao i u papinskoj liturgiji slijedila čitanja. Nakon toga bi se uzimala pričest – pretekle od bogoslužja Velikog četvrtka – i dijelila vjernicima. Napominjemo da se u papinskoj liturgiji dijelila pričest samo onima koji su to htjeli (a u to su vrijeme na redovitim misama svi išli na pričest): sâm papa i njegova asistencija se nije pričేశćivao. Nakon pričesti slijedilo je ljubljenje križa. Pri tome su pjevali *Trisagion* po uzoru na bizantsku liturgiju. Pod utjecajem iste bizantske liturgije je i uvedena pričest na Veliki petak, iako je bio strogi post.

U 8. st. je poklon križu ušao i u papinsku liturgiju. Relikvija sv. Križa bi se nosila u procesiji od bazilike sv. Ivana Lateranskog do bazilike sv. Križa, gdje je bio poklon sv. Križu, a nakon toga je slijedilo bogoslužje riječi.

b) *Veliki petak u Misalu Pija V. 1570. i reforma Pija XII. 1955.*

Sve do reforme iz 1955. bogoslužje Velikog petka bilo je prije podne.⁴¹ Slično kao i danas započinjalo je u tišini. Liturgijska je boja crna. Svećenik bi s poslužiteljima došao do ogoljenog oltara i pred njim prostro se jedno vrijeme u molitvi. Zatim bi akoliti stavili na oltar samo jedan oltarnik (inače su trebala biti tri), a svećenik bi zatim poljubio oltar. Slijedilo je čitanje Hoš 6,1-6, a nakon zavlake iz Hab 3, zborna molitva i čitanje Izl 12,1-11 (o vazmenom janjetu). Nakon zavlake iz Ps 139 čitala bi se Muka po Ivanu. Kao i danas slijedila bi sveopća molitva,⁴² a nakon toga otkrivanje križa i klanjanje križu.

Nakon toga bi slijedila pričest. Ono što je neobično, samoj je pričesti prethodio obred sličan prikazanju u misi, tako da se u povijesti – prema istočnoj liturgiji – nazivao “liturgija pretposvećenih darova”,⁴³ a pričest je bila posvećenim Kruhom i običnim vinom! Pogledajmo kako je to izgledalo.

Svećenik i đakon odu po Presveto na mjestu gdje se bilo čuvalo, poklone se kako je uobičajeno (okade, pomole se, itd.) i donesu do oltara. Svećenik rašiti tjelesnik na oltaru, postavi kalež, pliticu i čestičnjak (ciborij). Velika hostija (sačuvana od mise Velikog četvrtka) stavi se na pliticu. Zatim se ulije vino u kalež s nešto vode kao što je uobičajeno. Svećenik onda izmoli molitve kao i inače u prikazanju, okadi darove, opere ruke i moli: “Molite, braćo, da moja i vaša žrtva bude

---

⁴¹ Ponavljamo, propis o euharistijskom postu od ponoći do pričesti bio je toliko važan da su bogoslužja i Velikog četvrtka i petka i Vazmenog bdjenja – posve nelogično – pomakli prije podne. U ovom slučaju – bogoslužju Velikog petka - opet se upotrebljavala “spasonosna” formula: “*Nakon što se izmoli deveti čas*”, a on se, umjesto u 15 sati, molio odmah ujutro.

⁴² Molilo se, između ostalog, *pro perfidis Iudaeis* – “za nevjerne (nepoštene, prijetvorne) Židove”. Hvala Bogu, karizmatski papa Ivan XXXIII. je izbacio riječ “*perfidis*” pa se moli jednostavno za *Židove*.

⁴³ Na staroslavenskom jeziku se to zove “liturgija preosveštenih darova”. U istočnoj liturgiji se euharistija slavi tako da se priprema darova obavi prije same euharistije (to čak ne mora biti onaj isti koji predvodi euharistiju), a tek onda slijedi služba riječi i euharistijska služba.

ugodna Bogu, Ocu svemogućemu".⁴⁴ Nakon toga, naravno, ne moli se kanon, nego se nastavi pozivom na Očenaš i Očenašem. Slijedi uobičajeni obred pričesti pri čemu – kao i inače, jedan komadić hostije stavi u kalež. Kad dođe vrijeme pričesti svećenik se pričesti hostijom kao i inače, a zatim popije vino (naravno, neposvećeno) iz kaleža. Nakon toga očisti kalež kao i inače i odlazi s oltara bez blagoslova, nakon čega se oltar ogoli.⁴⁵

Prema redu iz 1955. služba riječi na početku identična je obredu prije reforme, jedino se oltarnik prostre po oltaru tek nakon Službe riječi. Sveopća molitva je uglavnom ista.⁴⁶ Klanjanje križu je uobičajeno. Najvažnija i velika promjena je bila u tome da je *dokinuta* "liturgija predposvećenih darova" nalik prikazanju. Nakon klanjanja križu svećenik i đakon oblače ruho ljubičaste boje, odlaze po Presveto, donesu ga do oltara i stave na prostrt tjelesnik. Slijedi odmah poziv na Očenaš i Očenaš. Nema lomljenja hostije, nema kaleže s vinom, nego pričest. Jedina razlika od današnjeg obreda je u tome što se najprije svećenik pričesti, a vjernici prvo mole "Ispovijedam se", "Gospodine, nisam dostojan" i tek onda se pričeste.⁴⁷ Služba završava trima molitvama. Nema završnog blagoslova (zapravo, prva od molitava jest blagoslovna "molitva nad narodom"). Na koncu se oltar ponovno ogoli.⁴⁸

c) *Bogoslužje Velikog petka danas.*

Na Veliki petak prije podne nema nikakvog bogoslužja.⁴⁹ Bogoslužje Velikog petka bi trebalo po mogućnosti započeti u 15 sati.⁵⁰ Oltar je gol, bez ikakvih ukrasa. Veoma se preporučuje da orgulje ili neki drugi instrument koji pomaže pjevanju budu što tiši, a najbolje bi bilo da se uopće ne čuju. Svećenik i poslužitelji ulaze u tišini i poklone se oltaru, i to tako da kleknu ili, po mogućnosti, da

---

⁴⁴ Očito je da je ovdje izraz "moja i vaša žrtva" posve neprimjeren, jer se ne slavi misa, nego samo obredi Velikog petka.

⁴⁵ Iz ovoga se vidi koliko su imali potrebu slaviti "misu" i na Veliki petak. U nekim je priručnim misalima čak stajalo: *Ad Missam praesancificationum*. Danas i obični vjernici znaju veoma dobro da na Veliki petak nema mise, nego da se slave samo Obredi ili bogoslužje Velikog petka. Ustrdno se nadamo da je to jasno i studentima teologije.

⁴⁶ Uz već rečenu promjenu u molitvi za Židove, što je došlo tek s Ivanom XXIII.

⁴⁷ Naime, prema Misalu Pija V. vjernici su se pričješćivali prema obredu pričesti bolesnika koji se umetao u misu nakon pričesti svećenika. Tako npr. kad pogledamo Red mise u Misalu Pija V. uopće nećemo naći mjesto gdje se predviđa pričest vjernika. Svećenik je uzimao obred pričesti bolesnika koji je započinjao s "Ispovijedam se", da bi onda svećenik molio "Oproštenje i otpuštenje grijeha vaših podao vam svemogućí i milosrdni Gospodin.". Slijedio je "Evo Jaganjca Božjeg", itd., iako je to svećenik prethodno molio prije svoje pričesti.

⁴⁸ Spomenimo još jedan stari običaj. "Matutinu" Velikog petaka ("noćna" službi koja se ipak molila ujutro) nazivao se popularno "lamentacije", prema Tužaljka Jeremije proroka koje su se pjevale. U određenom trenutku kad se čitalo izvješće o tome kako su Židovi nepravedno osudili Isusa, kanonici bi, kao i svi nazočni vjernici, u znak prosvjeda udarali šibama po klu-pama i po crkvenim vratima. Bilo je to u ono vrijeme veliko veselje za djecu! Naravno, tek nakon Matutina, Jutarnje i Trećeg časa slijedila je služba Velikoga petka.

⁴⁹ Redovito se na Veliki petak prije podne upriliči *pobožnost* križnoga puta.

⁵⁰ Naravno, valja biti razborit i promotriti mogu li vjernici zbog posla toga dana doći u to vrijeme. Jednostavno govoreći, treba nastojati da to slavlje bude što bliže idealnom vremenu.

se prostru⁵¹ i neko vrijeme ostanu u molitvi u posvemašnjoj tišini. Zatim ustanu, dođu do sjedala i svećenik kazuje molitvu bez poziva „Pomolimo se”.⁵²

Prvi dio: Služba riječi: Iz 52,13-53,12; Heb 4,14-16.5,7-9; Iv 18,1-19,42.⁵³ Nakon čitanja slijedi sveopća molitva. Napomenimo da je to jedina molitva te vrste (to je praktički „molitva vjernika”) koja se sve vrijeme zadržala, dok je u misi iščezla.⁵⁴ U toj sveopćoj molitvi moli se za Crkvu, papu, biskupe, sve kršćane, sve one koji ispovijedaju vjeru u jednoga Boga, za Židove, nevjernike, itd. Pri tome, prema drevnom načinu, đakon poziva na molitvu, a nakon molitve u šutnji svećenik govori zbornu molitvu.⁵⁵ Ispušteni su dotadašnji pozivi: “pomolimo se”, “prignimo koljena”, “ustanite”.

Drugi je dio klanjanje sv. Križu već prema mjesnom običaju. U nas je to redovito ljubljenje križa. Prije toga svećenik otkriva zastrti križ pjevajući “*Evo drvo križa*”.⁵⁶ Naravno, treba insistirati da ovo klanjanje križu bude kako je određeno, prije pričesti, a pogotovo treba insistirati da se daje na klanjanje jedan križ, a ne npr. tri, kako neki čine da bude što prije gotovo. Ovaj obred ili ima smisla ili nema. Ako ima, treba ga slaviti kako je određeno. Veliki petak je jedanput godišnje, pa ako se slavlje produži, neka bude tako.⁵⁷

Treći je dio pričest. Kad završi klanjanje križu, križ se postavi ispred oltara na vidljivo mjesto, oltar se prekrije oltarnikom, zapale se svijeće. Svećenik ode po Presveto, postavi ga na oltar i započne uvod u Očenaš, kao i u misi, s tim da, naravno, nema kaleža. Nakon pričesti slijedi popričesna molitva i molitva nad narodom. Nakon toga svećenik i poslužitelji u tišini odlaze, a oltar se ponovno ogoli.

---

⁵¹ I ovo prostiranje je veoma dojmljivo i znakovito. Bilo bi šteta ispustiti ga.

⁵² Veoma je dojmljiva ova gluha tišina i jednostavnost gesta: Svećenik ulazi u posvemašnju tišini, prostre se, dođe do sjedala, ne obraća se vjernicima čak ni pozivom “Pomolimo se”. Kako tišina može biti izražajna! Eto zašto valja paziti na to da se ovo slavlje dobro pripravi i dostojanstveno i bez žurbe slavi! Ne smijemo zaboraviti da u liturgiji sve progovara: i riječ i gesta i prostor i vrijeme i okolnosti...

⁵³ Zapažamo da su prva dva čitanja nova. Prvo čitanje je osobito sretno izabrano: to je tzv. Četvrta pjesma o sluzi Jahvinu koja je potresno proročanstvo o trpečem Mesiji. I sadašnji red slijedi tradiciju i uzima Muku po Ivanu.

⁵⁴ Naravno, u reformi 2. vatikanskog sabora molitva vjernika uvedena je u svako bogoslužje. Naime, budući da sada u svako bogoslužje ulazi i služba riječi, onda ulazi i molitva vjernika kao dio bogoslužja riječi. Tako je upravo u svekolikoj liturgiji: u liturgiji sakramenata, blagoslovina, blagoslova, časoslova... Ova se molitva naziva još: sveopća molitva, molbenica, prošnje, a u biti je to isti oblik molitve.

⁵⁵ Ovo je tipično istočnjački način molitve: đakon poziva na molitvu i općenito “vodi” slavlje.

⁵⁶ Ne govori se: “Evo križa”, nego: “Evo drva križa”, što upućuje da se u Rimskoj liturgiji doista pokazivale relikvije Isusova križa (tj. stvarno drvo Isusovog križa, kako se vjerovalo).

⁵⁷ Ako bi u nekoj crkvi bilo doista veliki broj vjernika, onda se klanjanje može pojednostaviti, npr. tako da se ispusti ljubljenje, ali svakako treba insistirati na jednome križu i na klanjanju prije pričesti, da ne bi ispalo da samo svećenik i poslužitelji ljube križ onda kad je predviđeno, a ostali “laici” nakon svega.

I ovaj današnji obred ima svojih slabosti i nelogičnosti. Naime, mnogi bi liturgičari htjeli da uopće nema pričesti na Veliki petak, nego da, kao što je to bilo u počecima, bogoslužje Velikog petka bude sastavljeno samo od službe riječi i klanjanja križu. Zašto? Kao *prvo*, zbog posta. Naime, budući da je euharistija je najizvrsnija hrana, ona prema tome krši post. Zato se ni pape nisu htjele pričestivati toga dana. *Drugi*, teološko-liturgijski razlog je važniji. U ono se vrijeme pričest izvan svete mise jednostavno nije dijelila, osim bolesnicima. Ako Crkva smatra da nije uputno slaviti euharistiju na dan kada se posebno spominje smrt Kristova, onda iz toga razloga ne bi bilo uputno pričestivati se. Ako nema euharistijskog slavlja, ne treba biti ni pričesti. *Treće*, nelogičnost pričesti na Veliki petak se vidi još po jednoj sitnici: na početku bogoslužja oltar je gol, zatim se prije pričesti brzo ponovo prekrije, pa onda nakon bogoslužja otkrije. Pitamo se: treba li oltar biti otkriven ili prekriven? Ipak, trebamo priznati: zahvaljujući velikom pritisku pučke pobožnosti rimskih „titula“, pričest u bogoslužju Velikog petka vrlo je rano ušla u liturgiju. Danas, nakon toliko duge tradicije, pokazalo se da ipak ne bi bilo uputno dokidati tu staru praksu.

3. Velika subota

Na veliku subotu Crkva se spominje Isusova boravka u grobu. To je dan velike tišine i sabranosti. Euharistija se nije nikada slavila. To je *alilurgijski* dan (dan bez liturgije). U prvim je stoljećima bitna oznaka ovoga dana bio potpuni post koji je ispunjavao i prvi dio vazmenog bdjenja. Kasnije se toga dana ujutro sazivalo katekumene da neposredno prije krštenja ispovjede svoju vjeru.

Makar Crkva nije nikada slavila euharistiju toga dana, vazmeno se bdjenje slavilo sve ranije i ranije, tako da su se stoljećima čula zvona već u subotu ujutro kad bi se nakon „bdjenja“ slavila euharistija. (od 16. st. do 1951/55.). Danas na veliku subotu nema nikakvih liturgijskih slavlja, osim što se može prirediti određena liturgija za katekumene (ponavljanje vjeroispovijesti, obred „Efata“, nadijevanje kršćanskog imena, itd.). Naravno, toga dana ostaje liturgijsko slavlje Časoslova.

4. Nedjelja uskrsnuća (Uskrs)

U samim počecima *jedino bogoslužje* nedjelje uskrsnuća je bilo vazmeno bdjenje koje se slavilo sve do zore, ali se već vrlo radno osjetila želja da se vazmeno slavlje produži i na nedjelju. Već sv. Augustin svjedoči o ranoj uskrsnoj misi. Običaj je i ovoga puta po svoj prilici došao iz Jeruzalema. U rimsku liturgiju uskrsna jutarnja misa dolazi relativno kasno, u 7. ili 8. st. Toga su dana započinjale i *mistagoške* kateheze (za novokrštenike) koje su trajale tjedan dana. Srednji vijek uvodi različite običaje. Između vazmenog bdjenja i jutarnje bila je procesija s moćima sv. Križa i s Presvetim od pokrajnjeg do glavnog oltara. Tako je uskoro nastalo liturgijsko „skazanje“ susreta žena s anđelima kod praznog

groba (Engleska, Francuska, Španjolska) a u Italiji i Francuskoj je nastao običaj blagoslova janjeta (na koncu Rimskog kanona), kao i drugih živežnih namirnica.

U današnjoj obnovljenoj liturgiji se na uskrсноj misi počinju čitati Djela apostolska koja se čitaju kroz čitavo vazmeno vrijeme. U ovoj misi nakon drugog čitanja pjeva se (ili čita) jedna od rijetkih preostalih posljednica: "Svetoj žrtvi uskrsnici". Šteta je što je neki ispuštaju. Ukoliko se na prvoj jutarnjoj misi uzima rimski kanon, bilo bi najispravnije, prema staroj tradiciji, blagosloviti jelo završnim riječima toga kanona (pri tome bi ljudi npr. mogli uzdignuti svoje košare): „*Po njemu, Gospodine, sva ova dobra vazda stvaraš, oživljavaš, blagoslivljaš i nama daješ*”.

C. VAZMENO VRIJEME (VRIJEME PEDESETNICE)

1. Povijest

Nakon što se sredinom 2. st. počeo slaviti Uskrs, kršćani su uskoro počeli slaviti i vazmenu pedeseticu. U ovom slučaju izraz „pedesetica” znači zapravo „pedesetodnevje”, tj. razdoblje od Uskrsa do Duhova. Naime, grčki izraz *πεντηκοστη* znači pedeset (dana). Naglasimo da je tek puno kasnije izraz *πεντηκοστη* početo značiti zadnji, pedeseti dan pedesetnice, koji se hrvatski zove Duhovi.⁵⁸

Vazmena je pedesetica zamišljena kao sedam sedmica plus zaključni dan ($7 \times 7 + 1 = 50$). Vrlo je važno naglasiti da je početna, iskonska zamisao bila ta da se vazmeno otajstvo slavi 50 dana od kojih bi *svi bili međusobno jednaki*. Jednostavno se produživalo vazmeno slavlje kroz 50 dana.⁵⁹ Toliko je za njih bilo važno slaviti vazmeno otajstvo! To znači da u počecima zadnji, pedeseti dan (Duhovi) i četrdeseti dan (Uzašašće) nisu imali nikakvo posebno obilježje.

Epistola apostolarum, prvi dokument koji govori o godišnjem slavlju Uskrsa, spominje i vazmenu pedeseticu kao dane radosnog iščekivanja ponovnog dolaska Gospodnjeg. Ovaj je dokument iz 150. g.! *Tertulijan* svjedoči da 50 dana iza Vazma treba provesti u velikoj radosti. Spominjemo također da je kroz ovo

---

⁵⁸ Otkud hrvatski izraz „Duhovi”? Naravno da ne slavimo mnoštvo duhova! Evo razjašnjenja: do 1970. Duhovi su imali svoju osminu, pa su se ti dani u starini zvali „dani Duha Svetoga”, odnosno (posvojni pridjev) „Duhovi dani”, skraćeno „Duhovi”.

⁵⁹ Logika je jednostavna. Neki se blagdan slavi jedan dan. Još veći blagdan se slavi (kao i neka svečana svadba) dva dana. Židovi su velike blagdane slavili 7 dana. No, godišnja proslava Kristovog vazmenog otajstva je tako velika i značajna da se ne slavi niti samo jedan dan, niti dva, niti samo sedam dana. To je toliko veliki blagdana da se slavi sedam puta sedam dana plus završni pedeseti dan.

vrijeme bio *zabranjen* svaki post i da nije bilo dopušteno klečati. Za *Ireneja Lionskog* su dani pedesetnice po dostojanstvu izjednačeni nedjelji. Bazilije Veliki to ovako obrazlaže:

Čitava nas pedesetnica prisjeća uskrsnuća koje nas očekuje na drugom svijetu. Ovaj dan, jedan i prvi, umnožen sedam puta ispunjava sedam tjedana svete pedesetnice. Ona završava istog dana (tj. u nedjelju) kojeg je i započela: prvi, koji se razvija pedeset puta u rasponu jednakih dana. Budući da je, kao u nekom kružnom kretanju, njegovo polazište jednako odredištu, ova istovjetnost čini da pedesetnica izražava vječnost. Doista, crkveni nam zakoni kroz pedesetnicu nalažu uspravan stav kod moljenja. Ovo spomen-slavlje koje je u toku gotovo da prenosi naš duh iz sadašnjosti u budućnost (Traktat o Duhu Svetomu).

Međutim, jedinstvo i jednakost Vazmene pedesetnice je uskoro bilo narušeno uvođenjem Vazmene osmine, zatim slavljenjem posebnih otajstava (uzašašće i silazak Duha Svetoga), a još kasnije uvođenjem Duhovske osmine (time je uništena pedesetnica) i prosnih dana.

Vazmena osmina je nastala u 4. st. u vrijeme mistagoških kateheza za novokršćenike. Novokršćenici su bili kršteni u vazmenoj noći te su kroz slijedećih tjedan dana pohađali mistagoške kateheze. Ideja je bila slijedeća: dokle god nije bio kršten, katekumen nije bio posvema prikladan da bude uveden u sva otajstva vjere, pogotovo što se tiče euharistije. Tako su tek nakon svog krštenja mogli čuti one zadnje kateheze (pouke). Mistagogija znači „uvođenje u misterij / otajstvo”. osmoga dana, tj. druge vazmene nedjelje („*Bijele*”) novokršćenici bi odlagali svoje bijele haljine koje bi dobivali u vazmenoj noći na svome krštenju. Kroz vazmenu osminu su novokršćenici ne samo bili poučavani, nego su oni i slavili euharistiju, tako da je Osmina dobila poseban značaj u liturgiji (u ono vrijeme se slavila euharistija samo nedjeljom, srijedom i petkom, a u vazmenoj osmini svaki dan!). Koliko je ta Osmina bila krsno obilježena vidi se i po tome što se npr. u Galiji, Španjolskoj i Milanu na Bijelu nedjelju slavilo dvije mise: jedna *pro baptisatos*, a druga jednostavno *in octava*. Vazmena je osmina još više utvrdila svoju posebnost kad je građanskom uredbom 389. bila proglašena svetkovinom, tj. neradnom. Dakle, sada već nisu bili jednaki svih 50 dana, jer su prvih 10 dana imali posebno obilježje.

Posljednji dan Pedesetnice (Duhovi). Kako rekosmo, posljednji dan Pedesetnice (Vazmenog vremena) imao je na početku jednostavno značaj zaključnog dana. Međutim, već od 3. st. ovaj se dan (koji uvijek pada nedjeljom) počeo svečanije slaviti. Prema svjedočanstvima Euzebija Cezarejskog, Maksima Torinskog i Egerije, u početku se toga dana slavilo uzašašće Kristovo. Egerija precizira da se u Jeruzalemu toga dana prije podne slavio silazak Duha Svetoga, a poslije podne uzašašće. Kasnije (kao što je to i danas slučaj) ovaj je dan ostao spomen silazak Duha Svetoga, što, istini za volju, odgovara kronologiji Djela apostolskih. Dakle, i ovaj dan dobiva na važnosti u odnosu na ostale dane Vazmenog vremena.

Uzašašće. Počevši od 4. st. liturgija se sve više „upovješćuje“. Budući da Dj izvješćuju da je Isus uzašao na nebo 40. dana poslije uskrsnuća, počeo se toga dana slaviti blagdan Uzašašća, kako to svjedoči već Ivan Zlatousti i Augustin. Prema rubrikama misala Pija V. (važećeg do 1970.), nakon što bi se na Uzašašće pročitale evanđelje o uzašašću, gasila bi se uskrsna svijeća. Time se praktički zaključivalo vazmeno vrijeme. Danas vazmena svijeća gori do Duhova uključivo i time se ponovno želi naglasiti značaj pedesetnice.

Duhovska osmina. Na zapadu je blagdan silaska Duha Svetoga uskoro postao neka kopija Uskrsa (osobito u Milanskoj liturgiji), tako da su se toga dana podjeljivala krštenja. Budući da su novokršteni trebali imati tjedan dana za mistagoške kateheze, uvedena je Duhovska osmina, kako nam to svjedoči rimski epistolarij iz 7. st. Tako je već u tome stoljeću nestala Vazmena pedesetnica (nije više bilo 50, nego 57 dana).

Posljednji udarac jedinstvu vazmenog vremena zadalo je uvođenje tzv. „*Velikih litanija*“. To su bile *pokorničke* procesije (a znamo kako su se o pokorničkim činima u vazmenom vremenu izražavali Oci!). Prvi puta je to bilo na blagdan sv. Marka (25. 04.). Tu je procesiju uveo već papa Liberije (352.-366.) kao ustuk poganskim procesijama (*ambarvalia*) za dobar uspjeh sjetve. Prosni su dani, poznati i kao „*Male litanije*“, bili tri dana prije Uzašašća. Ove pokorničke procesije su prvi puta bile održane u Vieni 470. nakon jedne pošasti, a u Rimu ih je uveo papa Leon III. (795.-816.).

U liturgiji do 1970. vazmene su se nedjelje nazivale „nedjelje poslije Uskrsa“, čime su one nekako bile izdvajane od samog Uskrsa. Naime, ako npr. kaže Druga nedjelja po Uskrsu, onda ta nedjelja nije uskrsna nedjelja, što nije točno, jer se nalazi u uskrsnom vremenu! Misni su obrasci imali samo nedjelje i blagdani, kao i Vazmena osmina, a obični dani vazmenog vremena nisu imali vlastitih obrazaca niti čitanja, nego su se, prema ondašnjem običaju, u dane preko tjedna uzimala misa prethodne nedjelje.

Prva čitanja u vazmenom vremenu su se prije 1970. uzimana su iz tzv. "katoličkih" (tj. nepavlovskih) poslanica. Danas se uzimaju čitanja Iz Djela apostolskih.

2. "Agnus Dei"

Evo jedne zanimljivosti. Uz ovo vrijeme vezane su i pločice (obično se susreću upakirane kao relikvije – moći), zvane "Agnus Dei". Povijesno govoreći "Agnus Dei" su male voštane pločice koje papa blagoslivlje na Veliku srijedu, a koje je onda dijelio na Bijelu subotu. Podrijetlo tog običaja je vezan vjerojatno uz novokrštenike koji su po krštenju postali duhovni jaganjci božanskog Pastira. Oni bi, dakle, kao uspomenu na svoje krštenje dobivali tu pločicu koja je na jednoj strani imala lik janjeta sa sedam pečata, a s druge stra-

ne likove nekih svetaca i pečat pape. Kardinali bi tu voštanu pločicu stavljali u svoje mitre, a tijekom Srednjeg vijeka te su pločice vile veoma na cijeni kao zaštita od bolesti i nevolja. I danas se u nas komadići (ne čitava pločica) voska blagoslovljenog od pape mogu dobiti preko sestara karmelićanki i zovu se, naravno, "Agnus Dei".

3. Vazmeno vrijeme danas

Liturgijska obnova iz 1970. dokinula je Prosne dane i Duhovsku osminu,⁶⁰ a vazmene se nedjelje ne zovu više „nedjelje poslije Uskrsa”, nego „vazmene nedjelje” od kojih je prva (ali i jednaka ostalima!) nedjelja Uskrsa. Ostale su: vazmena osmina, svetkovine Uzašašća i Duhova koje ipak slave otajstva našeg spase-nja, a imaju i dugu tradiciju. Tako ni danas nije uspostavljeno posvemašnje jedinstvo vazmenog vremena, i to, očigledno zbog veoma stare tradicije vazmene osmine, Uzašašća i Duhova.

Budući da je u našim krajevima bilo uobičajeno da se na blagdan sv. Marka blagoslivljaju polja, naša je Biskupska konferencija ponovno uvela „prosne dane”, kao prigodu za molitvu za posvećenje ljudskog rada (u gradovima), odnosno tradicionalni blagoslov polja (u seoskim sredinama). U tome su smislu izdali i obred, koji je praktički onaj stari obred blagoslova polja.⁶¹

D. KORIZMA – VRIJEME PRIPRAVE

1. Podrijetlo i razvoj

Dvodnevni (ili trodnevni) post neposredno prije vazmenog bdjenja uskoro je proširen na čitavu sedmicu, kako to svjedoči *Didascalia apostolarum*, sirski dokument iz 3. st.: „*Nakon ponedjeljka, kroz vazmene dane postite i ne jedite ništa osim kruha, soli i vode, sve do devete ure u četvrtak.*”

Ovaj predvazmeni post, proširen na 40 dana proširio se po čitavoj Crkvi vjerojatno u 4. st. Neovisno o ovome pojavio se u Egiptu četrdesetodnevni post na spomen Isusovog četrdesetodnevnog posta u pustinji. Međutim, i ovdje će uskoro ovaj post dobiti značaj priprave na Uskrs.

Sâm je Krist povezivao post s milostinjom i molitvom (Mt 6,1-18). I crkveni su Oci ovo naglašavali. Budući da su kršćani i inače postili srijedom i petkom, ko-

⁶⁰ Budući da je duhovska osmina u Misalu Pija V. imala vlastite misne obrasce, oni su uglavnom “spašeni” i preneseni u mise od Uzašašća do Duhova.

⁶¹ BISKUPSKA KONFERENCIJA JUGOSLAVIJE, *Red euharistijske procesije i bogoslužje kvatri i prosnih dana*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1985.

rizma je značila proširenje toga posta i na ostale dane u tjednu (osim nedjelje). Srijeda i petak su uz to ostali dani za euharistiju.

S ustanovom katekumenata korizma je postala izvrsno vrijeme pripreme katekumena za krštenje, a uskoro je korizma svojim pokorničkim značajem postala i vrijeme pripreme javnih pokornika na sakramentalno pomirenje na Veliki četvrtak. Tako je korizma postala:

- vrijeme pripreme katekumena na krštenje,
- vrijeme pripreme pokornika na pomirenje,
- vrijeme pripreme vjernika na proslavu vazmenog otajstva.

U Rimu je u počecima priprava na Uskrs trajala tjedan dana. Započinjala bi u nedjelju prije Uskrsa čitanjem Muke, a kroz čitavu je sedmicu bio post. Budući da se na Veliki petak nije slavila euharistija, po analogiji je nisu slavili ni na Veliku srijedu (jer se inače kroz tjedan euharistija slavila samo srijedom i petkom), nego se i na Veliku srijedu molila velika molitva vjernika kao na Veliki petak.

Tijekom 4. st. pojavio se period od tri tjedna pripreme na Uskrs. Međutim, četrdesetodnevni preduskrsni post se mogao pojaviti u Rimu između 354. i 384. korizma (*quadragesima* = 40) je započinjala prvom nedjeljom korizme, a završavala je na Veliki četvrtak, što je iznosilo točno 40 dana pokore. Time se jasno razlikovao korizmeni od vazmenog posta.

Čista srijeda – Pepelnica. U 6. st. su korizmi dodani dani od srijede do prve nedjelje korizme. Kako je do toga došlo? Javni su pokornici svoju korizmenu pripravu na pomirenje na Veliki četvrtak započinjali obredom posipanja pepelom. Budući da taj pokornički obred nije mogao biti prve korizmene nedjelje (jer su nedjeljom bili zabranjeni svi pokornički čini), pokornici su ili posipani pepelom u srijedu prije te nedjelje te je za njih korizma počinjala te srijede nazvane *in cineris*. Tako je to bilo sve do 10. st. Kad više nije bilo javne pokore ni javnih pokornika,⁶² primanje pepela na Čistu srijedu prihvatili su ostali vjernici kao pokornički ulazak u korizmu. Nadalje, pepeo su počeli primati i klerici, što je u vremenu kanonske pokore bilo nezamislivo.⁶³ To je bio povijesni razlog produžavanja korizme. Kasnije su neki Oci tumačili kako su dodana ova 4 dana jer ona zajedno s Velikim petkom i subotom opet čine 40 korizmenih dana⁶⁴ ako se

---

⁶² Kanonska ili javna pokora je od 7. st. sve više zamjenjivana tzv. "tarifnom" pokorom, koju su svećenici nametali pojedincima i to ne više u zajedničkom slavlju. Iako su se biskupi u počecima snažno opirali tarifnoj pokori, a zalagali se za kanonsku, ipak je ova posljednja posve nestala do 11.-12. st.

⁶³ Naime, ako bi – u vremenima kad je bila na snazi kanonska pokora – klerik počinio nešto što bi zavrjeđivalo kanonsku pokoru, onda bi njima, umjesto da čine pokoru, jednostavno bilo zabranjeno vršiti kleričku službu.

⁶⁴ Već smo spomenuli da se dani svetog trodnevlja ne smiju računati u korizmu, nego da valja razlikovati korizmeni post od vazmenog posta!

odbiju nedjelje kada se nije smjelo postiti. Spomenimo još da je Grgur II. u 8. st. uveo i četvrtak kao dan euharistije za vrijeme korizme.

Krsno obilježje korizme. Korizma ima snažno krsno obilježje, što se vidi i iz rasporeda čitanja, koja su bila povezana s obredima katekumenata. Poznate su tzv. „provjere” koje su bile 3., 4. i 5. nedjelje korizme. Evo rasporeda evanđelja u korizmi, zajedno s obredima katekumenata (to odgovara današnjoj godini „A”):

1. nedjelja: napastovanje Isusa - upis imena za krštenje.
2. nedjelja: Preobraženje Isusovo.
3. nedjelja: Isus i Samarijanka - prva provjera.
4. nedjelja: Ozdravljenje slijepca od rođenja - druga provjera.
5. nedjelja: Uskrsnuće Lazara - treća provjera

U 6. st. bilo je 7 provjera koje su bile prebačene na dane u tjednu, zajedno s pripadajućim evanđeljima, a evanđelja iz tih dana u tjednu su “zalutala” u 3., 4. i 5. korizmenu nedjelju. Tako je unesena zbrka u korizmena nedjeljna čitanja. To je sređeno tek 1970. kada je u godini „A” ponovno uspostavljen stari redosljed, kojeg smo gore naveli.

Rimske korizmene postaje. Svakoga dana u korizmi papa je slavio misu u drugoj rimskoj crkvi,⁶⁵ tj. svaki dan je imao postaju u drugoj crkvi, što je bilo naznačeno u Misalu Pija V.⁶⁶ Tako se uskoro dogodilo da nisu samo srijeda i petak bili liturgijski dani, nego svi dani u tjednu. Ova se praksa vrlo brzo proširila od konca 5. st.⁶⁷ Tome običaju dugujemo činjenicu da je u Misalu Pija V. svaki korizmeni dan imao svoje molitvene obrasce i svoja čitanja.⁶⁸ I Misal Pavla VI. toplo preporučuje korizmena bogoslužja po postajama (na razini grada, biskupije, crkvene pokrajine), navodeći to kao drevni rimski običaj.⁶⁹

Sedamdesetnica. Tri predkorizmene nedjelje vuku svoje podrijetlo iz monaške pobožnosti. Htjeli su naime “namiriti” korizmeni post zbog toga što se negdje subote nisu računale kao dani posta. Drugi opet Veliki tjedan nisu računali u korizmu, pa su opet to htjeli nadoknaditi. Za to im je trebao još jedan tjedan.

---

⁶⁵ Otuda običaj da rimski župnici nose komadić hostije posvećene na papinoj misi i ubacuju je u kalež prije pričesti. Taj se komadić nazivao “fermentum” (kvasac). Označavao je jedinstvo vjernika s papom. Naime, nisu svi mogli sudjelovati na papinoj misi po postajama, pa je taj komadić hostije označavao jedinstvo s papinom liturgijom.

⁶⁶ O tome po prvi puta svjedoči Grgurov sakramentar.

⁶⁷ Spomenimo kao zanimljivost da još u vrijeme Leona Velikog (+461.) nije bilo mise na Veliki ponedjeljak i Veliki utorak.

⁶⁸ Primjera radi recimo da su u istom misalu u vazmenom vremenu osim nedjelja svoje obrasce imali samo vazmena i duhovska osmina, kao i prosni dani! Načelno su se u tom misalu za mise preko tjedna uzimali misni obrasci od prethodne nedjelje. Iz ovoga je jasno koliko je veliko značenje Misal Pija V. davao korizmenom vremenu.

⁶⁹ U Italiji se ovaj običaj sve više uvodi na razini dekanata ili gradova.

Tako je oko 520. nastala Pedesetnica.⁷⁰ Šezdesetnica 541., a Sedamdesetnica na prijelazu između 6. i 7. st.⁷¹ Ovu praksu, na koju je zacijelo veoma utjecao Istok, nalazimo potvrđenu već u Gelazijevu sakramentaru. U svakom slučaju, uvođenjem ovih predkorizmenih nedjelja posvema je razvodnjena ideja četrdeseterodnevnice, a korizma postaje veliki „takmac“ Vazmenom vremenu jer je i ona dobila 7 tjedana.

2. Korizma danas

a) Početak

Običaj da se i ostali vjernici posipaju pepelom zajedno s pokornicima poznat je u Rimu tek u 11. st., a u papinsku liturgiju ulazi u 13. st. Naravno, kad netko primi pepeo, za njega je korizma već započela. Liturgičari su prigodom reforme kalendara 1970. htjeli uz predkorizmene nedjelje dokinuti i Čistu srijedu, tako da bi korizma prema drevnoj predaji počinjala na prvu korizmenu nedjelju. Pavao VI. je odlučio da se predkorizmene nedjelje dokinu, a da Čista srijeda ipak ostane.⁷²

b) Euharistijska slavlja u korizmi

Nedjeljna su čitanja raspoređena u trogodišnjem ciklusu (ABC). Starozavjetno čitanje nastoji (kao i inače svake nedjelje) slijediti evanđelje, a drugo čitanje nastoji osvijetliti ideju-vodilju iz prvog čitanja ili evanđelja. Korizmena čitanja godine „A“ imaju krsno obilježje i imaju tradiciju stariju od 6. st. Ta se čitanja po želji mogu uzeti svake godine, a moraju uzeti onda kada ima katekumena koji u korizmenim nedjeljama prolaze svoju bližu pripravu na krštenju. Po starom običaju se u korizmi ne pjeva *aleluja* niti *Slava*.

Vrijedi zabilježiti hrvatske nazive korizmenih nedjelja: Prva se naziva *Čista*, Druga – *Pačista*, Treća – *Bezimena*, Četvrta – *Sredoposna*, Peta – *Gluha*, a Šesta se, naravno, naziva *Cvjetnica* ili *Cvjetna nedjelja*.

---

⁷⁰ Naziv je nelogičan, ali jezik ima svoju logiku. Naime, ako se korizma naziva četrdesetnica, onda su nedjelju prije toga nazvali Pedesetnica, onu prije nje Šezdesetnica, a onu prije Šezdesetnice – Sedamdesetnica.

⁷¹ Uvijek je bilo onih kojima nikad dosta pokore i liturgijskih slavlja. A time se postiže suprotno. Kad se nešto prenaplaćava, onda se gubi onaj osnovni smisao. Tako je i s predugom misom.

⁷² Zanimljiv je i poštovanja vrijedan postupak Pavla VI. Prije nego što je postao papa on je bio milanski nadbiskup, a tamo korizma započinje prvom nedjeljom korizme, a ne na Čistu srijedu. Pavao VI. je bio odmjeran i izuzetno razborit čovjek. Očigledno je zaključio da više valja poštovati veoma dugu rimsku tradiciju da korizma počinje na Čistu srijedu, nego gledati na točan broj od 40 korizmenih dana. Anibale BUGNINI, dugogodišnji tajnik različitih liturgijskih komisija a na koncu i tajnik kongregacije za liturgiju, svjedoči o tome u svojim memoarima „*Liturgijska reforma 1948.-1975.*“

Svagdanje čitanje imaju jednogodišnji ciklus. Prvo je čitanje uvijek iz Starog zavjeta. Izbor i slijed čitanja jest tradicionalan: uglavnom slijedi red čitanja prije reforme.

Misne molitve. Za korizmeno je vrijeme predviđeno 12 predslavlja, od kojih je 6 određeno za pojedine nedjelje (prema „A” ciklusu). Ostale molitve (zborna, darovna i popričesna) su sve preuzete iz starodrevnih liturgijskih knjiga.⁷³

Četvrti nedjelja korizme (hrvatski Sredoposna) poznata je kao *nedjelja „Laetare”* prema ulaznoj pjesmi te nedjelje *„Laetare, Ierusalem”* (Iz 66,10). Negdje po prilici u sredini korizme vjernici su si malo dali *“oduška”*. Bilo je dopušteno da sviraju orgulje, liturgijsko je ruho ružičaste boje.⁷⁴ U Rimu je to bilo povezano s pučkim veseljem (jer se korizma bila oduljila). U papinskoj je liturgiji bio običaj blagoslova zlatne ruže, koju je papa, natopljenu mirisima, položio uz relikvije svetoga križa kao uspomenu na događaj kad je ona Marija pomazala Isusa pomlašću uoči njegove muke. I danas neki čuvaju taj običaj da se ove nedjelje svečanije slavi bogoslužje (kao i 3. nedjelje došašća) i uzima ružičasta boja.

Peta korizmena nedjelja – Gluha (Glušnica). Tjedan prije Cvjetnice u starini se nazivao tjedan Muke, jer su čitanja i molitve govorile prvenstveno o mucu Gospodinovoj. U subotu prije Glušnice, prije I. večernje ostao je običaj da se prekrivaju slike i kipovi ljubičastim platnom (osim postaja križnoga puta)⁷⁵ sve do vazmenog bdjenja. Redovito je tumačenje da je to znak žalosti. Prekrivanje križeva i slika vuče podrijetlo od običaja u srednjem vijeku da se između oltara i vjernika razapne veliko platno, tako da ga vjernici ne mogu vidjeti.⁷⁶ Zašto? Dva su tumačenja: ljudi u ono vrijeme nisu imali kalendare, pa im je to bio znak duboke korizme. Platno je označavalo hramsku zavjesu i micalo se na Veliku srijedu na riječi evanđelja *“I zavjesa se hramska razdrije po sredini”*. Drugo tumačenje veli da je taj običaj vezan uz kanonsku pokoru. Pokornici su, naime, bili isključeni iz euharistijske službe. Kasnije, u srednjem vijeku kad pokornika više nije bilo, svi su vjernici bili smatrani pokornicima. Kako je oltar bio zaklonjen platnom, svi su oni tako na simboličan način bili isključeni iz euharistije, tj. kao da nisu bili u crkvi. Današnji misal ovako određuje:

*Može se zadržati običaj pokrivanja križeva i slika u crkvi. Sud o tome donosi biskupska konferencija. Križevi ostaju zastrti sve do svršetka službe Muke Gospodnje na Veliki petak, a slike do početka Vazmenog bdjenja.*⁷⁷

⁷³ Usp. moj članak: *Molitva – post – euharistija*, u VBDS 2(1994)45.

⁷⁴ Kao i 3. nedjelje došašća zvane nedjelja *“Gaudete”*, prema ulaznoj pjesmi iz Fil 4,4: *“Gaudete in Domino semper”*.

⁷⁵ Bio je propis da se na Veliki četvrtak jedino oltarni križ umjesto ljubičastim prekrije bijelim platnom.

⁷⁶ U njemačkoj se to platno nazivalo *“Hungertuch”*, što se odnosilo na post.

⁷⁷ Možemo reći slijedeće: To je doista samo jedan običaj koji se kao takav može zadržati, a nema nekog posebnog značenja

3. Veliki tjedan

a) Cvjetnica

U nedjelju kojom se ulazi u Veliki tjedan⁷⁸ bila je u Jeruzalemu već koncem 4. st. svečana procesija koja je slavila svečani Kristov ulazak u grad. Iz Jeruzalema se ova procesija proširila na čitavom kršćanskom Istoku. To je Cvjetnica, latinski „*Dominica in palmis*”. U vrijeme Leona Velikog (5. st.). U Rimu je 6. korizmena nedjelja bila jednostavno Nedjelja muke, kada se čitala Muka po Mateju. U Španjolskoj i u Galiji te se nedjelje predavalo Vjerovanje budućim krštenicima, a čitalo se evanđelje o Isusovom pomazanju u Betaniji i o njegovom svečanom ulasku u Jeruzalem. Pučka je pobožnost od 7. i 8. st. nadalje sve više naglašavala Isusov svečani ulazak u Jeruzalem, pa su tako na Zapadu nastale procesije s palminim granama.⁷⁹ Gelazijev (rimski) sakramentar daje toj nedjelji dvostruko ime: *Dominica in palmis de passione Domini*. Time se već i u samom imenu vide dvije različite tradicije. Istočna tradicija naglašava svečani ulazak u Jeruzalem (nedjelja Palmi), a rimska tradicija naglašava da je to nedjelja muke.⁸⁰ I danas se toga dana vidi da su to zapravo dva slavlja. Izvan crkve je svečano bogoslužje blagoslova grančica i radosni ulazak u crkvu (u “Jeruzalem”), a onda slijedi misa u kojoj se naviješta evanđelje muke.

Procesija s palminim granama. Nakon što je na zapadu bila uvedena, ova je procesija postala pravi blagdan Krista Kralja. Vjernici bi se skupili izvan gradskih zidina, čitalo bi se evanđelje i zatim svečano ulazilo u grad, dok bi puk bacao palmine grane. U procesiji se nosio evanđelistar ili Svetotajstvo. Nakon procesije je započinjala misa gdje se čitala Muka. Međutim, u papinskoj liturgiji ova procesija uvedena tek u 9. st. i nije nikada bila osobito svečana.

Cvjetnica u Misalu Pija V. Prije reforme iz 1951./55. blagoslov (palminih) grana je bio u crkvi. Nakon starozavjetnog čitanja (Izl 15,27.16,1-7), graduala i evanđelja (Mt 21,1-9). Slijedi blagoslov grančica, a onda predslovlje i “Svet” i onda opet pet drugih molitava blagoslova grančica, kađenje i dijeljenje grančica i završna molitva, a onda ophod izvan crkve. To je praktički bila “missa sicca” pri čemu dijeljenje grančica oponaša pričest. Nakon toga je slijedila misa.

Reforma 1951./55. Blagoslov grančica se bitno skraćuje: grančice se blagoslivljaju samo jednom molitvom. Dok se dijele grančice pjeva se Ps 23. Slijedi evanđelje i procesija. Naposljetku slijedi misa.

---

⁷⁸ Veliki tjedan je zapravo i nije jedna cjelina. Budući da započinje Cvjetnicom, a završava vazmenim bdjenjem, on zapravo u sebi ujedinjuje dva važna razdoblja: korizmu i sveto trodnevlje.

⁷⁹ Naravno, u većem dijelu Hrvatske nema palmi, pa se ova nedjelja zove Cvjetnica, jer su vjernici, kao i u većem dijelu Europe u procesiji nosili zelene grane ili cvijeće.

⁸⁰ To je još iz onih vremena kad je rimska “korizma” imala samo tjedan dana, što znači da je započimala u nedjelju prije Uskrsa. Zato se ta nedjelja i nazivala nedjelja muke.

Cvjetnica danas. Reforma je htjela obogatiti liturgiju Cvjetnice po uzoru na germansko-franačku tradiciju iz srednjeg vijeka: svećenik i narod se skupe izvan crkve i tamo se čita evanđeoski odlomak o svečanom Kristovom ulasku u Jeruzalem, blagoslivljaju se grane i onda se u svečanom ophodu ide do crkve. Misal iz 1970. predviđa također da neće uvijek biti moguće organizirati pravu procesiju, pa predviđa pojednostavljeni obred na vratima crkve. Nakon procesije slijedi misa u kojoj se čita muka po onome evanđelisti koji se čita te godine (prema krugu čitanja ABC)

b) *Veliki ponedjeljak, utorak i srijeda*

Ovi dani nemaju neku posebnu liturgiju. Prije reforme na Cvjetnicu se uvijek čitala Muka po Mateju, na Veliki utorak po Marku, na Veliku srijedu po Luki, a na Veliki petak (kao i danas) Muka po Ivanu. Danas se na Cvjetnicu čita Muka po jednom od sinoptikâ (u godini „A” po Mateju, u godini „B” po Marku, a u godini „C” po Luki), a na Veliki petak Muka po Ivanu. Zanimljivo je da Veliki tjedan i nije jedna cjelina. Do četvrtka traje korizma, a u četvrtak navečer započinje Trodnevlje. U ponedjeljak, utorak i srijedu se čitaju evanđelja koja neposredno prethode mucu. Nema posebnih obredâ.

Spominjemo još jedan stari rimski običaj koji se u nekim krajevima i danas želi oživjeti. Na Bogojavljenje se poslije evanđelja svečano navijestilo kada pada Uskrs i ostale pomične svetkovine. To je u svoje vrijeme imalo sasvim praktičnu vrijednost (ljudi su bili nepismeni, nisu imali kalendara). Danas to može biti sasvim zgodno da se naglasi važnost slavlja vazmenog otajstva i cjelovitost i organsku povezanost svih tih svetkovina. Novi talijanski misal donosi ovakav predložak proglaša:

Predraga braćo i sestre, slava se Gospodnja očitovala i uvijek će se očitovati među nama sve do njegovog ponovnog dolaska.

U neprestanom tijeku vremena slavimo i proživljavamo otajstva našega spase-nja.

Središte čitave liturgijske godine je Sveto trodnevlje našega Gospodina raspeto-ga, pokopanog i uskrsnuloga. Vrhunac Svetog trodnevlja je nedjelja Uskrsnuća koja će biti...

Svake nedjelje koja je „tjedni Uskrs” sveta Crkva uprisutnjuje ovaj veliki događaj po kojem je Krist pobijedio grijeh i smrt.

Iz Uskrsa proizlaze svi ostali sveti dani:

Čista srijeda - Pepelnica koja je početak korizme ove je godine...

Uzašašće ili Spasovo je...

Nedjelja Pedesetnice - Duhovi su...

Prva nedjelja došašća je...

Također na blagdane Blažene Djevice Marije, apostola i svetaca i na blagdane svih vjernih mrtvih, hodočasnička Crkva ovdje na zemlji proglašava Vazam - Uskrs Gospodnji.

*Kristu koji je bio, koji dolazi, Gospodaru vremena i povijesti, svaka čast i slava i u sve vijekove vjekova
Amen.*

EXCURSUS 3: KVATRE

Kvatre sačinjavaju četiri tjedna posta i pokore, početkom godišnjih doba (srijeda, petak i subota). Nastale su u Rimu kao reakcija na poganska slavlja koja su bila tri puta godišnje vezana uz poljoprivredne poslove. U studenome/prosinu bile su *feriae sementinae*, u vezi sa sjetvom ozimih usjeva, u lipnju/srpnju *feriae messis*, u vezi sa žetvom, te u rujnu *feriae vindemiales*, u vezi s berbom grožđa. Tako najstariji dekretal pape Kaliksta (217-222) govori o trokrotnom postu i to samo subotom. U početnim trostrukim kršćanskim kvatrama prisutna je snažna molitva protiv demona, tj. idola. Tako kasnije sve kvatre, osim zimskih imaju evanđeoske odlomke o izgonu đavla. Već Leon Veliki poznaje četverokratne kvatre i povezuje ga s godišnjim dobima: proljetni u korizmi, ljetni o Duhovima, jesenski u rujnu i zimski u prosincu.

U Rimu su se slavile kvatre ovako: u kvatrenom tjednu se ionako (kao i inače) postilo srijedom i petkom, a onda se dodavao i post subotom (što se posebno naglašavalo). Subotom je onda bilo i bdjenje kod sv. Petra (usput rečeno, to je bio i razlog da dugo vremena u Rimu Druge nedjelje korizme nije bilo mise, jer je prethodnu noć bilo kvatreno bdjenje. Toliko je to bilo važno!). Nadalje, već za pape Gelazija (+496) uz kvatre su u Rimu bila vezana i ređenja, što je bilo na snazi sve do najnovijih reformi. Kvatre su tipično rimski običaj koji se tek kasnije širio po Zapadnoj crkvi. Što se tiče vremena stari je misal ovako određivao:

Quatuor Tempora celebrantur quarta et sexta feria ac sabato post tertiam Dominicam Adventus, post primam Dominicam Quadragesimae, post Dominicam Pentecostes, post festum Exaltationis sanctae crucis.

Nakon 2. Vatikanskog sabora određeno je da svaka biskupska konferencija odredi za svoje područje način na koji će slaviti kvatre. Naša je Biskupska konferencija 1983. obnovila Kvatre. Dani slavlja ostaju isti, jedino se mijenjaju dani zimskih kvatri. U kvatre, naravno, uvijek spadaju srijeda, petak i subota pojednog kvatrenog tjedna. Naši su biskupi odredili da se kvatre slave u ovim terminima s navedenim nakanama:

- *Zimske kvatre* - kvatrena subota je 16. prosinca ili subota koja neposredno prethodi 16. prosinca. Ove su kvatre posvećene kršćanskoj dobrotvornosti i zahvali Bogu za njegova dobročinstva. Uzima se misa za ljubav.
- *Proljetne kvatre*, u tjednu nakon Prve korizmene nedjelje posvećene su pokori i obraćenju. Uzima se misa za oproštenje grijeha.

- *Ljetne kvatre* u tjednu nakon Duhova posvećene molitvi za posvetu ljudskog rada i urod zemlje. U gradskim se crkvama uzima misa za posvećenje ljudskog rada, a u seoskim crkvama misa za sjetvu, ili u svakoj potrebi, za vedrinu, za lijepo vrijeme, itd.
- *Jesenske kvatre*, poslije blagdana Uzvišenja svetoga Križa, posvećene su molitvi za svećenička i redovnička zvanja. Uzima se misa za svećenička ili redovnička zvanja.

Kvatrena je liturgija, dakle, zamišljena tako da posvećuje cijelu godinu. Koliko je danas ovo slavlje kadro progovoriti vjernicima, ostavljam studentima da prosude.

DRUGI DIO:

BOŽIĆNI KRUG

I. SVETKOVINE BOŽICA I BOGOJAVLJENJA

A. NASTANAK BOŽICA I BOGOJAVLJENJA

Prva je Crkva poznavala samo jedan blagdan: Dan Krista Gospodina, a to su bili tjedni Vazam (nedjelja) i godišnji Vazam (Uskrs). Tek se od 4. st. počinje slaviti svetkovina dolaska Gospodnjeg među ljude. Tom se svetkovinom htjelo potisnuti pogansku svetkovinu Nepobjedivog sunca (*Sol Invictus*), koja je u Rimu padala 25. prosinca, a u Egiptu 6. siječnja.

1. Dva kršćanska blagdana zimskog solsticija

Svetkovina se Božića prvi puta spominje 354., ali se u Rimu ona počela slaviti vjerojatno već 330. Kako to da se ovaj blagdan počeo slaviti u vrijeme zimskog solsticija? Da se podsjetimo: na sjevernoj polulopti je 21. prosinca najdulja noć i najkraći dan u godini. Taj dan nazivamo zimskim solsticijem. Nakon toga je sunčeva putanja na obzorju sve viša i viša, pa dani postaju dulji a noći kraće. Prema rimskom kalendaru zimski je solsticij padao 25. prosinca, pa su toga dana Rimljani (pogani) slavili Dan nepobjedivog sunca (*dies solis invicti*). Do toga je dana sunce kao "umiralo", a onda se toga dana "rodilo", da bi nastavilo rasti. Takav je blagdan postojao i kod starih germanskih i slavenskih plemena. Sjetimo se npr. hrvatske riječi "badnjak". On dolazi od riječi "bdjeti". Naši su preci na zimski solsticij bdjeli i ložili vatru "pomažući" u toj noći suncu da se rodi. Prisjetimo se usto da je car Konstantin od dana sunca (*dies solis*) načinio dan Gospodnji, nedjelju, kao državni blagdan. Razumljivo je da je i od Dana nepobjedivog sunca proglasio Božić, blagdan rođenja pravog Sunca Isusa Krista.⁸¹ Prema egipatskom kalendaru zimski je solsticij bio 6. siječnja, pa se tamo toga dana slavilo rođenje Kristovo. Uz to su se u Egiptu toga dana spominjali krštenja Isusova.

---

⁸¹ Postoji i jedna druga teorija o postanku Božića. Prema tradiciji raširenoj u 3. st. svijet je stvoren 25. ožujka, na proljetni ekvinocij, a vjerovalo se da je toga dana Isus umro. Budući da je u Isusu sve savršeno, on je toga dana i začet, tj. Riječ je Tijelom postala, pa se onda, logično, rodio 25. prosinca.

2. Sadržaj Božića i Bogojavljenja

Božić se latinski (i u romanskim jezicima) veli *Natale*, što znači rođendan Kristov, nasuprot *Dies natalis solis invicti*. Krist je ono „Mlado sunce s visine“ koje nas je pohodilo (usp. Lk. 1,78b). Sin se Božji utjelovio i tako nam objavio svoje božanstvo. Tipični su termini *apparitio* - ukazanje, *manifestatio* - objava, *adventus* - dolazak. U grčko-rimskom svijetu se ovaj blagdan naziva *epiphania*, što znači ukazanje, odnosno objavljivanje jednog božanstva ljudima, bilo da se radi o poganskim "bogovima", bilo, u kršćanskom smislu, o Kristu. Tako se veli u Tit 2,11: "Objavila se milost Spasitelja našega".

Rimski Božić slavi rođenje Kristovo, ali i poklon pastira i mudraca, te pokolj nevine djece. Kada se u Rimu počeo slaviti i 6. siječnja, onda se toga dana (tj. 6. 1.) posebno spominjao poklon mudraca, a 25. se prosinca slavilo samo rođenje Kristovo i poklon pastira.

Naprotiv, kada je Istok prihvatio rimski Božić 25. prosinca, oni su toga dana počeli slaviti sva tri otajstva: rođenje Kristovo, poklon pastira i poklon mudraca. Danas je u Istočnim crkvama 6. siječnja samo spomen Kristova krštenja. Rimski se liturgija 6. siječnja spominje objavljivanja Krista svim narodima i Kristova krštenja, a ujedno i čuda u Kani galilejskoj.

3. Liturgijska teologija Božića

Kao što je Crkva počela slaviti *dies natalis* (rođendan za nebo = dan mučeništva) pojedinih mučenika, tako je počela slaviti i rođendan Kristov. Ubrzo su crkveni pisci bili uvjereni da se Krist zbilja rodio baš na taj dan (Augustin). Teologiju je Božića posebno razvio Leon Veliki: Božić je otajstvo, odnosno početak vazmenog otajstva, koje, kako znamo, uključuje utjelovljenje, rođenje, objavu, skroviti i javni život, muku, smrt, uskrsnuće, uzašašće i proslavu Kristovu. Svi ti događaji Kristova života čine otajstvo našega spasenja, po svim tim događajima-otajstvima mi smo spašeni. U tome smislu liturgija pjeva: "*Hodie illuxit nobis dies redemptionis novae, reparationis antiquae, felicitatis aeternae.*"

B. SLAVLJE BOŽIĆA

Na Zapadu je Božić jedinstven: predviđene su čak četiri mise: misa bdjenja, misa ponoćka, misa zornica i danja misa.

1. Božićne mise

Već nam Grgur Veliki (+ 604) svjedoči o tri božićne mise. U počecima se na Božić slavila samo danja misa. Nakon Efeškog sabora (431.) na kojem je Marija proglašena Bogorodicom, sagrađena je u Rimu bazilika Svete Marije Velike, a u slijedećem je stoljeću uz nju sagrađen i oratorij u čast betlehemske jaslca. Tako se došlo na pomisao da se u tom oratoriju u noći 24/25. prosinca slavi isto bogoslužje kao i u Betlehemu. Tako je nastala ponoćka. U Rimu se 25. prosinca također slavila i sv. Anastazija u njezinoj bazilici. To je bio poseban blagdan za bizantske velikodostojnike (koji su tada bili predstavnici službenog vladara – bizantskog cara). Tako je papa, da bi ih počastio, na Božić ujutro prvo išao slaviti misu u baziliku sv. Anastazije. Tako je nastala božićna misa zornica, koja je ostala i kad se više nije posebno slavila sv. Anastazija (ona je bila srijemska mučenica, a njezino je štovanje iz Bizanta došlo u Rim). Četiri božićne mise su, dakle, bile ovako raspoređene:

- Misa predvečerja Božića u bazilici Marije Velike.⁸²
- Noćna misa (ponoćka) u oratoriju jaslca uz baziliku Marije Velike.
- Misa zornica u bazilici sv. Anastazije i
- Božićna danja misa u bazilici sv. Petra.

Kasnije se i dnevna misa slavila u Mariji Velikoj (jer je papi bilo prenaporno ići čak do bazilike sv. Petra), tako da je ta bazilika postala „božićna” bazilika. Kad se rimska liturgija (ponajviše zaslugom Karla Velikoga) proširila po čitavom Zapadu, ove su se 4 mise počele slaviti i izvan Rima.⁸³ Osnovna je tema božićne liturgije *admirabile commercium* (čudesna razmjena), a izražena je u poznatoj molitvi:

Bože, koji si nas čudesno stvorio na svoju sliku, a još čudesnije obnovio i otkupio, daj da mogemo uzeti udjela u božanskom životu tvooga Sina, koji je danas htio uzeti našu ljudsku narav.

Dakle, Bog je postao čovjekom, da bi čovjek mogao uzeti udio u njegovoj božanskoj naravi. Slikovito govoreći, mi Bogu „dajemo” našu palu ljudski narav a on nama za uzvrat daje svoju božansku narav. Očito je da je u tome djelo otkupljenja veće od samog djela stvaranja.

Četiri Božićne mise u današnjem misalu. Prva se misa službeno zove *misa bdjenja*. Slavi se navečer 24. prosinca. Logika je jasna: kao što sve velike svetkovine (Uskrs, Petar i Pavao, Ivan Krstitelj, Velika Gospa) imaju svoju misu bdjenja,⁸⁴

⁸² Naravno da se ova misa “bdjenja” do reforme slavila ujutro, 24. XII.

⁸³ Budući da se ova prva, “misa bdjenja” slavila 24. XII. ujutro, praktički se govorilo o *tri* božićne mise.

⁸⁴ Da se prisjetimo: po svom postanku bdjenje se slavi cijelu noć. Međutim, u navedenim slučajevima se praktički radi tek o tzv. “misi uoćnici”.

tako i Božić, makar ima i misu ponoćku. U praksi je ova misa postala tzv. "mala ponoćka" za djecu i starije osobe kojima bi bilo prenaporno doći na ponoćku.⁸⁵ Svaka od četiri mise ima svoje obrasce molitava i čitanja. Međutim, dopušteno je iz pastoralnih razloga uzeti čitanja jedne od 4 mise.⁸⁶

Na polnoćki se čitaju prekrasna čitanja (Iz 9,1-3.5-6,⁸⁷ Tit 2,11-14 i Lk 2,1-14).⁸⁸ Misa zornica, popularno zvana i pastirska, jest jutarnja božićna misa, a evanđelje je nastavak noćasnog: govori o poklonu pastira. U dnevnoj se misi čita Iz 52,7-10 (Glasonoša koji naviješta mir i sreću), početak Poslanice Hebrejima ("Više puta i na više načina...") te Proslovlje Ivanovog evanđelja ("U početku bijaše Riječ").

2. Blagdani svetaca poslije Božića

Blagdani sv. Stjepana (26. XII.), sv. Ivana Evanđeliste (27. XII.) i Nevine Dječice (28. XII.) označavaju one osobito cijenjene svece koji su *počasna pratnja* novorođenom kralju.⁸⁹

3. Božićna osmina

Sve do 7. st. samo je Uskrs imao svoju osminu. Osmi dan iza Božića (1. siječnja) bio je prvo posvećen Marijinu bogomaterinstvu,⁹⁰ a onda obrezanju Isusovu.⁹¹ Između ta dva blagdana se onda stvorila Božićna osmina.

U nedjelju iza Božića (ako Božić pada nedjeljom, onda 30. prosinca) slavi se *Svetkovina svete Obitelji*. Ovaj je blagdan ustanovio Pio XI. 1921. U starom kalendaru u nedjelju između blagdana Obrezanja i Bogojavljenja slavio se blag-

---

⁸⁵ Osim toga, budući da su za ponoćku gotovo sve crkve pretijesne, ova "mala ponoćka" dobro dođe da se sama ponoćka odtereti.

⁸⁶ Tako, npr., ako na misi bdjenja ima puno djece, bilo bi razboritije uzeti evanđelje ponoćke gdje se živopisno donosi prikaz Kristova rođenja po luki, negoli početak Matejevog evanđelja koje donosi Kristovo rodoslovlje, a o rođenju Kristovu šturo veli (govoreći o Josipu i Mariji): "I ne upozna je dok ne rodi sina. I nadjenu mu ime Isus."

⁸⁷ Tužno je slušati kako čitač krivo čita prvi redak. Tamo naime govori da je narod boravio u kraju (pokrajini) smrti, a ne govori se da su boravili kraj smrti (tj. uz smrt).

⁸⁸ Drugo čitanje i evanđelje se i prije reforme čitalo na ovoj misi.

⁸⁹ Istom logikom u Siriji su se slavili 26. XII. sv. Stjepan, 27. sv. Petar i Pavao, 28. XII. sv. Ivan i Jakov.

⁹⁰ Najstarija tematika bogoslužja toga dana bila je "suzbijanje idola". Naime, kako je toga dana bio poganski blagdan Jupitera, za mlake je kršćane to bila napast da se ponovno vrate poganskim slavljinama.

⁹¹ Kao zanimljivost navodimo da se u Rimu u Gospinoj crkvi "Ara caeli" (tamo gdje se nalazi i grob bosanske kraljice Katarine) častio i "praeputium" ("obrezak") Isusovog obrezanja! Toliko su u stara vremena bile važne relikvije.

dan Imena Isusova (ako u tom razdoblju nije pala nedjelja, onda se slavio 2. siječnja).⁹² Taj je blagdan reformom iz 1970. dokinut.

4. Jaslice

Prve su jaslice, naravno bile sama Betlehemska špilja. To su mjesto štovali prvi judeokršćani (kršćani iz židovstva) o čemu svjedoči već Origen 248. Majka cara Konstantina Jelena dala je u 4. st. nad tom špiljom sagraditi baziliku. Druge su jaslice bile one kod Marije Velike iz 6. st. I danas se u bazilici Marije Velike čuvaju daske za koje se vjeruje da su dio jasala u koje je bio položen Isus. Današnje jaslice po crkvama vuku podrijetlo od pučkih skazanja rođenja Isusova.

Prve „moderne“ jaslice načinio je sv. Franjo 1223. u mjestu Greccio blizu Asiza: u jednu je staju unio sijena i slame, uveo vola i magarca, postavio oltar i, uz biskupovo dopuštenje, jedan je svećenik tamo služio misu. Zašto upravo vol i magarac (redovito prisutni i u našim jaslicama), kada evanđelisti o tome ništa ne izvješćuju? Rješenje je u Iz 1,3:

Vo poznaje svoga vlasnika, a magarac jasle gospodareve – Izrael ne poznaje, narod moj ne razumije.

Misao je jasna: Židovski glavari i svećenici nisu prepoznali Boga u malenom djetetu, a priproste životinje u staji su u Isusu prepoznale svoga vrhovnog gospodara.

C. SLAVLJE BOGOJAVLJENJA

1. Bogojavljenje na Zapadu

Danas se dva srodna otajstva slave na dva blagdana povezana jedan uz drugoga: Bogojavljenje (επιφάνια) u užem smislu i krštenje Isusovo – kada se on objavio svome narodu.

Bogojavljenje. Krist se preko mudraca objavljuje poganskim narodima (ne samo Izraelu). To je prekretnica u povijesti spasenja. Liturgija govori: „Danas si u Kristu, svjetlu svijeta, objavio narodima otajstvo spasenja.”

Krštenje Gospodinovo. Bogojavljenje je u nekim krajevima dobilo i osminu, a osmog se dana slavilo krštenje Kristovo. Danas se ovaj blagdan slavi u nedjelju

---

⁹² Pio X. premjestio je taj blagdan 1913. s 2. nedjelje iza Bogojavljenja, na nedjelju između Obrežanja i Bogojavljenja, odnosno na 2. siječnja.

iza Bogojavljenja, ili sutradan nakon Bogojavljenja, padne li ono nedjeljom. Međutim, zanimljivo je da se na samo Bogojavljenje u Časoslovu u jednoj antifoni spominje Isusovo krštenje, iako na Zapadu, eto, postoji poseban blagdan Krštenja Gospodinovog. Tu se vidi utjecaj Istoka.

2. Bogojavljenje na Istoku

Na čitavom se Istoku (a i u hrvatskim krajevima) blagoslivlje voda 5. siječnja uoči Bogojavljenja, na spomen krštenja Gospodnjeg.⁹³ Na početku se, kao i u drugim kršćanskim krajevima, krštavalo u vazmenom bdjenju, ali na Istoku se počelo krštavati i na Bogojavljenje, (spomen krštenja Isusovog, kada je on posvetio jordansku vodu i vodu krštenja). Kasnije više nije bilo krštenja odraslih, a djeca su se krštavala po kućama, ali je blagoslov vode o Bogojavljenju ipak ostao. Ovaj je blagdan na Istoku osobito popularan („vodica“!).

Blagoslov vode na Bogojavljenje u našim krajevima. Kako se Bogojavljenje posebno na Istoku shvaća kao blagdan Isusova krštenja, to se značenje osjeća i u našim krajevima, tako da se u nekim krajevima Hrvatske umjesto Bogojavljenje ili Tri Kralja čuje naziv "Vodokršće". Jednako je tako onda i u našim krajevima prisutan blagoslov vode uoči Bogojavljenja, što nije bio slučaj u ostalim dijelovima katoličkog svijeta. Prvo svjedočanstvo nalazimo u Ritualu Rimskom, što ga je na hrvatski preveo i uredio Bartol Kašić i izdao u Rimu 1640. (dakle već 26 godina nakon pojave tipskog izdanja iz 1614.).⁹⁴ Kašić, dakle, nakon što je na str. 394. već napisao "sfarha" (kraj), na str. 395-422 donosi Blagossov od vodae, kojise cinij u nadvecerye od Vodokaerscta. Istovjetan obred nalazimo i u Strossmayerovom obredniku iz 1878.

Iako se i u nekim drugim (npr. mletačkim) obrednicima nalazio blagoslov vode uoči Bogojavljenja, za opću Crkvu je ovaj blagoslov odobren je tek 1890. i to kao blagoslov pridržan biskupu ili njegovu delegatu, dočim u našim obrednicima nikada nije bilo toga ograničenja, nego je to činio "misnik". Zanimljivo je da u Đakovačkom obredniku iz 1933. ovoga obreda nema.

D. PRIKAZANJE GOSPODINOVO U HRAMU – SVIJEĆNICA

Četrdeset dana nakon Božića Crkva slavi blagdan prikazanja Gospodnjeg – Svijećnicu. Ovaj je blagdan dio Božićnog ciklusa, a slavio se u Jeruzalemu već 386.

⁹³ Ta je praksa bila poznata i na Zapadu. Tijekom povijesti je nestala, a zadržala se u našim krajevima. Tako se u južnim hrvatskim krajevima ovaj blagdan zove i "Vodokršće".

⁹⁴ *Rituale Romanum Urbani VIII Pont. Max. iussu editum, illyrica lingua.* Romae ex Typographia Sac. Congreg. de Propag. fide, MDCXL (1640). Reprint izdanje priredila Kršćanska sadašnjost i Zavod za hrvatski jezik Hrvatskog filološkog instituta, Zagreb, 1992.

kao *Quadragesima de Epiphania*, da bi u slijedećem stoljeću bio obogaćen procesijom u kojoj se isticala antifona: „*Svjetlost na prosvjetljenje naroda*“. U Carigradu je u 6. st. ovaj blagdan uveden pod imenom *Hipapante* (Susret), a u 7 st. u Rimu pod nazivom Dan sv. Šimuna. Toga je dana bila i procesija sa svijećama koja je imala izrazito pokorničko obilježje. U slijedećim se stoljećima - osobito u francuskim državama - za taj blagdan sve više širio naziv Očišćenja Blažene Djevice Marije, koji je bio prihvaćen i od tridentskog misala iz 1570. i zadržao se sve do novog misala iz 1970. Međutim, iako je prema tridentskom misalu ovo bio Gospin blagdan, misni su tekstovi govorili o prikazanju Gospodnjem u hramu. Sadašnji misal naziva ovaj blagdan Prikazanje Gospodnje (ovo se ime prvi puta pojavljuje u nekim francuskim misalima iz 17. st.).

Prema Lk 2,22-40 Josip se i Marija pojavljuju u hramu da udovolje dvama propisima Zakona. Prvi nalaže da se žena koja je rodila muško čedo 40 dana ima smatrati nečistom, a 40. dana je trebala u hramu prinijeti žrtvu za svoje očišćenje (usp. Lev 12,2-8). Drugi propis nalaže da se svako muško prvorodence ima otkupiti za 5 hramskih šekela. Bog je, naime, u pashalnoj noći u Egiptu pošteđio izraelske prvorodence, tako da otada oni pripadaju samo njemu: prvorodenci životinja trebaju stoga biti žrtvovani, a sin prvorodenac otkupljen. To je trebao učiniti otac tako da rečenu svotu isplati bilo kojem svećeniku u (Izl. 13,2-12). Dakle, da bi se udovoljilo prvom propisu (očišćenje), bilo je dovoljno da samo majka u hramu prinese žrtvu, a da bi se otkupio prvorodenac - Isus - bilo je po sebi dovoljno da Josip gdje u Izraelu isplati nekom svećeniku 5 šekela. Zašto su onda Josip i Marija donijeli Isusa u hram? Radi li se tu o Lukinom površnom poznavanju židovskih uredbi, ili se u tom krije neko drugo značenje?

Iako to Lukin tekst izravno ne potvrđuje, teolozi smatraju da Isus u hramu nije bio *otkupljen*, nego *prikazan*. Zašto? Prvo: Josip uopće nije bio Isusov pravi otac, pa prema tome nije ni mogao Isusa otkupiti. Drugo: Isus je trebao biti prikazan kao prvo vazmeno janje koje ima biti žrtvovano za spas svijeta. Ovakvom shvaćanju ide u prilog i liturgijska tradicija ovog blagdana koja u misnim molitvama ne spominje Marijino očišćenje, nego Isusovo prikazanje. U obnovljenoj liturgiji ovaj blagdan više nema pokorničko obilježje (umjesto ljubičaste uzima se bijela boja) te se smatra Gospodnjim, a ne Gospinim blagdanom.

Obnovljeni misal predviđa dva načina slavljenja ovog blagdana. Prvi je svečaniji i predviđa blagoslov svijeća i ophod od neke manje crkve (ili kojeg drugog prikladnog mjesta) do crkve, a drugi način ima iste obrasce, samo što se blagoslov svijeća upriliči na crkvenim vratima.

II. DOŠAŠĆE

Adventus – παρουσία (dolazak) značio je u staroj Grčkoj godišnji dolazak božanstva u svoj hram. U političkom rječniku ova je riječ označavala prvi službeni posjet neke poznate ličnosti. U prvih kršćanskih pisaca *adventus* je označavao dolazak Kristov među svoje vjernike, slično kao i pojmovi *natale* i *epihania*.

1. Priprava na Božić na Zapadu

Priprava se na Božić prvo bilježi u Galiji i Španjolskoj. Trajala je tri tjedna i vrlo je vjerojatno da se uklapala u pripravu na krštenje koje se podjeljivalo na Bogojavljenje, tako da bi došašće bilo „božićna korizma”. Sabor u Zaragozi 380. određuje da vjernici revnije dolaze u crkvu od 17. prosinca do Bogojavljenja. U Rimu se došašće pojavljuje tek u drugom dijelu 6. st. Dvostruki je smisao rimskog došašća. S jedne je strane to priprava na Božić, a s druge strane je to radosno iščekivanje konačnog Gospodnjeg dolaska na koncu svijeta. Zanimljivo je da su se prema Misalu Pija V. *svakog* običnog dana u došašću uzimali isti obrasci molitava i čitanja, tako da su svećenici cijelu misu znali napamet. Pa ipak, ljudi su hrlili na zornice!

2. Priprava na Božić na Istoku

Na Istoku nemamo došašća u zapadnom smislu. U bizantskom obredu se u nedjelju koja prethodi Božiću spominju „svi Oci koji su tijekom stoljeća bili Bogu mili, od Adama, sve do Josipa, zaručnika Djevičina”. U sirijskom se obredu 4 ili 5 nedjelja prije Božića nazivaju nedjelje navještaja: navještaj Zahariji, navještaj Mariji, pohođenje Marijino, rođenje Ivana Krstitelja, navještenje Josipu.

3. Slavlje došašća

U današnjoj je liturgiji došašće podijeljeno na 2 dijela. Do 17. prosinca prevladava tematika drugog, konačnog dolaska Kristova, a 17.-24. prosinca pada bliža priprava na Božić. Svaki dan ima vlastitu misu. Dva su predslovlja. Prvo spominje dva dolaska Isusova, a drugo samo onaj prvi.⁹⁵

4. Navještenje Gospodinovo – Blagovijest

---

⁹⁵ Valja paziti kod svagdanjih čitanja. Naime, lekcionar donosi čitanja za svaki dan sve do konca trećega tjedna došašća. Međutim, 17. XII. pa nadalje uzimaju se čitanja naznačena po datumima. Ona imaju prednost pred prethodnim čitanjima. Npr. ako se poklopi 17. XII. (ili bilo koji drugi dan nakon 17. XII.) s nekim danom trećega tjedna došašća, onda 17. XII. i dani koji slijede imaju prednost. To vrijedi i za Časoslov i za Misal. To je zbog toga što došašće nema uvijek isti broj dana. došašće, naime, uvijek ima 4 nedjelje, ali ne nužno i puna 4 tjedna.

Navještenje u došašću. Zapadne su liturgije tijekom čitavog došašća zapravo slavile navještenje Kristovo. Sabor u Toledo 656. određuje da se navještenje slavi 18. prosinca. I danas se evanđelje navještenja Kristova rođenja čita 4. nedjelje došašća. Neki će se sjetiti da se do reforme iz 1970. to evanđelje čitalo na *svim* misama zornicama u došašću!

Svetkovina navještenja 25. ožujka. Navještenje se u Rimu slavi 25. ožujka (9 mjeseci prije Božića) tamo negdje od 7. st. pod imenom *Annuntiatio Domini*. Uskoro je utjecaj marijanske pobožnosti doveo do promjene ovog imena *Annuntiatio Beate Mariae Virginis* (Navještenje Blažene Djevice Marije), tako da je ova Gospodnja svetkovina pretvorena u Gospinu.⁹⁶ Tek je reforma iz 1969. vratila ovom blagdanu njegovo izvorno ime: *Annuntiatio Domini* - Navještenje Gospodnje. Zanimljivo je da bizantska liturgija, koja ne dopušta nikakav blagdan u korizmi, ovaj blagdan slavi i onda kada on padne u korizmi.

---

⁹⁶ Tako je u romanskim jezicima Anuncijata žensko ime (misli se na blagdan Gospe "Anuncijate" – Naviještene")

TREĆI DIO

SVETKOVINE I BLAGDANI "KROZ GODINU"

I. GOSPODNJI BLAGDAN

A. OPĆI

1. Preobraženje Gospodnje (6. kolovoza)

Postanak i razvoj. Vrlo je vjerojatno da ovaj blagdan zapravo komemorira posvetu bazilike na brdu Taboru. Ovaj je blagdan mlađi od blagdana Uzvišenja svetog Križa. Naime, prema tradiciji, Isus se preobrazio točno 40 dana prije svoje smrti. Tako Crkva slavi Uzvišenje svetog Križa (14. rujna) točno 40 dana nakon blagdana Preobraženja (6. kolovoza).

Na Zapadu se ovaj blagdan pojavljuje u drugoj polovici 9. st., prvo u Napulju, zatim u germanskim zemljama. U 11/12. st. ovaj se blagdan prihvaća u Rimu. U kalendar ga upisuje papa Kalikst III. 1457. u zahvalu za pobjedu nad Turcima (pod sv. Ivanom Kapistranom) kod Beograda 6. kolovoza 1456.

Slavlje. Ovaj se blagdan osobito svečano slavi na Istoku koji ovako izražava njegovu teologiju: „Na današnji je dan Krist na Taboru preobrazio narav što ju je od Adama primio: prekrio ju je svojim sjajem i tako ju pobožanstvenio.”

Zapad ne slavi ovaj blagdan tako svečano, ali se u Službi čitanja susreće misao Anastazija Sinajskog: „S Kristom ćemo i mi biti obnovljeni i pobožanstvenjeni u našim dušama”.

2. Uzvišenje svetog Križa

Postanak i razvoj. Blagdan Uzvišenja svetog Križa je nastao u Jeruzalemu, gdje se slavio izuzetno svečano. U 5. st. se 14. rujna slavila obljetnica posvete Konstantinove bazilike na Golgoti. Prema Egeriji taj je dan bio izabran zato što se upravo toga dana 335., zaslugom Helene, majke cara Konstantina, pronašao sveti Križ. U Rimu se, pod galskim utjecajem, početkom 6. st. slavio blagdan Našašća sv. Križa koji je pao 3. svibnja. Od 7. st., nakon što su relikvije svetoga Križa 635. preotete od Perzijanaca, sveti Križ se izlagao vjernicima na što-

vanje 14. rujna u vatikanskoj bazilici. Kasnije su ove relikvije prenesene u baziliku Svetog jeruzalemskog Križa. Blagdan našašća sv. Križa (3. svibnja) dokinut je 1960.

Slavlje. Na Istoku se ovaj blagdan slavi skoro toliko svečano koliko i Uskrs. Izraz „uzvišenje“ potječe iz istočnog obreda: svećenik uzdiže križ prema 4 strane svijeta a zbor svaki puta pjeva po 100 puta *Kyrie eleison*.

U Rimu je toga dana bila procesija od Marije Velike do Laterana gdje se častio sv. Križ (prije nego se prenio u baziliku sv. Križa). Ova je procesija bila poznata i u drugim zapadnim Crkvama.

3. Posveta Crkve

Podrijetlo. Židovi su svake godine slavili blagdan očišćenja hrama (nakon makabejskih ratova 165. prije Kr.). I kršćani su slavili obljetnicu posvete svojih bazilika, ali su pri tome više mislili na živu zajednicu - Crkva koja se u crkvi-zgradi okuplja.

Slavlje. U rimskoj se liturgiji danas svake godine slavi posveta Lateranske bazilike, koja je "*omnium ecclesiarum mater et caput*"; a u svakoj se biskupiji slavi blagdan posvete katedrale a i svaka crkva slavi blagdan svoje posvete. Blagdan posvete crkve je blagdan Crkve-zajednice vjernika, naroda Božjega koji se u crkvi-zgradi okuplja. Stoga predslavlje veli: „U ovoj kući koju si nam dao ti izgrađuješ na svoju slavu živi hram, a to smo mi“. Prema Novom zavjetu Krist je novi hram, jer u njemu prebiva slava Očeva (Iv 17,22). I vjernici su hram Božji ukoliko su živi udovi Kristova tijela (1 Kor 6,19; Rim 8,11), oni su živo kamenje koje se ugrađuje u duhovni hram, zaglavni je kamen Krist (1 Pt 2,4-5). Kršćanstvo dakle zabacuje ideju hrama kao građevine u kojoj bi prebivalo neko božanstvo, nego je hram-crkva zapravo zgrada u kojoj se okuplja zajednica-Crkva koja je u Duhu Svetom hram Božji, prebivalište Božje slave. Zato u sadašnjem misalu misa obljetnica posvete crkve jest na prvom mjestu u zajedničkim misama.

B. ZAPADNI GOSPODNJI BLAGDANI

1. Presveto Trojstvo

Nastanak. Izgleda da bi ovaj blagdan bio vezan uz provalu Gota i arijanskog krivovjerja. Budući da su arijevcima nijekali Kristovo božanstvo, svetkovina Presvetog Trojstva bi bio reakcija. Naime, još ranije je Alkuin (oko 800.) bio sastavio u Franačkoj državi nekoliko misa za svaki dan (što je nedostajalo u Grgurovom

sakramentaru kojeg je papa dao Karlu Velikom), a na čelu tih misa je bila misa u čast Presvetog Trojstva. U 11. st. se u Clunyju počeo slaviti poseban blagdan Presvetog Trojstva i to u prvu nedjelju poslije Duhova (a u nekim crkvama na posljednju, 14. nedjelju po Duhovima). Ipak, još 1181. papa Aleksandar III. nije smatrao zgodnim da se slavi posebna misa u čast Presvetog Trojstva, jer se ono časti svaki dan kad se moli „Slava Ocu“. Ipak se u samostanima ovaj blagdan naveliko slavio, samo što još nije bilo točno određeno kada. Neki su ga slavili u nedjelju prije došašća, a drugi na osminu Duhova. Konačno je papa Ivan XXII. 1334. odredio da se ovaj blagdan ima slaviti u nedjelju iza Duhova. Razumljivo zašto baš nedjelja iza Duhova. Naime, u tjednu poslije Duhova slavile su se kvatre, tako da je nedjelja iza Duhova bila *vacante* (kao sve nedjelje nakon velikih noćnih bdjenja). Kasnije su i Duhovi dobili svoju osminu, pa su kvatre pomaknute tjedan dana, a te je nedjelje, po uzoru na bizantsku liturgiju onda bila stavljen blagdan svih svetih, što je već Grgur Veliki dokinuo i vratio kvatre na prvotno mjesto. Nedjelja iza Duhova bila je i dalje *vacante*. Kasnije su crkve, koje nisu imale kvatre, morale staviti neki obrazac za nedjeljnu misu.⁹⁷ Tako su onda uzeli Alkuinov obrazac mise Presvetog Trojstva. Obnovljena je liturgija zadržala ovu svetkovinu, ali je molitvene tekstove osvježila, te se umjesto molitve „*aeterne Trinitatis gloriam agnoscere... et adorare unitatem*“, govori više pod vidom povijesti spasenja: „*Bože koji si svoju Riječ i Duha istine poslao u svijet...*“

Smisao. Ovaj blagdan ne slavi nikakvo otajstvo, tj. nikakav *dogadaj* našeg spasenja, nego jednu vjersku istinu, što je po sebi za liturgiju previše statično. Vidjet ćemo da je to problem čitavog niza (novijih) blagdana kao što su Tijelovo, Srce Isusovo, Gospa Lurdska... Prva Crkva to nije poznavala.

2. Tijelovo

Tijelovo je jedan od onih blagdana koji svoje postojanje u dobroj mjeri zahvaljuje privatnim objavama, iako pravi razlozi leže još dulje u povijesti. U ranom srednjem vijeku kršćani su se sve rjeđe pričestivali zbog strogog shvaćanja uvjeta za sakramentalno odrješenje u ispovijedi. K tomu je misa zbog latinskog jezika postala nerazumljiva, što je također doprinijelo tome da su vjernici sve manje shvaćali misu kao žrtvenu *gozbu*. Tako je pučka pobožnost u svetoj misi sve više častila Krista *prisutnog* pod prilikama kruha i vina, a sve manje doživljavala da se tu radi o Kristu žrtvovanom koji se daje kao *hrana*. Misa je postala trenutak slavodobitnog silaska Kristova među svoje vjernike. Tako je nekako vrhunac euharistijske pobožnosti bilo *promatranje* posvećene hostije.

Takva se euharistijska pobožnost posebno počela širiti poslije 1000. godine, a osobito na području današnje Belgije. Tako stižemo do jedne privatne objave: Ivana od Retinea (1193.-1258.), poglavarica jednog samostana u blizini Ligea, u

---

⁹⁷ Kasnije su dokinute sve nedjelje „*vacante*“, tj. euharistija se slavila *svake* nedjelje. U ovom slučaju to je onda značilo da su u nedjelju iza Duhova počeli svi slaviti Presveto Trojstvo.

molitvenom je zanosu vidjela jedan svijetao krug, čiji je tek jedan isječak bio taman. Razumjela je da taj krug predstavlja liturgijsku godinu kojoj nedostaje jedan blagdan u čast Presvetog Oltarskog Sakramenta. Tamošnji su teolozi prihvatili istinitost tih objava, pa je biskup iz Liègea odredio da se u njegovoj biskupiji Tijelovo slavi četvrtkom iza svetkovine Presvetog Trojstva. Bila je to 1246.

Teolog koji je prihvatio tu privatnu objavu bio je Hugo od Thierry-a. Kad je on kasnije postao kardinalom i legatom Svete Stolice u Flandriji, uveo je blagdan Tijelova na područje svoje nadležnosti. Još kasnije, 1261. on je postao papa pod imenom Urban IV. Kao papa je ipak oklijevao propisati ovu svetkovinu čitavoj Crkvi. I tada se dogodila i druga privatna objava.

Jedan je češki svećenik-hodočasnik služio misu u Bolseni, u blizini Orvieto (nadmak Rima). Dok je slavio misu imao je velikih sumnji glede stvarne prisutnosti Kristove na oltaru. I tada se dogodilo čudo: posvećena se hostija pretvorila u živo ljudsko tkivo koje je obilno krvarilo, tako da se krv s plitice prelijevala po tjelesniku. Ovaj su tjelesnik u svečanoj procesiji odnijeli papi u Orvieto gdje se on tada nalazio. Bilo je to 19. lipnja 1264. Urban IV. se riješio svih sumnji i 11. kolovoza iste godine bulom *Transiturus de hoc mundo* propisuje ovu svetkovinu obvezatnom za svu Crkvu. Bilo je to prvi put u povijesti da papa svojim autoritetom nameće slavljenje jednog blagdana čitavoj zapadnoj Crkvi. Nakon smrti Urbana IV. ova bula ostaje pomalo u zaboravu. Kasnije, papa Celestin V. i Ivan XXII. početkom 14. st. provode bulu *Transiturus*, pa se Tijelovo širi po svoj Crkvi.

Iako ni jedan od tih papa ne propisuje teoforičnu procesiju, ipak se tijelovske procesije javljaju usporedo sa uvođenjem ovog blagdana. Ove procesije i odgovaraju onom duhu u kojem je i nastao ovaj blagdan: kler i vjernici su htjeli na što svečaniji način iskazati počast Kralju slave, Kristu prisutnom u Sakramentu među svojim vjericima. Uskoro se Sakrament nije nosio jednostavno u čestičnjaku, nego u pokaznici, tako da se može *vidjeti* posvećena hostija.⁹⁸ Nakon reformacije su tijelovske procesije na poseban način imale značenje ispovijesti vjere.⁹⁹ Protestanti su naime stavljali u pitanje stvarnu prisutnost Kristovu pod svetim prilikama iza mise. Tako su, osobito u vrijeme baroka, tijelovske procesije postale najsvečaniji dio liturgijske godine. Uskoro su se ustalile četiri postaje. Novi Red euharistijskih procesija predlaže četiri tematske postaje, od kojih svaka ima uvodnu pjesmu, kratki nagovor, evanđelje, psalam, (homiliju), lita-

---

⁹⁸ Te su pokaznice znale biti vrlo maštovite, kao npr. križ optočen zlatom i dragim kamenjem u čijoj je sredini bila hostija, lik Kristov kojemu je na mjestu gdje je srce bila postavljena hostija, lik Gospe i sv. Ivana kako kleče pred Hostijom, kip Krista uskrsloga s hostijom. U svakom je slučaju bilo bitno a hostija bude *vidljiva*.

⁹⁹ U Njemačkoj su te procesije praktički postale oblik blagoslova polja.

nijske molitve, te zaključnu molitvu. Ovaj Red predviđa veliku slobodu u strukturiranju pojedinih postaja, i u određivanju njihova broja.¹⁰⁰

3. Blagdan Srca Isusova

Pobožnost Srcu Isusovu seže u srednji vijek gdje su duhovni pisci (osobito sv. Bernard) širili pobožnost prema mucu Isusovoj, razmatrajući osobito njegove rane, među kojima se isticala rana na boku, odnosno, probodeno srce. Tako je npr. pobožnost prema Isusovom probodenom srcu zabilježena osobito u samostanu Helfta u Saskoj početkom 14. st. i općenito u Njemačkoj u dominikanskim samostanima. U novootkrivenim zemljama ovu su pobožnost širili isusovci.

Ova je pobožnost ušla u liturgiju tek u drugom dijelu 17. st. Biskup iz Rennes-a je 1670. dopustio svećeniku Ivanu Eudes-u (Ed) da svake godine 31. kolovoza slavi misu u čast Srcu Isusovu, upotrebljavajući misne obrasce koje je bio sam sastavio. Nekoliko su godina kasnije (1675.) privatne objave Margarete Marije Alacoque pridonijela širenju ovog kulta.

Blagdan se širio bez nekog posebnog reda. Tako npr. od 1672. do 1840. u Francuskoj ima preko 30 dana kada se slavi ovaj blagdan. Od 1765. do 1970. Rim je odobrio samo 4 mise: *Miserabatur*, odobrena za Poljsku i Portugal (1765); *Egredimini*, za Veneciju, Austriju i Španjolsku (1778.); *Cogitationes* i *Sciens Iesu* (Euharistijsko Srce Isusovo) 1921. Ova je misa dokinuta 1960. Pio IX. je uveo ovaj blagdan u kalendar Latinske Crkve 1856. i odredio da se slavi trećega petka iza Duhova.

4. Blagdan Krista, Kralja svega stvorenja

Ovu je svetkovinu uveo Pio XI. 1925. i odredio da se slavi u nedjelju koja prethodi svetkovini Svih Svetih. Krista Svevladara Crkve je i ranije slavila: Bogojavljenje, Uskrs i Uzašašće po sebi već slave Krista Kralja. Pio XI. ovako tumači; svetkovina se uvodi iz „pedagoških“ razloga – u jeku sve veće sekularizacije i ateizacije htjelo se naglasiti Kristov vrhovni autoritet nad ljudima i nad poviješću.

---

¹⁰⁰ Ova je svetkovina prilično problematična, jer ne slavi neko otajstvo našega spasenja, nego istinu naše vjere. Nadalje, ovaj blagdan pokušava “konkurirati” Velikom četvrtku. Međutim, očito je da zadnja liturgijska reforma nije mogla jednostavno dokinuti tu svetkovinu, jer je donedavno bila nakon Uskrsa i Božića najveća svetkovina. Nadalje, u svijesti mnogih vjernika i nadalje je veoma važna (pogotovo na njemačkom govornom području). Zato bismo rekli slijedeće: ne dokidati, ali i ne prenaplašavati. Naprotiv, treba naglašavati Veliki četvrtak. A što se tiče procesije, radije naglašavati procesiju na Cvjetnicu!

Reforma kalendara iz 1970. htjela je naglasiti kozmičko-eschatološki značaj Kristova Kraljevskog dostojanstva. Svetkovina je pomaknuta na posljednju nedjelju „kroz godinu“, uoči došašća: dakle u perspektivi Kristovog drugog dolaska u slavi.

II. PORIJEKLO I POVIJEST RAZVOJA ŠTOVANJA SVETACA

1. Štovanje mučenika

Od samih je početaka Crkva imala svoje mučenike - muževe i žene koji su vjernosti Kristu Gospodinu zasvjedočili svojim životom. Zato se u grčkom i nazivaju μαρτυρες - svjedoci. Vrijeme Crkve je uvijek, manje ili više, vrijeme mučenika, sve tamo od prvih progona Heroda Mlađega, preko Nerona i drugih rimskih careva, pa do primjera iz ovoga stoljeća.

Grčki pojam ο/η μαρτυς, μαρτυρος, u crkvenoj uporabi najčešće kasniji eolski oblik ο/η μαρτυρ, μαρτυρος označava, osobito u sudskoj praksi, osobu koja svjedoči za nešto što je osobno vidjela i doživjela. Kasnije ovi pojmovi nemaju isključivo pravnički značaj, nego označavaju općenito svjedočenje za neku ideju. Tako već u staroj Grčkoj μαρτυρία može biti svjedočanstvo sve do predanja vlastitog života.

U Novom zavjetu ovaj pojam označava ponajprije svjedoka, a Luka govori o svjedocima Kristovog uskrsnuća. Kršćanska se vjera temelji ne samo na očevidcima (αυτοπται) Kristovih djela, nego upravo na svjedocima (μαρτυρες) koji u činjenici Kristove smrti i uskrsnuća svjedoče i dubokim osobnim uvjerenjem prepoznaju otajstvo našega spasenja. Tako Isus šalje svoje učenike da budu svjedocima njegovih djela uključujući i uskrsnuće: *(Isus) im reče: „Ovako je pisano: 'Krist će trpjeti i, treći dan, ustati od mrtvih, i u njegovo će se Ime propovijedati obraćenje i otpuštenje grijeha po svim narodima počevši od Jeruzalema.' Vi ste tomu svjedoci*” (Lk 24,46-48). Uz ova značenja u NZ poznat je i pojam mučeničkog svjedoka u osobi Stjepana koji je svjedočeci prolio svoju krv.

Moguće je da već Klement u svojoj Poslanici Korinćanima (5,4.7) rabi izraz μαρτυρειν u smislu mučeništva kako ga danas shvaćamo. Svi se ovi izrazi prvi puta sa sigurnošću koriste kao oznaka za mučeništvo u opisu mučeništva sv. Polikarpa sredinom 2. st. Ovdje se bez dvojbe radi o svjedočenju sve do davanja vlastitog života. Mučenik se bori protiv sotone. „U toj borbi kršćani ne samo da Krista nasljeđuju, nego i nadopunjuju njegove muke i to ne oni sami nego Krist u njima i po njima. Oni osjećaju su sebi potporu Krista i Duha Svetoga po kojoj su oni postaju kadri bez jadikovanja, štoviše, s osmjehom na usnama po-

dnositi najstrašnija mučenja.”¹⁰¹ Naime, „otajstvo mučenika je plod i dio otajstva Kristova. Ono je s njim povezano, štoviše jedno s njime. U štovanju mučenika ne stavlja se uz bok otajstva Kristova još jedno drugo autonomno otajstvo nego se u njemu otajstvo Kristovo zapravo razvija i primjenjuje.”¹⁰²

Kult mučenika je oblik štovanja pokojnika što je prisutno u svim kulturama.¹⁰³ Članovi obitelji bi se sastajali na grobu svojih pokojnika, osobito o njihovu rođendanu, gdje su onda činili žrtve ljevanice ili obdržavali tzv. *refrigerium*, gozbu u čast pokojnika. U Rimu su se takve gozbe održavale osobito u veljači, koja je u ono vrijeme bila posljednji mjesec u godini. Izgleda da je blagdan Katedre sv. Petra smješten u taj mjesec upravo iz tog razloga. Kršćani inače nisu odbacivali poganske običaje ukoliko nisu bili u suprotnosti s kršćanskim načelima.¹⁰⁴ Želeći biti slični svome Gospodinu i u njegovu ukopu, kršćani su odbacili spaljivanje pokojnika i odlučili se za sahranjivanje. Umjesto *refigeriuma*, slavili su euharistiju,¹⁰⁵ a umjesto žalopojki, pjevali su himne i psalme.

Kult mučenika je u osnovi sličan štovanju pokojnika i vezan je prvenstveno uz njegov grob. Dok su se pogani okupljali oko grobova svojih pokojnika o njihovom rođendanu, kršćani su se okupljali na grobovima svojih mučenika o njihovom *nebeskom rođendanu (dies natalis)*, na dan njihova mučeništva. Tako su se npr. vjernici iz Smirne već u 2. st. okupljali svake godine na dan mučeništva biskupa Polikarpa u radosti i veselju.¹⁰⁶ Tom je prigodom euharistijsko slavlje bilo osobito svečano, kako to svjedoče brojni stari liturgijski spisi. U početku se nije puno razlikovalo štovanje umrlih kršćana od štovanja mučenika. Tek Augustin pobliže određuje da se za mučenike ne moli, nego za ostale pokojnike, da bi se kasnije i kršćani molili „preko” njih (kao zagovornika), a ne za njih.¹⁰⁷ Za razliku od ostalih umrlih kršćana, na grobu mučenika nije se okupljala samo njegova rodbina, nego svi vjernici. Nadalje, kršćani su se molili svojim mučenicima da ih zagovaraju kod Boga, kako to svjedoči *Memoria apostolorum* u današnjim katakombama sv. Sebastijana u Rimu gdje su na crvenom zidu upisani grafiti u

---

¹⁰¹ H. STRATHMANN, *μαρτυρ*, u *GLNT*, 6, 1269-1372, ovdje, 1370.

¹⁰² O. CASEL, *Mysterium und Martyrium in den römischen Sakramentarien*, u *Jahrbuch für Liturgiewissenschaft* 2(1922)18-38, ovdje 29.

¹⁰³ U rimsku liturgiju latinskog jezika preuzet je grčki izraz i na latinskom glasi: *martyr*, *martyris*, usp. A. BLAISE, *Le vocabulaire latin des principaux thèmes liturgiques*, Brepols, 1966., 70.

¹⁰⁴ Usp. P. JOUNEL, *Culto dei santi* u *NDL*, 1338-1355, ovdje 1338-1339.

¹⁰⁵ Zbog nereda koji su se znali javljati uz „*refrigeriume*” povezane s noćnim bdjenjem, gdje su neki pili previše vina, uskoro su takve gozbe bile dokinute.

¹⁰⁶ Usp. *Martirio di San Policarpo*, u G. CARDARELLI (prir.), *Atti dei martiri*, Edizioni Paoline, Milano 1985., 100-113. Iz ovog je spisa vidljivo kako su već u 2. st. kršćani posebno častili Polikarpove zemne ostatke, kako su se u radosti sastajali na njegovu grobu svake godine o njegovu *dies natalis*, te kako im je Polikarpovo mučeništvo bilo primjerom i poticajem da i oni pokažu takvu vjernost i hrabrost budu li se našli u prilici da životom posvjedoče svoju vjeru. Ovaj dokument obrazlaže kult mučenika: „Doista, mi štujemo njega (Krista) jer je Sin Božji, a mučenike dostojno častimo kao Gospodinove učenike i nasljedovatelje, zbog nenadmašne privrženosti koju su gajili prema svome Učitelju”.

¹⁰⁷ Ipak, u nekim se molitvenim obrascima još u 6. st. nalazi po koja molitva „za” mučenike.

kojima se moli Petra i Pavla da zagovaraju pojedine pokojnike.¹⁰⁸ Uskoro se međutim *dies natalis* pojedinog mučenika počeo slaviti svečanom euharistijom na njihovu grobu koji više nije bio običan, nego posebno čašćen i uređen. Sa slobodom koju su kršćani dobili u 4. st. na grobu mučenika (a groblja su bila uz rimske ceste) grade se bazilike. Vrlo skoro se kult mučenika širi i izvan mjesta njihova mučeništva, a kult manje poznatih mučenika se od 4. st. širi prijenosom njihovih moćiju.¹⁰⁹ Gdje god se nalazile moći pojedinog sveca, razvijao se i njihov kult, tako da je uskoro postalo nezamislivo sagraditi oltar u koji ne bi bile ugrađene kosti mučenika.¹¹⁰

Kasnije spomeni svetaca ulaze i u liturgijske knjige. Koncem 4. st. rimski kalendar bilježi 50 imena mučenika kao i 12 papa. Molitve susrećemo tek u sakramentarijima. Dok prvi Gelazijev sakramentar i Sakramentar iz Verone slave samo pojedine svece, u Gelazijevim sakramentarijima 8. stoljeća susrećemo već zajednička slavlja svetaca.¹¹¹

Obnovljena liturgija kao plod 2. Vatikanskog sabora naglašava središnje mjesto Kristovog vazmenog otajstva u sveukupnom liturgijskom slavljenju.

SC 104: *O rođendanima svetaca Crkva navješćuje vazmeno otajstvo u svecima koji su zajedno s Kristom trpjeli te su s njime suproslavljeni, a vjernicima predlaže njihove primjere, koji po Kristu sve privlače k Ocu, i njihovim zaslugama moli i postizava Božja dobročinstva.*

2. Štovanje svetaca koji nisu bili mučenici

---

¹⁰⁸ Npr. *Paule et Petre, in mente habete Sozomenum; Petre et Paule, petite pro Victore*. Ipak valja pripomenuti da u Rimu prije 250. nije bilo *liturgijskog* slavlja pojedinih mučenika. Grobovi su im bili bez ikakvih posebnih oznaka, tako da se čak spomen na nek mučenike i izgubio. Izuzetak je bilo štovanje Petra i Pavla, koje ipak, prije navedene godine još nije bilo liturgijsko. Usp. M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, 2, Ancora, Milano, 1946., 268.

¹⁰⁹ Iako su antički zakoni bili strogi glede nepovredivosti grobova, ipak su kršćani prenosili kosti svojih mučenika. To je uzelo maha s osnutkom Konstantinopolisa, „novoga Rima“, koji je kostima mučenika htio podići vlastiti ugled. Car Konstancije je tamo dao prenijeti moći sv. Andrije, sv. Timoteja, sv. Luke, egipatskih mučenika, a Teodor je dao prenijeti i glavu Ivana Krstitelja. Usp. M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, 2, 271.

¹¹⁰ Osim toga, barbarske provale i pustošenja očitovale su se i na grobljima, a opustošena rimska okolica i katakombe bile su često utočišta razbojnika i ljudi na lošu glasu. Da bi se dakle grobovi mučenika sačuvali od pljačke, pape su dale prenijeti kosti najpoznatijih mučenika u rimske bazilike. Pape su kasnije iz svoje riznice davale relikvije novosagrađenim crkvama. Usp. M. RIGHETTI, *Nav. dj.*, 270-271.281-282. Zanimljivo je da je i prvi kontakt Rima s novodoseljenim Hrvatima bio vezan uz relikvije mučenika: papa Ivan IV. sredinom 7. st. šalje u Dalmaciju opata Martina između ostaloga i zato da iz Istre i Dalmacije donese moći mučenika koje je onda papa položio u jednu rimsku crkvu. Usp. F. ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, 1, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1988., 45.

¹¹¹ Usp. M. AUGÉ, *Nav. dj.*, 255.

Još od vremena progonstva počeli su se slaviti kao mučenici i oni koji su – makar nisu bili ubijeni – pretrpjeli progonstvo, tamnice, prisilni rad u rudnicima zbog vjernosti Kristu. Pojam se mučenika tako počeo širiti. Uskoro su se kao mučenici počeli slaviti i ispovjednici, pustinjaci, osobito biskupi. U rimskom se kalendaru tako štiju kao sveci svi pape koji su živjeli prije 313. godine.

a) Štovanje asketa i djevice

Askete. Kad su progonstva bila prestala, pojavilo se pitanje kako doseći vrhunac svetosti kada više nije bilo mogućnosti pravog mučeništva? Antun Pustinjak (+356.), Hilarije (+371.), Bazilije (+379.) i ostali odgovaraju: po asketskom životu. Ivan Zlatousti veli: „Umrtoljite i razapinjite svoje tijelo, pa ćete i vi primiti vijenac mučeništva.“ Tako se pojavio novi tip svetosti. Kad bi asketi umirali, njihovi bi ih učenici častili kao mučenike. Tako npr. kad je Hilarion došao proslaviti prvu obljetnicu smrti Antuna Pustinjaka, mogao je izvijestiti kako su Antunovi učenici bili sakrili njegovo tijelo bojeći se da im ga neki bogataš ne bi uzeo i sahranio u vrtu svoje vile da bi mu tamo sagradili svetište.¹¹²

Djevice. Bogu posvećeno djevičanstvo bilo je smatrano uzvišenijim oblikom askeze. Metod Olimpijski (3. st.) uspoređuje djevičanstvo s mučeništvom: „Zar nisu djevice svojedočile (=bile mučenice) ne trpeći, istina, tjelesnih muka za kratko vrijeme, nego vodeći borbu za vrijeme čitavog svog života za vlastitu čistoću?“

Uz djevičanstvo se i *udovištvo* smatralo oblikom askeze s mogućnošću služenja Crkvi. Kako god bilo, štovanje svetih žena je počelo s mučenicima, a onda se proširilo na ostale.

b) Štovanje biskupa

U vrijeme progona mnogu su biskupi bili mučenici i kao takvi čašćeni. Drugi su trpjeli progonstva i tamnice i bili također štovani. Kad su se pojavili pustinjaci, crkve su sve češće njih birali za biskupe, tako da su se i oni kasnije počeli častiti kao sveci (da se razumijemo, samo iza smrti!). Svaka je Crkva još imala popis dana smrti svojih biskupa. U jednom je trenutku taj popis jednostavno uvršten u kalendar mučenika, pa su se tako i biskupi počeli slaviti kao sveci.

3. Daljnji razvoj štovanja svetaca

---

¹¹² Upozorimo i na slijedeće. Mudrost Crkve veli: „Svece valja nasljedovati, ne oponašati“. No tijekom povijesti to nažalost mnogi nisu uzimali u obzir. Tako npr. život sv. Antuna Pustinjaka nije ideal kršćanstva. Jednostavno, to je bio *njegov* put, a svatko od nas, unutar evanđeoskih naputaka pod vodstvom Duha Svetoga treba pronaći svoj put. Mnogi su tako otišli u fanatizam nastojeći oponašati sv. Antuna Pustinjaka, sv. Franju... A valjalo se samo nadahnjivati njihovim životom i nasljedovati njihovu želju i volju da odgovore na poziv koji je Bog njima bio uputio. Nema recepta za svetost. Svaki je čovjek jedinstven i neponovljiv. Takvim ga je Bog htio, tako je onda i s njegovim pozivom na svetost.

U prvim su se stoljećima mučenici častili gotovo isključivo na njihovim grobovima. Koncem 4. st. njihov se kult širi, tako na npr. u Rimu susrećemo štovanje afričkih mučenika Ciprijana, Perpetue i Felicite. Od 6. st. vjernici slave *dies natalis* pojedinog mučenika u bazilikama, gdje redovito i počivaju kosti pojedinog mučenika. U ovo je vrijeme već redovita pojava da štovanje pojedinih svetaca prelazi iz Crkve u Crkvu. Poznato je npr. da već koncem 4. st. cijela Crkva slavi svetkovinu Petra i Pavla.

a) Prijenos i štovanje relikvija

Nakon progonstva, koncem 4. st. posvuda su se prenosile kosti mučenika s groblja u bazilike. To je osobito poticao Ambrozije. U Rimu su kosti svih mučenika bile prenesene u crkve tek u 8. st. zbog opće nesigurnosti nastale gotsko-bizantskim ratom. Dijeljenje (komadanje) relikvija se u Rimu javilo razmjerno kasno. Poznato je npr. da su se 415. u Jeruzalemu pronašle moći sv. Stjepana, a jedan je njihov dio dospio do Hipone gdje su se onda počela događati čudesa. Otada je svaka crkva koja bi posjedovala komadić-relikviju nekog sveca počela slaviti njegov *dies natalis*.¹¹³ Širenjem relikvija širilo se i štovanje pojedinih svetaca.

b) Hagiografska literatura

Hagiografska je literatura također pridonijela širenju kulta pojedinih svetaca. Najznačajniji su spisi svakako *Acta martyrum*. To su najizvorniji dokumenti o mučeništvu, „iz prve ruke“, tj. spisi nalik sudskim spisima o njihovu mučeništvu. Nastali su nedugo nakon mučeništva, praktički još za života onih koji su bili svjedoci. Donosimo kao primjer izvještaj o mučeništvu sv. Poliona, čitača iz Cibala (Vinkovci) koji je ubijen presudom upravitelja Proba 304. Ova su akta napisana oko 370.¹¹⁴

Carevi su Dioklecijan i Maksimilijan odlučili da se usmrte svi kršćani koji se ne bi htjeli odreći svoje vjere. I čim je taj ukaz dospio do Sirmija, poče ga upravitelj Prob provoditi u djelo. Progon je počeo sa svećenstvom. Naredio je da se uhvati i ubijen Montan, svećenik singidunske crkve, koji se u svom životu dugo odlikovao vršenjem kršćanskih kreposti. Slična je osuda dala mučeničku palmu i Ireneju, biskupu sirmijske crkve koji se velikodušno borio da obrani svetu vjeru i učvrsti u njoj puk povjeren njegovoj skrbi. Kad je Prob razabrao da slavni borac prezire idole i da s gnušanjem odbija njegove svetogrdne zahtjeve, odredi da ga muče, čime ga je po trenutačnoj smrti uveo u vječni život. No to ne zasiti njegove okrutnosti: on je naime držao da mora pretražiti sve susjedne gradove. Pod izlikom da radi za opće dobro dođe u Cibale, rodno mjesto najkršćanskijeg cara Valentina, u kome je za vrijeme nekog prijašnjeg progonstva, umirući radi imena Isusa Krista, pobijedio đavla i smrt cibalski biskup Euzebij. Istoga dana

¹¹³ Usp. moj članak *Red posvete crkve* u: VĎB 118(1990)59

¹¹⁴ Prijevod je preuzet iz VĎSB 5(1949)54-55.

je, nakon što je upravitelj stigao, po milosnoj providnosti Božjoj uhvaćen i doveden pred sud prvak među lektorima, Polion, poznat svima po svojoj živoj vjери. Optužen je, da je bezbožno i pogrdno govorio o bogovima i carevima.

Prob ga zapita: Kako se zoveš?

- Polion.

- Jesi li kršćanin?

- Jesam.

- Čime se zanimaš?

- Prvak sam među lektorima.

- Kakvim to lektorima?"

- Onima koji običavaju čitati narodu Božju riječ.

- Onima zar, koji nestalnim i lakoumnim ženama ulijevaju u dušu strah pred udajom i nagovaraju ih na besmislenu čistoću?

- Danas ćeš moći i sam vidjeti našu lakoumnost i nestalnost.

- Kako?

- Oni su lakoumni i nestalni, koji ostavljaju svoga Stvoritelja da pristanu uz vaše praznovjerje. A oni koji nastoje da, usprkos muka što ih podnose, izvrše zapovijedi vječnoga Kralja pokazuju svoju vjernost i stalnost. Iako su im poznati ukazi vladara, znaju oni te iste zapovijedi obdržavati i usred muka.

- Kakve zapovijedi? Kakova kralja?

- To su zapovijedi koje nas uče da je samo jedan Bog na nebu koji daje da gromovi tutnje i zabranjuje pridavati božansku čast drvetu i kamenu; koje nas upućuju da okajavamo svoje zloće i za njih dajemo zadovoljštinu, a traže od nas da ustrajemo u stanju bez grijeha. Koje uče djevojke kako će postići vrhunce djevičanstva, a udane opominju da čuvaju u ženidbi svetu čistoću, koje svjetuju gospodarima da sa svojim slugama upravljaju više blagošću nego strogošću, uzimajući u obzir da su i oni ljudi; koji nagovaraju sluge da vrše svoje dužnosti više iz ljubavi nego iz straha...

- Prob: A kakvu korist ima od svega toga onaj koga smrt lišava svjetlosti i svih tjelesnih naslada?

- Polion: Vječna je svjetlost vrednija od sve prolazne, a trajna su dobra draža od onih koja propadaju i nije razborito ako netko pretpostavi propadljiva dobra neprolaznima.

- Što hoćeš sa svime tim? Radije poslušaj naredbe careva!

- Kakove naredbe?

- Naredbe po kojima si dužan žrtvovati bogovima.

- Vršiti svoju dužnost! Ja te ne mogu poslušati, jer je pisano: Svaki koji žrtvuje bogovima, propast će.

- A ako ti ne žrtvuješ, poginut ćeš.

- Čini svoju dužnost! Ja moram slijediti nauk koji su me učili biskupi, svećenici i svi oci, a primam s veseljem kaznu koju ćeš mi odrediti.

I Prob proglasi osudu kojom se određuje da Polion bude spaljen. Odmah su ga stražari odveli jednu milju dalje od grada i ondje je Polion završio svoju žrtvu, zahvaljujući Bogu, koji se udostojao da ga pozove na nebo na obljetnicu biskupa Euzebija.

Mi s veseljem svetujemo spomen ove dvojice junaka i molimo Svemogućega da i nas učini dionicima njihovih zasluga. Ovo se dogodilo u Cibalama, 27. travnja za vladanja Dioklecijana i Maksimilijan, dok Isus Krist kraljuje u sve vijeke. Amen.

Tzv. „mučeništva“ (*passiones*) su kasnijeg datuma i njihova je povijesna vrijednost manja nego kod *acta martyrum*. Često su to puta legende koje objašnjavaju nastanak nekog svetišta. K tomu dolaze životopisi svetaca različite povijesne vrijednosti, već prema tome tko ih je pisao koliko nakon svečeve smrti. Pripomenimo da su širenju štovanja pojedinih svetaca uvelike pridonijela i hodočašća.

4. Štovanje svetaca u liturgiji

Grgur Veliki tumači kako se glede štovanja nekog sveca u Rimu osobito pazi na načelo *nomen, locus, dies*, tj. da se radi o pravom mučeniku, te da se zna mjesto i vrijeme liturgijskog slavlja.

a) *Kalendari*

Svaka je Crkva imala kalendar u koji su bila unesena imena mučenika i dan kada se slavio njihov liturgijski spomendan, bilo da se radilo o mjesnim, bilo o općim svecima. Kasnije je, naravno, došao običaj da je pojedina Crkva rado unosila neke osobito poznate mučenike nekih drugih Crkava, tako da se, praktički sve više i više išlo prema općem kalendaru.

b) *Martirologiji*

Za razliku od kalendara, martirologiji nabrajaju sve svece koji padaju određenog dana (tj. može ih biti više u jednom danu), bez obzira na mjesto štovanja. Martirologij se prije čitao u sklopu časoslova, a često puta je bio jedini liturgijski spomen pojedinih (jedva poznatih) svetaca. Dakle, martirologij je praktički sabrao i sistematizirao različite mjesne kalendare. Osobito je poznat *Jeronimov martirologij* koji se služio rimskim, nikomedijskim i afričkim kalendarima. Ovaj martirologij navodi samo ime, dan i mjesto, a tek koji puta donosi i kratku bilješku o mučeništvu pojedinog sveca. Ovaj je martirologij ujedno najvažniji izvor za ostala hagiografska djela.

c) *Proglašenje svetim (kanonizacija)*

Iako je bilo biskupsko pravo uzdizati neke kršćane na čast sveca, ipak su se od 10-11. st. biskupi sve češće obraćali autoritetu pape da potvrdi ispravnost štovanja pojedinog sveca. Prvo zasvjedočeno odobrenje kulta jednog sveca od strane pape bilo je 993. kada je proglašen svetim sv. Ulrik, augsburški biskup (+ 973). Tek 1171. Aleksandar III. nalaže da se ne smije nikoga častiti kao sveca

bez odobrenja Rimske crkve. Nakon Tridentskog sabora za proglašenje svetaca se počinje brinuti Kongregacija obreda (1588.). Godine 1634. je uveden prvi stupanj od proglašenja svetim: beatifikacija - proglašenje blaženim. Prvi je bio proglašen blaženim sv. Franjo Saleški. Kod proglašenja svetim ili blaženim se gleda na: a) pravovjerje kandidata, b) junačko vršenje evanđeoskih kreposti, c) čudesa koja su nastala na njegov zagovor. Pri tome se za mučenika ne traži treća točka.

d) *Rimski kalendar*

Sa sv. Tomom Becketom (+ 1170.) koji je neposredno nakon svoga mučeništva bio štovan kao svetac, rimski se kalendar otvorio suvremenim svecima. Osnova rimskog kalendara je rimsko-franački kalendar iz 8. i 9. st. U 11. st. se širi kult papa, tako da su se uzimali kao sveci svi pape koji su umrli prije 313. U 12. st. se počinje širiti legenda o svecima koji nisu nikada ni postojali, nego je sama legenda imala odgojni značaj.

e) *Tridentski kalendar*

Kalendar misala i brevijara Pija V. (1568.) preuzima kalendar iz 12. st. i uključuje ostale svece od 12. do 16. st. Rimski se kalendar širi po čitavom Zapadu. Od konca 16. st. pa do 2. Vatikanskog sabora rimski je kalendar doživio pravu inflaciju: kalendar iz 1568. je imao 200 blagdana, a onaj iz 1960. još 145 novih. Valja priznati da je u to vrijeme bilo puno velikana koji su zavrijedili da ih se časti, ali je bilo i onih čiji su život i svetost bili prilično nejasni.

f) *Opći rimski kalendar iz 1969.*

Dana 14. veljače 1969. Pavao VI. je proglasio Opći rimski kalendar obnovljen prema preporukama Sabora. Osnovno je načelo reforme kalendara bilo to da se pojedini svetac po mogućnosti slavi na dan njegove smrti, što odgovara dnevnome *dies natalis*. Htjelo se također pročistiti i obogatiti rimski kalendar. #Pročistiti" je značilo izbaciti iz kalendara spomendane onih svetaca koji su ili legendarni, ili o njima ništa ne znamo osim imena i napomena da su u nekoj Crkvi bili nekada štovani. „Obogatiti" je značilo da u kalendar treba uvrstiti neke novije svece a osobito one iz novokršćanskih zemalja (npr. afrički i japanski mučenici). Tako se došlo do 180 svetaca predloženih za spomendane i blagdane. Evo pregleda stupnjeva liturgijskog slavlja svetaca:

- *Svetkovina*: to je najviši stupanj. U misi se uzimaju Slava i vjerovanje, dva čitanja i evanđelje, a u Službi čitanja u časoslovu dodati Tebe Boga hvalimo.
- *Blagdani*: U misi se uzima slava, jedno vlastito čitanje i evanđelje, u časoslovu opet Tebe Boga hvalimo.
- *Obavezni spomendani*: Uzimaju se molitve od sveca (kao u svetkovinama i blagdanima), čitanja se mogu uzeti bilo od sveca, bilo od dana.

- *Neobavezni spomendani*: Ove spomendane nije obvezano uzeti, a ako se uzmu, onda se postupa kao kod obaveznih spomendana.

Novi je kalendar dao posebnu važnost „jakim“ liturgijskim vremenima (došašće, korizma, božićno i vazmeno vrijeme). Tako su blagdani nekih apostola prebačeni iz Korizme u neko drugo vrijeme. Osim toga su u Korizmi svi spomendani neobvezatni.

g) *Liturgijsko slavlje*

Slavlje obljetnice smrti u starini. Već od samih početaka štovanje se svetaca sastojalo u bdjenju uz grob mučenika na obljetnicu njegova mučeništva. Pri tome su se čitali biblijski odlomci, izvještaji o mučeništvu svetaca. Euharistija se u pravilu slavila dvaput: prvi put kao misa bdjenja uz grob, a drugi put slijedećeg dana.

Misne molitve. Drugi Vatikanski sabor ovako objašnjava smisao slavljenja spomendana svetaca (SC 104):

O rođendanima svetaca Crkva navješćuje vazmeno otajstvo o svecima koji su zajedno s Kristom trpjeli, te su s njime suproslavljani, a vjernicima predlaže njihove primjere, koji po Kristu sve privlači k Ocu, i njihovim zaslugama moli i postizava Božja dobročinstva.

Uočimo: Svetac je velik koliko je u svom životu uspio ostvariti Kristovo vazmeno otajstvo, pa nam u tome može biti uzor i kao takav ujedno i zagovornik. Neka silna čudesna djela koja bi on bio učinio su od drugotne važnosti. U misnim se molitvama spominje onaj specifični način na koji je pojedini svetac svom životu ostavio vazmeno otajstvo Kristovo (kao npr. posebno propovijedanju, posluživanju). Uglavnom se nastojalo da svaki svetac ima barem vlastitu zbornu molitvu. Predložen je veliki izbor molitava u zajedničkim slavljinama pojedinih svetaca (mučenici, apostoli, pastiri, itd.).

Napominjemo da su misne molitve uvijek upravljene Bogu koji je čudesan u svojim svetima, pa se onda moli da nam Bog nešto podari po zaslugama pojedinog sveca. Nikad misne molitve nisu upravljene izravno nekom svecu. To bi bilo liturgijski nedopustivo.

h) *Štovanje slika i kipova*

Pogani su doslovno štovali kipove svojih božanstava, vjerujući da ti kipovi imaju božansku moć. Bila je to prava idololatrija. Iako bi onda bilo za očekivati da su se kršćani u počecima jako čuvali toga da slikama i kipovima prikazuje događaje i likove iz Svetog pisma, povijesna je činjenica da su već u katakombama slikali biblijske i simboličke prizore. Ipak je i u prvoj crkvi, a i kasnije bilo onih koji su se oštro suprotstavljali bilo kakvim slikama i kipovima koji bi pri-

kazivali Krista, Mariju, svece ili općenito biblijske prizore, a osobito su se protivili tome da se te slike i kipovi postave u crkve.¹¹⁵ Protivnici slika i kipova nazivali su se *ikonoklasti*. Tzv. ikonoklastičke borbe bile su veoma žestoke i krvave sve do konca 8. st. kada je konačno na 2. Nicejskom saboru 787. pobijedilo pravovjerje:

*“Prikazivanje križa, kao i svete slike, bilo da su naslikane ili isklesane ili kopirane na bilo koji način trebaju se postaviti na zidove crkava, na sveto posuđe, na odjeću, duž putova. Postavljajući ove slike vjernik se prisjeća onih koje te slike prikazuju i tako će se potaknuti da ih nasljeđuje i osjećat će se potaknutim da ih časti i slavi. Međutim, neće im iskazivati ono štovanje i klanjanje (cultus laetiae), koje pripada samo Bogu. Ipak će moći častiti (te likove i slike) prinoseći im tamjan i sjaj kandila, kako se to običava činiti pred slikama svetoga Križa i pred knjigama evanđelja. To je bio pobožni običaj starih, jer čast koja se iskazuje slici pripada onome koga ona predstavlja i tko god časti sliku ima nakanu častiti osobu koju ona predstavlja!”*¹¹⁶

Rekli bismo da i danas valja imati na umu kako neki, “nejake savjesti” pristupaju slikama, kipovima i relikvijama na čisto poganski način. Slično se ponašaju kad je u pitanju neko svetište. Valja ih strpljivo odgajati nudeći im pravu nauku i zdravo bogoslužje. Pored svega toga, neki vjernici hodaju rubom praznovjerja ili upadaju u pravo praznovjerje kada je u pitanju bolest ili neka velika nevolja. Za neke od tih pojava krivnju snose i određeni svećenici.¹¹⁷

5. Neke svetkovine

a) Sveti Ivan Krstitelj

Ugled je sv. Ivana Krstitelja nedvojbeno velik: on je preteča Spasiteljev, za njegovo su začecje i rođenje vezani čudesni znakovi, on je još u majčinoj utrobi pozdravio Spasitelja... Njega konačno, i sam Isus proglašava „najvećim rođenim od žene”. To se vidi i u liturgijskoj godini: uz Božić i Malu Gospu jedino se još slavi rođendan Ivana Krstitelja. K tome postoji još i liturgijski spomen njegove smrti. Štovanje je sv. Ivana Krstitelja zasvjedočeno već od 4. st. po čitavom kršćanskom svijetu. Njemu je posvećena i poznata lateranska krstionica u Rimu (u kojoj je kršten ostarjeli car Konstantin) te je po njoj i lateranska bazilika dobila ime (ta je bazilika prvotno posvećena Spasitelju, a danas još i sv. Ivanu Krstitelju i sv. Ivanu Apostolu).

Datum. Ima svjedočanstva da je u počecima postojala svetkovina sv. Ivana Krstitelja koja se slavila u siječnju, što je bilo vezano uz Bogojavljenje koje – osobito

¹¹⁵ Vjerojatno su povoda toj strogoj osudi slika davali kršćani koji su štovali slike i kipove na poganski način – dajući im božanska svojstva. To je uvijek opasnost za one nejake u vjeri.

¹¹⁶ DS, 302. Ipak, istočne Crkve danas časte samo slike, a ne kipove.

¹¹⁷ Tako je npr. u bosanskoj Posavini poznat običaj da svećenik poslije mise “rastresa” misno ruho nad bolesnim djetetom da bi ozdravilo...

na Istoku – između ostalog slavi i Kristovo krštenje. Ta je svetkovina vrlo vjerojatno padala 5. siječnja. Ipak, već je od samih početaka postojala svetkovina rođenja sv. Ivana Krstitelja 24. lipnja. Zašto? Prema Lukinom izvještavanju, Ivan je 6 mjeseci stariji od Isusa, čije se rođenje slavi 25. prosinca. Zašto se onda Ivanovo rođenje ne slavi 25. lipnja? Prema rimskom računanju Božić (25.12.) se slavio *VIII. Kal. ianuarii*, a Ivanovo rođenje isto *VIII. Kal. iulii*, što pada 24. lipnja, jer lipanj ima samo 30 dana.¹¹⁸

Kult se sv. Ivana naglo širio. Npr. u Rimu je bilo dvadesetak crkava njemu posvećenih, a u Galiji je ovoj svetkovini prethodio dvotjedni post. Najstarije bogoslužne knjige predviđaju za ovaj dan više misa. Tako Grgurov sakramentar donosi misu bdjenja, ponoćku i dnevnu misu. Ovdje je očigledna sličnost s Božićem.

Uz ovu su svetkovinu vezani različiti narodni običaji od kojih su svakako najpoznatiji ivanjski krjesovi. I ovdje je očigledna sličnost s Božićem. Božić je vezan uz rimski solsticij i polazeći od poganskog slavlja u čast mladom suncu koje se ponovno rađa (jer dani opet postaju dulji, a sunce na obzorju više) ovaj blagdan slavi Krista koji je ono pravo „mlado sunce s visine“ koje nas pohađa. Rođenje pak Ivana krstitelja je vezano uz ljetni solsticij, kada je sunce najjače; Ivan je onaj koji je najavio Krista-Sunce. Sami Ivanjski krjesovi imaju nešto i poganskoga - na početku ljeta još su stari narodi paleći vatre htjeli „pojačati“ snagu sunca.

Danas svetkovina rođenja sv. Ivana Krstitelja ima misu bdjenja i dnevnu misu. Budući da se radi o svetkovini, ona ima prednost pred nedjeljom „kroz godinu“ ako padne nedjeljom. Misna čitanja su bogata: evanđelja donose izvještaje o najavi Ivanova rođenja i o samom rođenju, a prva čitanja (Jer i Iz) govori o proroku kojega Bog poziva još u utrobi njegove majke. Druga čitanja govore o najavi spasenja koje nam je došlo u Kristu.

Mučeništvo sv. Ivana Krstitelja. Ovaj spomendan pada 29. kolovoza. Poznat je i pod imenom Glavosijek sv. Ivana Krstitelja. Naravno, ne možemo znati da li je sv. Ivan podnio mučeništvo upravo toga dana. Beda Časni vjeruje da je 29. kolovoza koju godinu prije 391. u blizini Kalcedona pronađena Pretečina glava. Međutim, po svojoj prilici ovaj datum odgovara danu posvete bazilike u čast sv. Ivana u Sebasti (drevnoj Samariji) oko sredine 4. st. U toj su se bazilici častili

---

¹¹⁸ Pavao Đakon (+ 799) spjevao je poznati himan sv. Ivanu. Legenda pripovijeda okolnosti: Jedne Velike subote, kad je on trebao pjevati Vazmeni hvalospjev, izgubio je glas. Onda je spjevao himan u čast sv. Ivana moleći ga da mu – kao što je to učinio svome ocu Zahariji – povрати glas. Na latinskom himan glasi: “Ut queant laxis / Resonare fibris / Mira gestorum / Famuli tuorum, / Solve poluti / Labii reatum / Sancte Johannes”. Kada je Guido d’ Arezzo (+ 1050.) uglazbio ovaj himan, učinio je to tako da je svaki stih započinjao ton više. Tako je nastala skala, s tim da je manje pjevni UT zamijenjen pjevnijim DO, a zadnji SA je zamijenjen s TI ili SI. Tako smo dobili DO, RE, MI, FA, SO, LA, TI. Evo hrvatskog prijevoda: “Da uzmožemo / zanosnom ti pjesmom / čudesna djela / pravo opjevati / izbriši grijeh nam / s usta okaljanih, / Ivane sveti!”

grobovi sv. Ivana Krstitelja i Ilije proroka. Augustin još ne poznaje ovaj spomendan, ali se on slavio u Galiji i Španjolskoj u 5. st. Sakramentar iz Verone ga ne spominje, ali ga nalazimo u Gelazijevu sakramentaru.

Neki istočni kalendar poznaju još jedan blagdan Ivana Krstitelja: njegovo začće. Jedno se vrijeme taj blagdan slavio u Napulju, Španjolskoj i Engleskoj. Danas postoji samo u kalendaru Bizantske crkve i to 23. rujna.

Kao što vidimo, ako izuzmemo Marijine blagdane, sv. Ivan Krstitelj je oduvijek posebno slavljen u Crkvi. Slavi se i njegov rođendan i njegov smrtni dan. On je bio onaj Prorok kojeg je Bog unaprijed predodredio da navijesti Kristovo spasenje. On je tome pozivu ostao vjeran i po cijenu vlastitog života. Kao takav on je i danas znak i primjer svim vjernicima koji su također pozvani naviještati Kristovo djelo spasenja u svoj odvažnosti i dosljednosti.

b) Svetkovina svetog Petra i Pavla

Petar i Pavao su bili ne samo rimski mučenici, nego i apostolski prvaci, uzidani u temelje rimske crkve, te su stoga bili osobito čašćeni. Rimska ih je Crkva oduvijek slavila istoga dana, 29. lipnja o čemu imamo prvo svjedočanstvo već iz sredine III. st. Uskoro se ova svetkovina u Rimu slavila na tri postaje: u vatikanskoj bazilici sv. Petra, u katakombama na Via Appia (Memoria Apostolorum, danas bazilika sv. Sebastijana), te u bazilici sv. Pavla na Ostijskoj cesti.

Prva je postaja, dakle bila u Konstantinovoj bazilici sagrađenoj 326. na Vatikanском brdu nad grobom sv. Petra a u blizini mjesta njegova mučeništva. Ova je bazilika bila osobito ugledna: tu su bile Petrove kosti, tu su se slavila sva ređenja, tu su pape bili sahranjivani. Prema jednom dokumentu iz XII. st. papa bi se 28. lipnja poslije podne uputio iz Laterana u baziliku sv. Petra gdje bi s klerom molio večernju. U ponoć bi započinjalo bdijenje: čitalo bi se tri psalma i devet čitanja, a papa bi držao homiliju. U zoru bi se pjevale pohvale, a zatim bi slijedila svečana papinska misa.

Druga je postaja bila na Via Appia, uz katakombe u Basilica Apostolorum (kasnije prozvana bazilika sv. Sebastijana). Zašto baš tamo? Po svoj su prilici u te katakombe 258. privremeno prenesene kosti Petra i Pavla, da bi se sačuvale od obeščašćenja u vrijeme Valerijanova progonstva. Prijenos kostiju se zbija upravo 29. lipnja te godine, pa je tako taj dan postao dan slavlja za čitav kršćanski Rim. Drugi vjeruju da je tu bio domus Petri, pa su se vjernici tu okupljali kada im je to bilo onemogućeno na njihovu grobu. Sigurno je, međutim, da je uz te katakombe vezana vrlo živa pobožnost prema Petru i Pavlu. Godine 1915. pronađen je tamo jedan zid s grafitom koji su zazivali Petra i Pavla, npr.: "*Petre et Paule, petite pro Victore: Paule et Petre, in mente habite Sozomenum*". Ova se druga postaja obdržavala samo do V. st.

Treća je postaja bila u bazilici sv. Pavla na Ostijskoj cesti, mjestu njegova mučeništva. Odmah nakon bogoslužja u bazilici sv. Petra papa bi požurio u baziliku sv. Pavla, gdje je ponovo slavio misu. Petar i Pavao su bili u jednakoj časti kao osnivači rimske Crkve, bili su poput „dva oka u jednom tijelu“, „dva ključa spasenja“ (Petrova hijerarhijska i Pavlova učiteljska uloga). Njihov je blagdan bio dies bifestus. Međutim, takav način slavlja je očigledno bio za papu prenaporan, pa je od XII. st. papa tek navečer 29. lipnja odlazio u baziliku sv. Pavla gdje bi praktički ponovio bogoslužje koje je imao u bazilici sv. Petra: bdjenje, jutarnju i zatim svečanu misu. Tako se ovaj blagdan u papinskoj liturgiji slavio dva dana.

Ova se svetkovina već od IV. st. slavila u Italiji i Africi. U dosadašnjem (tridentskom) misalu bila je misa bdjenja, danja misa, zavjetna misa sv. Petra, te 30. lipnja misa *In commemoratione S. Pauli*. Novi misal također donosi misu bdjenja i danju misu. Za zavjetnu se misu uzima misa bdjenja, a dokinuta je misa *In commemoratione S. Pauli*.

c) *Svi sveti*

Blagdan svih svetih mučenika počeo se slaviti na kršćanskom Istoku prve nedjelje poslije Duhova, kako nam to svjedoči Ivan Zlatousti. U Edesi se ovaj blagdan slavio 13. svibnja, a u istočnoj Siriji u petak vazmene osmine. U VI. st. u Rimu susrećemo sva tri datuma ovog istočnog blagdana, ali je ipak prevladao dan 13. svibnja. Papa Bonifacije IV. izabrao je upravo taj dan 609. godine da posveti Pantheon (poganski hram u čast Jupitera osvetnika) u kršćansku baziliku u čast Marije Djevice i svih svetih mučenika. Obljetnica posvete ove bazilike se počela u Rimu vrlo svečano slaviti uz veliko sudjelovanje puka. Novi zamah kulta mučenika dao je papa Grgur III. koji je 741. u bazilici sv. Petra dao podići kapelicu posvećenu ne samo mučenicima, nego i svima svetima. Tu se svakodnevno održavala molitvena bdjenja. Stotinu godina kasnije (835.) papa Grgur IV. nalaže Ljudevitu Pobožnom da u svom carstvu odredi da se blagdan Svih Svetih slavi 1. studenoga, kao i u Rimu. Nije nam točno poznat razlog pomicanja ovog blagdana s 13. svibnja na 1. studenoga. Prema jednom svjedočanstvu iz XII. st. Grgur se IV. na to odlučio zbog toga što je u proljetnom mjesecu svibnju vladala oskudica živežnim namirnicama (a pridolazili bi mnogi hodočasnici). Tako bi trebalo biti izabran 1. studenoga, kada bi žetva i berba bili završeni.

Za nas će biti još zanimljivije promotriti razvoj teologije ovog blagdana sve do naših dana. U počecima je to bio spomen svih svetih mučenika, kasnije se dodaju i ostali sveti. Novi je misal iz staroga preuzeo samo zbornu molitvu, te još dalje razvija nauku o svetima. Darovna i popričesna molitva su uzete iz Pariškog misala iz XVIII. st. dok je predslavlje s osobitom pažnjom sastavljeno na osnovu Gal 4,26; Augustinovih *Ispovijesti* 10; LG 10 i Heb 12,22. Zborna i darovna molitva govore o zagovoru svih svetih, a popričesna ima eshatološki vid: kršćani su već ovdje na zemlji pozvani postići svetost u punini Božje ljubavi.

Predslavlje donosi cjelovitu nauku. Evo njegovog središnjeg dijela: *Danas slavimo tvoj sveti Grad, svoju domovinu, nebeski Jeruzalem; ondje te zauvijek hvale preobraženi udovi Crkve, naša braća i sestre u slavi; onamo u vjeri i mi putujemo, ohrabreni njihovim zagovorom i primjerom.*

Sveci su svi oni koji su dospjeli do nebeskog Jeruzalema, a on je cilj svih naših kršćana koji su već „sveti i izabrani“, određeni za vječnu slavu s Isusom Kristom. Preobraženi udovi Crkve su tek njezini proslavljeni članovi koji su životno povezani s članovima Crkve na zemlji.

Svi Sveti je svetkovina cjelokupne Crkve. Slavimo sve one koji su po Kristovoj Crkvi dospjeli do nebeske slave, a koji su s nama povezani. Svjesni smo također da smo mi, koji smo po krštenju već postali „kraljevsko svećenstvo i dio svetoga naroda“, također pozvani u istu slavu s njima. Sigurno je da ova svetkovina liturgijski gledano najbolje uprisutnjuje i ostvaruje nauku o općinstvu svetih i nauku o općem pozivu na svetost. Vjerujemo također da osim spomena naših pokojnika i molitve za njih, ova svetkovina može biti prigoda da u vjernicima (i u nama) ojačamo eklezijalni duh. Biti kršćanin znači biti ud živog Tijela Crkve koja je sveta i čija se svetost posvema ostvaruje tek u Nebeskom kraljevstvu.

Na svetkovinu Svih Svetih vjernici osjećaju duboku povezanost sa svojim pokojnicima (praktički se taj dan poistovjećuje s Dušnim danom). Čini nam se uputnim (a teološki i liturgijski ispravnim) toga dana naglašavati životnu povezanost nebeske i zemaljske Crkve, naglašavati eklezijalnost našeg kršćanskog života uopće, te stavljati pred oči naš opći poziv na svetost. A liturgija je upravo zato: da u zgodan čas i na pravi način dade vjernicima mogućnost da shvate i proživljavaju otajstva spasenja u Isusu Kristu.

d) Spomen svih vjernih mrtvih – Dušni dan

Prvi spomen ovog blagdana nalazimo u Izidora Seviljskog (+ 636.) koji u *Monaškom pravilu* određuje da se spomen svih vjernih mrtvih treba slaviti u ponedjeljak poslije Duhova,¹¹⁹ a početkom 9. st. sv. Egilije, opat samostana u Fuldi odredio je 17. prosinca, dan smrti Sturma, osnivača tog samostana, kao spomen njega i svih pokojnih redovnika toga samostana. Međutim, pravi začetnik ovog blagdana je sv. Odilo, opat benediktinskog samostana Cluny od 994-1048. On je između 1000. i 1008. odredio da se slijedećeg dana nakon svetkovine Svih Svetih koja pada 1. studenoga, slavi spomen svih vjernih pokojnika.¹²⁰ On je na sretan način povezo sukladne blagdane – Svi svete i Dušni dan.

---

¹¹⁹ To je razumljivo, jer se u to vrijeme u mnogim crkvama na Zapadu, pod utjecajem istočne liturgije, svetkovina Svih svetih slavila u nedjelju iza Duhova.

¹²⁰ I ovo je vezano uz legendu. Jedan se brodolomac našao na Siciliji gdje je boravio neki sveti čovjek koji ga je izvijestio kako u blizini ima demona koji se žale kako upravo zahvaljujući mnogim molitvama redovnika iz Clunija mnoge duše gube iz svoje vlasti. Brodolomac je bio iz Akvitanije i kad je došao u svoju domovinu, otišao je u Cluny i to ispričao opatu Odilu, koji je onda odredio da se spomen i posebna molitva za sve pokojne slavi 2. studenoga.

Benedikt IV. 1748. dao je privilegiju svim svećenicima Španjolske, Portugala i Latinske Amerike da toga dana mogu slaviti tri mise. Benedikt XV. proširio je 1915. tu privilegiju na cijelu Crkvu, pod uvjetom da svećenik jednu misu odsluži po vlastitoj nakani, drugu za sve pokojne i treću po papinoj nakani.

e) *Sveti Josip*

Svetkovina svetoga Josipa ulazi u kalendar razmjerno kasno. U nekim istočnim Crkvama sv. Josip se slavio u božićno vrijeme zajedno sa svim svetim Ocima. Najstariji spomen štovanja sv. Josipa na Zapadu potječe iz 800. (martirologij iz Rheinau-a). Međutim, pravo štovanje sv. Josipa započinje s križarima koji su u 11. st. Nazaretu sagradili baziliku u čast sv. Josipa na mjestu gdje se vjerovalo da je bila kuća sv. Josipa. U 13. st. u Bruxelles-u se spominje svetkovina u čast sv. Josipa 19. ožujka. Štovanje sv. Josipa su osobito širili franjevci i karmelićani u 15. st., osobito u Francuskoj. Siksto IV. (1471.-1484.) prihvatio je ovu svetkovinu i odredio da se slavi 19. ožujka. Danas ne možemo reći zašto se upravo ovaj datum javlja još od 13. st.¹²¹ Na molbu nekih vladara Grgur XV. je 1621. ovu svetkovinu proglasio zapovjedanom. Pio IX. je svetoga Josipa proglasio zaštitnikom cijele Crkve 8. 12. 1870. Hrvatski ga je sabor proglasio zaštitnikom Hrvatske 1687. Zalaganjem biskupa Petra Čule na 2. vatikanskom saboru ime sv. Josipa uvršteno je u rimski kanon.

Slavlje "zaštita sv. Josipa" spominje se u karmelićanskom kalendaru, a u kalendar opće Crkve uvrstio ga je Pio IX 1847. i smjestio ga na 3. nedjelju iza Uskrsa. Pio X. je taj spomen premjestio na srijedu iza te nedjelje, a Pio XII. je ovo slavlje prebacio na 1. svibnja i promijenio mu ime u "Sv. Josip radnik" (očigledan je paralelizam s međunarodnim blagdanom rada 1. svibnja). U današnjem je kalendaru ovo neobvezatan spomendan.

f) *Godišnja doba i blagdani*

Već smo govorili o tome zašto se Božić slavi upravo 25. prosinca, a Uskrs početkom proljeća. Međutim, je li slučajno da se rođenje sv. Ivana Krstitelja slavi baš 24 lipnja, a da se blagdan sv. Mihaela Arhandela 29. rujna? Mi ne znamo kojeg se dana Isus rodio, kao što ne znamo ni datum Ivanova rođenja, pa tako ne možemo s kalendarskom sigurnošću slaviti njihove rođendane. Odmah uočavamo kako ova četiri blagdani imaju nešto zajedničko: stoje na početku godišnjih doba, i poput četiri stožera posvećuju cijelu godinu. Kako su se počeli slaviti ovi blagdani?

O *Božiću* je već bilo riječi. Mlado sunce koje se rađa predstavlja Krista koji je svojim rođenjem rasvijetlio ovaj svijet kao „*mlado sunce koje nas pohađa s visine*”.

---

¹²¹ Da je svetkovina starija mogla bi se povezati sa svetkovinom koja se u rimsko pogansko vrijeme toga dana slavila u čast Minerve, koja je bila zaštitnica svih obrtnika.

Kršćanski se sadržaj (otajstvo utjelovljenja Sina Božjega) poslužilo naravnom simbolikom sunca koje se ponovno rađa. Na početku zime, kad izgleda da sve umire, stoji veliki blagdan rođenja Krista, sunca koje nas spašava i koji jamči život iz prividne obamrlosti.

Uskrs. Nama je, doduše, nepoznat dan Kristova rođenja, ali znamo kojeg je dana umro i uskrsnuo, pa stoga i slavimo Uskrs na obljetnicu Kristova uskrsnuća. Međutim, Krist je umro i uskrsnuo na dan židovske Pashe i on je postao naše vazmeno janje. Kršćani su dali vlastito značenje židovskoj Pashi. Koja je simbolika toga blagdana? Predaleko bi nas odvelo kad bismo htjeli temeljito ispitati značenje i domet ovog drevnog blagdana. U ovom nas trenutku zanima datum. Još stara arapska plemena su prvog proljetnog uštapa žrtvovali jedno janje kao zalog plodnosti za cijelu godinu. S proljećem su oni kretali u ispašu, pa su tako jednim blagdanom obilježili početak sadržaj: istražitelji, naime, smatraju da su židovska plemena poznavala taj blagdan još prije izlaska iz Egipta: žrtva jednoga janjeta je trebala biti zalog plodnosti i života čitavog stada. Novo teološko značenje za Židove je bio izlazak iz Egipta djelovanjem „snažne ruke“ Jahvine. I kršćanska Pasha slavi spasenje po krvi Jaganjca Božjega koji uzima grijeh svijeta.

Rođenje sv. Ivana Krstitelja. Ova svetkovina pada 3. dana nakon ljetnog solsticija (najduži dan i najkraća noć) i taj je dan trebalo posvetiti velikom svecu „najvećem rođenom od žene“, njemu koji je pokazao na „mlado sunce“. Ovaj je dan već u poganskim kulturama bio svečano obilježavan. Ostaci tih poganskih običaja su poznati ivanjski krjesovi.

Sv. Mihael (Gabrijel i Rafael). U starom poganskom shvaćanju jesen je bilo razdoblje u kojem su neprijateljski duhovi osobito jaki. Sunce postaje sve slabije i u čovjeka se pomalo uvlači strah. Ta nesigurnost i taj su bili osobito prisutni kod seobe naroda. Tko bi mogao bolje zaštititi od nečistih duhova i od sotone, ako ne Mihael, Borac Božji, on koji je pobijedio Sotonu, Staru Zmiju? Zato se 6 dana nakon jesenskog ekvinocija (dana kada noć postaje duža od dana) slavio blagdan sv. Mihaela Arhandela. Nakon reforme kalendara iz 1969. toga dana se slave također Gabriel i Rafael. Inače, sv. se Mihael uvelike slavi i na Istoku i na Zapadu već od 4. i 5. st. a kao datum prvo se spominje 30. rujna, a kasnije 29. rujna. Sv. Mihael se u kršćanskoj pobožnosti javlja kao vodič ljudskih duša do Krista, ali i kao branitelj od đavolskih nasrtaja.

III. ŠTOVANJE BLAŽENE DJEVICE MARIJE

S Efeškim se saborom (431.) štovanje Marije počelo osobito širiti. Na tom je saboru Marija proglašena *Theotokos*, tj. Bogorodica. Koju godinu nakon toga se već u Jeruzalemu i Betlehemu 15. kolovoza slavi Marija Bogorodica. Još i ranije

se susreće štovanje Marije. Poznata molitva „*Pod tvoju se zaštitu utječemo, sveta Bogorodice*” potječe iz 3. st.

A. ŠTOVANJE MARIJE NA ISTOKU

1. Jeruzalemski marijanski blagdani

Štovanje je Marije nastalo u Jeruzalemu, a prvi je bio već spomenuti blagdan 15. kolovoza koji od Blagdana Marije Bogorodice postaje blagdanom Usnuća Marijina. Koncem 6. st. car Mauricije određuje ovaj blagdan za cijelo carstvo. U međuvremenu se u Jeruzalemu slavi kompleks marijanskih blagdana od 13. do 17. kolovoza. Nadalje, početkom 5. st. bila je sagrađena i blizini Ovčjih vrata u Jeruzalemu crkva u čast Marije, koja je uskoro bila posvećena rođenju Marijinu. Po svoj je prilici tako nastao blagdan Rođenja Marijina 8. rujna.

2. Širenje marijanskih blagdana

Sve su Istočne Crkve preuzele blagdan Usnuća Marijina. U Etiopiji se razlikuje blagdan Marijine smrti (16. siječnja) od blagdana njezina uznesenja (15. kolovoza). K tome su dva Gospodnja blagdana imala i marijanski značaj: Blagovijest i Svijećnica. Pripomenimo da se u Istočnim Crkvama Marija osobito štuje: ona je prisutna u gotovo svim liturgijskih molitvama i himnima.

B. ŠTOVANJE MARIJE NA ZAPADU

1. Porijeklo

a) *Rimski marijanski blagdan 1. siječnja*

Odmah nakon Božića Rimska je crkva htjela častiti Mariju Bogorodicu. To je najstariji marijanski blagdan rimske liturgije. Marijanski značaj blagdana 1. siječnja je uskoro izbledjelo, jer se toga dana uskoro počelo slaviti Obrezanje Isusovo. Toga je dana još u nekim sredinama bilo pokorničko bogoslužje kao ustuk poganskom blagdanu u čast bogu Janu. Danas se taj blagdan zove Svetkovina svete Bogorodice Marije.

b) *Štovanje Marije u došašću i Božićnom vremenu*

Razumljivo je da je u svim božićnim misama bio naglašen i spomen Blažene Djevice Marije. Nije bez značaja da su u Rimu božićne mise bile upravo u bazilici Marije Velike. I došašće je imalo marijansko obilježje. U adventskim su se kvatrama čitalo evanđelja o navještenju. Do liturgijske reforme su se običnim danima na misama zornicama uzimali obrasci ove mise, tako da se svaki dan čitalo isto čitanje i molile iste molitve.

c) Četiri marijanska blagdana

U 7. st. postoje već 4 marijanska blagdana, od kojih 2 i nisu u pravom smislu marijanski.

- *Uznesenje Marijino (15. kolovoza)*. U početku se ovaj blagdan zvao blagdan Usnuća Marijina, a tek od 770. se javlja naziv Uznesenje Marijino. Liturgija je tako od davnine priznavala da je Marija uznesena na nebo, ali je trebalo čekati sve do 1950. da ta vjerska istina bude i službeno proglašena kao dogma. Učinio je to Pio XII. bulom *Munificentissimus Deus*.¹²²
- *Rođenje Marijino (8. rujna)*. Ovaj se blagdan popularno zove i Mala Gospa. Nastanak ovog blagdana je vezan uz posvetu Marijine crkve u Jeruzalemu.
- *Navještenje Marijino - Blagovijest (25. ožujka)*. Izvorno je ovog Gospodnji blagdan, kao i u obnovljenoj liturgiji. Međutim, stoljećima se on smatrao marijanskim blagdanom. Blagdan slavi otajstvo navještenja rođenja Isusovog, kada je „Riječ tijelom postala“.
- *Očišćenje Marijino (= Prikazanje Gospodinovo u hramu = Svijećnica - 2. veljače)*. I ovaj se Gospodnji blagdan dugo vremena smatrao marijanskim blagdanom.

2. Razvoj štovanja Marije na Zapadu

a) Srednjovjekovni razvoj marijanskih blagdana

Pohodjenje BDM. U Bizantu se 2. srpnja slavio blagdan Pohrane Bogorodičine haljine u baziliku Blahernes, a zatim se čitalo evanđelje o pohođenju Marije Elizabeti. Franjevci su 1263. od ovog blagdana učinili blagdan Pohođenja, a papa Urban VI. je 1389. ovaj blagdan odredio za cijelu Crkvu, želeći osigurati Marijin zagovor u prevladavanju crkvenog raskola od 1054. Danas se ovaj blagdan slavi 31. svibnja.

Bezgrešno začeće BDM. Od 8 st. Bizantska crkva slavi dan kada je sv. Ana začela Mariju. Hodočasnici u Svetu zemlju su ovaj blagdan u 11. st. prenijeli u Englesku. Već tada su se javila teološka mišljenja o bezgrešnom začeću Marijinu, tj. da je Marija začeta bez istočnog grijeha. Ovaj se blagdan iz Engleske proširio u

---

¹²² Zanimljiv je običaj blagoslova (ljekovitih) biljaka o Velikoj Gospi i to od 10. st. Običaj je i danas poznat u Italiji i Njemačkoj (*Kräutersegen*).

Normandiju. Kasnije franjevci postaju osobito širitelji ovog blagdana, a 1477. ga je papa Siksto IV. uveo za rimsku biskupiju. Tek 1708. papa Klement XI. određuje ovaj blagdan za cijelu Crkvu. Dogma o bezgrešnom začeću BDM je svečano proglašeno 1854. bulom Pija IX. *Ineffabilis Deus*. Danas se ta svetkovina slavi (logično) 8. prosinca.

Prikazanje Marijino u hramu (21. studenoga). Temelji se na apokrifnom Jakovljevom evanđelju prema kojem je Marija u dobi od tri godine donesena u hram i tamo se posvetila Bogu i živjela u hramu sve do svojih zaruka. Izgleda da ovaj spomen vuče podrijetlo od dana posvete bazilike sv. Marije Nove u Jeruzalemu 23. 11. 543. S križarskim ratovima se proširio i na Zapadu. Siksto IV. (1471.-1484.). Budući da se temelji na apokrifima, Pio V. je ovaj spomen dokinuo, a ponovno ga je uveo nešto kasnije Siksto V. (1585.).

Gospa Snježna (5. kolovoza). Dan posvete bazilike Svete Marije Velike u Rimu vezan je uz jednu legendu: papa Liberije je bio usnio san u kojem mu se ukazala Bogorodica i rekla da joj dadne sagraditi crkvu tamo gdje bude našao snijega. I doista, usred ljeta (5. kolovoza!) se našao snijeg na brdu Esquilinu gdje je onda bazilika i sagrađena. Bilo je to neposredno nakon Efeškog sabora. Pio V. je ovaj blagdan uvrstio u kalendar opće Crkve 1568.

Sedam žalosti BDM = BDM Žalosna (15. rujna). Blagdan je nastao u 12. st. a inspiriran je riječima Šimunovim: „A i tebi će mač probosti dušu”. U početku se ovaj blagdan slavio petkom prije Cvjetnice, a danas neposredno nakon blagdana Uzvišenja sv. Križa.

b) *Štovanje sv. Ane*

Već se 550. nalazi u Carigradu bazilika u čast sv. Ane. S križarima se njezin blagdan proširio i na Zapad. Križari su izgradili baziliku sv. Ane u Jeruzalemu, a spomendan se slavio 26. srpnja. Urban VI. je odobrio njezin kult u Engleskoj 1378., a u rimski je kalendar ušao 1505.

c) *Noviji razvoj štovanja Marije*

Ime Marijino. Blagdan je najprije bio odobren za Španjolsku, a u rimski je kalendar uvršten 1683. kao zahvala za spas Beča od Turaka 12. rujna 1683. Pio X. je odredio da se ovaj blagdan slavi 12. rujna.

Gospa od krunice. Blagdan je prvo bio odobren za Kruničarsko bratstvo dominikanskog nadahnuća. Dana 7. listopada 1571. su kršćanski saveznici porazili Turke u bitci kod Lepanta. Pobjeda je pripisana BDM i moljenju krunice. Tako je ovaj blagdan uveden za rimsku biskupiju. Za čitavu Crkvu ga je uveo Klement XI. 1716. u znak zahvale za novu pobjedu nad Turcima kod Petrovaradina, a od 1913. se slavi 7 listopada.

Gospa Lurdska (11. veljače). Na 50. obljetnicu lurdskog ukazanja Pio X. je 1907. uveo u rimski kalendar blagdan ukazanja BDM u Lourdesu.

Svibanjske i listopadske pobožnosti nastaju tek početkom 18. st. u Italiji. Listopadske su uključivale i molitvu krunice. Red pobožnosti nije bio toliko strogo određen, tako da su župnici ubacivali u njih i pričest (izvan mise!), različite molitve, ili su čitali dijelove nekih knjiga, a u modernija vremena su čak prikazivali i dija-filmove. Pripominjemo da su i nedjeljne večernjice, jednako kao listopadske i svibanjske pobožnosti bile veoma posjećene. Tako je na jutarnjoj latinskoj ("tihoj") misi znalo biti tek nekoliko osoba, a ne večernjici (nije bilo večernih misa!) bilo ih je i preko stotinu. I to svaki dan u listopadu i svibnju, nešto manje nedjeljom poslije podne. Večernjice su imale, uz neprijeporni duhovni značaj, i određeno društveno značenje. Valja napomenuti, da u ĐO 1878. večernjica kao takvih nema, a i PO 1933. ne donosi na jednom mjestu uzorni večernjicu, nego su svećenici pabirčili po obredniku i dodavali i vlastite stvari. Ipak se u većini župa ustalio obred koji dolje donosimo. Evo kako je uglavnom izgledala večernjica u svibnju: ulazna pjesma, pjevane lauretanske litanije, molitva "Pod tvoju se zaštitu utječemo", molitva Gospi i sv. Josipu, "Kraljice neba". Zatim se izlaže Presveto uz pjesmu "Svet, svet, svet" i "O tolika tajna to je" uz kađenje. Redovito se ovdje ubacivala pričest uz opću ispovijed, Evo jaganjca Božjeg, a nakon pričesti "O sveta gozbo". Nakon molitve slijedi blagoslov s Presvetim. Pjeva se "Blagoslovljen budi Bog". Završava se marijanskom pjesmom.

d) Obnovljeni kalendar Marijinih blagdana

U obnovljenom kalendaru su neki spomendani ispušteni, dva su Gospina blagdana ponovo postala Gospodnja (Svijećnica i Blagovijest). Tri su svetkovine: Materinstvo (01. 01.), Uznesenje (15. 08.), Bezgrešno začće (08. 12.). Dva su blagdana: Pohođenje (31. 05.), Rođenje (08. 09.). Četiri su obvezatna spomendana: Prikazanje u hramu (21. 11.), BDM Žalosna (15. 09.), Gospa od Krunice (07. 10.) i BDM Kraljica (22. 08.). Ostali su spomendani neobvezatni za opću Crkvu. Naša je Biskupska konferencija uvela spomendan Marije Majke Crkve (ponedjeljak iza Duhova) i spomendan Majke Božje Bistričke (13. 07).¹²³

¹²³ Da podsjetimo: Za ispit je potrebno dvoje: *znati* i *znati reći*.

SADRŽAJ

UVOD: TEOLOGIJA LITURGIJSKE GODINE.....	1
Prvi dio: VAZMENI KRUG.....	4
I. NEDJELJA - DAN GOSPODNJI	4
A. Subota (Šabat).....	4
B. Nedjelja	6
II. USKRS (VAZAM) - PASHA	15
A. Vazmeno (uskrsno) bdjenje.....	16
B. Sveto trodnevlje - "Triduum sacrum"	25
C. Vazmeno vrijeme (vrijeme Pedesetnice)	33
D. Korizma - vrijeme pripreve	37
Drugi dio: BOŽIĆNI KRUG	45
I. SVETKOVINE BOŽIĆA I BOGOJAVLJENJA	45
A. Nastanak Božića i Bogojavljenja	45
B. Slavlje Božića	46
C. Slavlje Bogojavljenja	49
D. Prikazanje Gospodinovo u hramu - Svijećnica	50
II. DOŠAŠĆE.....	51
Treći dio: SVETKOVINE I BLAGDANI "KROZ GODINU"	54
I. GOSPODNJI BLAGDAN	54
A. Opći.....	54
B. Zapadni Gospodnji blagdani.....	55
II. PORIJEKLO I POVIJEST RAZVOJA ŠTOVANJA SVETACA	59
III. ŠTOVANJE BLAŽENE DJEVICE MARIJE	74
A. Štovanje Marije na Istoku	74
B. Štovanje Marije na Zapadu	75
SADRŽAJ	79